T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
PREHİSTORYA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KUZEYBATI ANADOLU'DA İLK VE ORTA KALKOLİTİK ÇAĞ GEÇİŞ DÖNEMİ MİMARİSİ

BULUT ÜNSAL
2501060069

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Necmi Karul

İSTANBUL 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz PREHİSTORYA BİLİM Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 2501060069 numaralı BULUT ÜNSAL'IN hazırladığı "KUZEYBATI ANADOLU'DA İLK-ORTA KALKOLİTİK GEÇİŞ SÜRECİ MİMARİSİ" konulu YÜKSEK LİSANS/ ~~DOKTORA TEZİ~~ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 01.12.2010 ÇARŞAMBA günü saat: ..14..' de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ...Kabulü.....'ne* OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF. DR. MEHMET ÖZDOĞAN	Kabul	
PROF. DR. TURAN EFE	Kabul	
PROF. DR. KEMALETTİN KÖROĞLU	Kabul	
DOÇ. DR. ERHAN BIÇAKÇI	Kabul	
DOÇ. DR. NECMİ KARUL	Kabul	

Adres: Besim Ömerpaşa Caddesi Kaptan-ı Derya Sokağı 34452 Beyazıt/İstanbul
Tel: 0212 440 00 00 / 14219-14220-14221-14222-14226-14227-14243
Fax: 0212 440 03 40 e-mail: sbe@istanbul.edu.tr

KUZEYBATI ANADOLU'DA İLK VE ORTA KALKOLİTİK ÇAĞ GEÇİŞ DÖNEMİ MİMARİSİ

İÇİNDEKİLER iii

ÖZ/ABSTRACT v

ÖNSÖZ vi

FİGÜRLER LİSTESİ vii

METİN KISALTMALARI LİSTESİ ix

GİRİŞ 1

I. KONUNUN TANITIMI VE ELE ALINAN SORUN 5

I.A KonununTanıtımı 5

I.B Yapı Eylemi ve Mimarlık 7

I.C Epi-Paleolitik ve Neolitik Dönemde Çukur Tabanlı Yapılar ve Konut Kavramı 9

II. KUZEYBATI TÜRKİYE' NİN ÇEVRESEL ÖZELLİKLERİ 25

II.A Bölgenin Genel Tanıtımı 25

II.B Bursa Yöresinin Çevresel Özellikleri 27

II.C Bölgenin Jeomorfolojik ve İklimsel Geçmişi 29

III. KUZEYBATI TÜRKİYE'DE TARİHÖNCESİ DÖNEM 34

III.A Araştırma Tarihçesi 34

III.B Bölgedeki Tarihöncesi Yerleşimler 38

III.B.1 Neolitik Dönem Öncesi: Mezolitik/Epipaleolitik Dönem Yerleşimleri 38

III.B.2 Neolitik ve Kalkolitik Dönem Yerleşimleri 40
i. Eskişehir Bölgesi 40
ii. Fikirtepe 48
iii. Pendik 49
iv. Ilıpınar 51
v. Hocaçeşme 61
vi. Aşağı Pınar 66

IV. AKTOPRAKLIK 76
IV.A Genel Tanıtım 76
IV.A.1 Konumu ve Çevresel Özellikleri 76
IV.A.2 Kazı ve Belgeleme Yöntemleri 77
IV.B Tabakalanma ve Mimari 80
IV.C İlk ve Orta Kalkolitik Geçiş Dönemi Mimarisi 86
IV.C.1 Yapı Tarifleri 88

SONUÇ 102

KAYNAKÇA 110

ÖZ

Bu tez çalışması Aktopraklık Höyük yerleşmesinde açığa çıkarılan ve M.Ö. 6. binyıl ortalarına tarihlenen geçiş tabakasının mimari kalıntılarını ele almaktadır. Yerleşmede önceki tabakalarda mevcut olan dörtgen planlı kerpiç mimarinin yerine sözü edilen tabakada yuvarlak planlı çukur tabanlı kulübelerden oluşan bir mimari düzenle karşılaşılması yerleşmenin farklı kültüre sahip bir topluluk tarafından iskan edildiğini düşündürmektedir. Materyal kültür kalıntıları tarafından da desteklenen bu köklü değişimi birebir aynı nitelikte olmasa da Yakın Doğu'dan Balkanlar'a geniş bir coğrafyada izlemek mümkündür. Sözü edilen mimari değişimin daha iyi anlaşılması adına çalışmanın ilk bölümünde mimarlık ve konut kavramının tarihçesi ele alınırken, ikinci ve üçüncü bölümlerde bölgenin o dönemki ve bugünkü çevresel şartlarıyla bölgedeki diğer çağdaş yerleşmeler incelenmiştir. Son bölümde ise çalışmanın odağındaki Aktopraklık Höyük geçiş tabakası mimarisi ile eldeki veriler ışığında varılan sonuçlar yer almaktadır.

ABSTRACT

This study under the title of "Early to Middle Chalcolithic Transition Phase Architecture In Nortwestern Anatolia" examines the architectural remains of the transitional phase of Aktopraklık Höyük which is dated to the middle of the 6th millenium BC. Excavations revealed that during this phase semi-subterranean circular huts were the dominant residential units instead of quadrilateral mud-brick houses of the earlier phases of the site. Along with the changes seen in the material culture this transformation most probably is an evidence of newcomers with a different cultural entity. It is known that such transformation processes, not necessarily of the same character, were in action in a broad region from the Near East to the Balkans during this period. In order to analyze the change in architecture, a brief history of architecture and house concept is given in the first chapter. Second chapter consists of the prehistoric and modern environmental aspects of the region. Third chapter gives a presentation of the contemporary sites in the region. Final part of this study focuses on the architectural remains of Aktopraklık Höyük transitional phase and the evaluation of data.

ÖNSÖZ

Aktopraklık Höyük geçiş tabakası mimarisinin ele alındığı bu tezde M.Ö. 6. binyıl ortalarında yerleşmede görülen mimari değişim incelenmiştir.

2004 yılında başlayan Aktopraklık kazısının ilk sezonundan itibaren beraber çalışma fırsatı bulduğum ve kendisinden çok şey öğrendiğim Doç. Dr. Necmi Karul'a teşekkürü borç bilirim. Gerek kazılar sırasında gerekse tez hazırlama döneminde bana gösterdiği sabır ve anlayış dolayısıyla kendisine minnettar olduğumu söylemek isterim.

Tez süresince yapıcı eleştirileri ve anlayışlarını benden esirgemeyen hocalarım Prof.Dr. Mehmet ÖZDOĞAN, Prof. Dr. Turan EFE, Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU ile tez çalışmamla ilgili katkılarının yanısıra manevi desteği için Doç. Dr. Erhan BIÇAKÇI' ya teşekkür ederim.

Tez çalışmasında kullandığım çizimleri hazırlayan Ebru PAMUKÇU ile yaptığı katkı ve düzeltmelerden dolayı Eylem ÖZDOĞAN'a ve uzun tez süreci boyunca bana verdikleri manevi destek için burada adlarını sayamayacağım tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Son olarak hayatımın her döneminde yanımda olup isteklerimi gerçekleştirmek için beni her zaman desteklerken olağanüstü sabır ve anlayış gösteren annem Belkıs ÜNSAL ve babam Ercan Ünsal'a, özverili katkısı için ağabeyim Memet ÜNSAL'a ve çok sevimli olduğu için kardeşim Dodo ÜNSAL'a çok teşekkür etmek isterim. Bu çalışmayı onlar olmadan tamamlayamazdım.

FİGÜRLER LİSTESİ

Figür 1: İlk Epi-Paleolitik Ohalo II yerleşmesi.
Figür 2: İlk Natuf dönemi Wadi Hammeh 27.
Figür 3: Netiv Hagdud, PPNA dönemi yerleşimi.
Figür 4: PPNA dönemi yerleşimleri (A) Hatoula ve (B) Nahal Oren.
Figür 5: Qermez Dere'nin konumu.
Figür 6: Qermez Dere RAD, RAB ve RAA yapıları.
Figür 7: Yapıların rekonstrüksiyon denemesi.
Figür 8: RAB yapısında bulunan dikmenin rekonstrüksiyon denemesi ve korunagelen hali.
Figür 9: Karadeniz çevresindeki kültürel bölgeler.
Figür 10: Uluabat Gölü.
Figür 11: Kuzeydoğu Ege ve Marmara Bölgesi Post Glacial kıyı şeridi (üstte). Marmara Denizi Su seviyesinin Ege ve Karadeniz ile karşılaştırması (altta)
Figür 12: Marmara Bölgesi'ndeki Paleolitik yerleşimler.
Figür 13: Eskişehir Çevresindeki Tarihöncesi Yerleşimler.
Figür 14: Orta ve Batı Anadolu Kronolojik Tablosu.
Figür 15: Güney Marmara Bölgesindeki Tarihöncesi Yerleşimler.
Figür 16: Yerleşmedeki çamur-levhalı yapılardan biri.
Figür 17: Ilıpınar VI. Tabaka Genel Planı.
Figür 18: Ilıpınar VB Tabakasının Genel Planı.
Figür 19: VB Tabakasında ortaya çıkarılan bitki kalıntılarının dağılım grafiği.
Figür 20: Aşağı Pınar C14 Tarihleri.
Figür 21: Aşağı Pınar C14 Tarihleri.
Figür 22: Aktopraklık B alanı genel görünümü.
Figür 23: Aktopraklık A ve B alanı jeomanyetik planı.
Figür 24: Aktopraklık A alanı genel görünümü.
Figür 25: Aktopraklık B alanı genel görünümü.
Figür 26: Aktopraklık C alanı genel görünümü.
Figür 27: Aktopraklık C Neolitik dönem kulübe.

Figür 28: Aktopraklık C alanı mezarlık kesimi.
Figür 29: Aktopraklık Höyük yamaç kesimi planı.
Figür 30: 1 no.lu yapı
Figür 31: 2 no.lu yapı
Figür 32: 6 no.lu yapı
Figür 33: 7 no.lu yapı
Figür 34: 11 no.lu yapı
Figür 35: 12 ve 13 no.lu yapılar
Figür 36: Yamaç Açmaları Genel Görünümü

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e Aynı eser
bkz. Bakınız
cal. Kaibre edilmiş tarih
cm cm
çiz. Çizim
Ed. Editör
Eds. Editörler
Fig. Figür
İKÇ İlk Kalkolitik Çağ
İNÇ İlk Neolitik Çağ
İTÇ İlk Tunç Çağı
İÜ İstanbul Üniversitesi
Lev. Levha
MÖ Milattan önce
min. Minimum
m metre
m^2 metrekare
OKÇ Orta Kalkolitik Çağ
ONÇ Orta Neolitik Çağ
Pl. Plan
PPNA Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A
PPNB Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B
SKÇ Son Kalkolitik Çağ
SNÇ Son Neolitik Çağ
Tab. Tablo
vd. ve diğerleri

GİRİŞ

"Kuzeybatı Anadolu'da İlk ve Orta Kalkolitik Çağ Geçiş Dönemi Mimarisi" başlıklı tez çalışması, Anadolu'dan Balkanlar'a kadar uzanan bir bölgede yoğun tartışmalara sahne olan bir dönemin, Doğu ve Güney Marmara'da bulunan Aktopraklık Höyüğü'nden gelen veriler doğrultusunda, mimari açıdan ele alınmasını içermektedir. Söz konusu dönem Anadolu'da Ilıpınar ve Aktopraklık Höyük gibi iki yerleşim yerinde açık ve net olarak izlenebilmesine karşın, yerleşimlerin sayısındaki azlık, dönemin öncesi ve sonrası arasındaki kültürel farklılıklar, en azından Anadolu tarihöncesi için karışık ve yeterince bilinmeyenlerle dolu bir sürecin yaşandığını işaret edecek özellikler göstermektedir. Orta Anadolu, Göller Bölgesi ve Ege Bölgesi gibi Anadolu Neolitik kültürleri açısından anahtar niteliği taşıyan bölgelerdeki yerleşimlerin bu dönem ile birlikte kesintiye uğraması ve yeni yerleşimlerin Son Kalkolitik Dönem ile birlikte ortaya çıkması bu konudaki görüşlerin şekillenmesi açısından oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. Son Neolitik-İlk Kalkolitik döneme tarihlenen yerleşimlerin bir yangın ile sonlanmış olması, yakın zaman öncesine kadar, Anadolu'ya dışarıdan gelen istilacıların gerçekleştirdiği yıkım ile sonlanan bir dönemin yaşanıldığı düşünülmekteydi.

Bununla birlikte, Eskişehir Bölgesi'nde yer alan Orman Fidanlığı, Orta Onadolu'da Can Hasan, Tepecik Çiftlik ve Gelveri gibi yerleşmeler ile Kızılırmak yayı içinde kalan Büyükkaya, yaklaşık olarak MÖ 6. binyılın ortalarına tarihlenen Geçiş Dönemi'ni yansıtan bazı özelliklerin MÖ 6. binyılın ikinci çeyreğinden itibaren ortaya çıktığını göstermektedir. T. Efe tarafından Pre-Vinca olarak adlandırılan bu dönem, Balkanlar'da İlk Neolitik dönem olarak anılan sürecin sonuna karşılık gelmektedir. Yukarıda da belirtiğimiz gibi, Orta Kalkolitik dönem ile birlikte yaşanan değişim ve geçiş süreci yalnızca Anadolu'ya özgü değildir. Balkanlar'ın genelinde de benzeri bir süreç yaşanmış ve İlk Neolitik ile Son Neolitik dönem[1] arasında önemli kültürel farkların ortaya çıktığı görülmüştür. Balkanlar'daki bu değişim, Anadolu'dan farklı olarak yoğun tartışmalara sahne olmuş, özellikle de yeni gelen kültürün kökeni ile ilgili önemli tartışmalar

[1] Balkanlar'da İlk Neolitik dönem, Anadolu kronolojisine göre Son-İlk Kalkolitik , Orta ve Son Neolitik dönem ise Orta ve Son Kalkolitik dönemlere karşılık gelmektedir.

yapılmıştır. Tartışmaların önemli bir bölümü, Balkan arkeoloji geleneğiyle de ilintili bir şekilde Balkan kültürlerinin kökeni ve Anadolu ile ilişkisi sorunu çerçevesinde ele alınmıştır. Bu durum taraflı yorumlara neden olduğu gibi değerlendirmelerin de çarpıtılmasına yol açmıştır.

Dönemin Balkan kültürleri bağlamında ele alınmasında Vinça kültürü ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır. Bölgede İlk Neolitik dönemin ardından hakim olan özellikler ilk olarak Vinça kültüründe gözlemlenmiş ve ilk tartışmalar bununla birlikte başlanmıştır. Ağırlıklı olarak Makedonya, Kosova, Sırbitsan, Hırvatistan ve Macaristan'da yayılım gösteren Vinça kültürü, adını Belgrad yakınlarında bulunan Belo Brdo- Vinca Höyüğü'nden almaktadır. 1908 yılında başlayan arkeolojik çalışmaların ardından, burada görülen kültürel evreler Vinça olarak adlandırılmış ve süreç 'Vinçalaşma' olarak tanımlanmıştır. 1960'lı yıllarda Bulgaristan'daki tarihöncesi toplumların öğrenilmeye başlanması ve kronolojik açıdan tanımlanabilir bir nitelik kazanması, Vinça ile çağdaş bir sürecin Bulgaristan için de geçerli olduğunu göstermiştir. Bulgaristan'da Karanovo III evresi ya da Veselinovo kültürü olarak bilinen bu dönem, özellikle çanak çömlek topluluğu bakımından Vinça ile önemli benzerliklere sahiptir. Balkanlar'da Vinça ya da Karanovo III evresiyle anılan dönemin kökeni, ağırlıklı olarak yerel gelişme fikirleri bağlamında tartışılmaktadır. Anadolu'da bu döneme ait yerleşimlerin azlığına rağmen T. Efe'nin Pre-Vinça olarak adlandırdığı sürece karşılık gelen yerleşimlerdeki buluntu topluluğu ile Balkanlar'daki buluntu topluluğu arasında görülen benzerlikler, her iki bölge arasında kuvvetli bir etkileşimin olduğunu göstermektedir. Aynı benzerlik M. Özdoğan tarafından da vurgulanmakta ve özellikle Trakya bölgesi ile olan paraleliklere dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda son yıllarda Aşağı Pınar Höyüğü'nden gelen veriler büyük önem taşımakta, Doğu ve Güney Marmara Bölgesin'nde yaşanan süreç ile uyum göstermektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Anadolu'da geçiş dönemine tarihlenen ve kazısı yapılmış olan iki yerleşim bulunmaktadır. Aktopraklık geçiş tabakası ile Ilıpınar VB tabakası söz konusu dönemi mimarlık örnekleriyle birlikte yansıtan iki yerleşimdir. Marmara Bölgesi'nde yer alan her iki höyükte de geçiş tabakası ile birlikte yerleşim geleneğinde önemli bir değişim yaşanmış ve buluntu topluluğunun farklılaştığı gözlenmiştir.

Birbirine yakın olarak nitelendirilebilecek bir bölgede ve Bursa ili sınırları içinde yer alan yerleşimlerden Ilıpınar İznik Gölü'nün hemen kıyısında yer almakta ve höyüğün bulunduğu alan ova özellikleri taşımaktadır. Aktopraklık yerleşimi ise Ulubat Gölü'ne doğru alçalan yüksek sırtların üzerinde, gölün su toplama havzası içinde kalmaktadır. Gerek Aktopraklık gerekse Ilıpınar höyüğü MÖ 7. binin sonlarından MÖ 6. binyılın ortalarına kadar uzanan bir süreci kesintisiz olarak yansıtan ve paralel bir gelişme dinamiğine sahip özellikler göstermektedir. Her iki höyükte de geçiş tabakasıyla birlikte kültürde bir kırılma ve değişim gözlenmiş, geçiş tabakasının ardından höyüklerdeki yerleşim kesintiye uğramıştır. Ilıpınar Höyüğü'ndeki yerleşim Son Kalkolitik dönemde mezarlık olarak kullanılmaya devam etmişse de Aktopraklık Höyüğü uzun bir süre boş kalmıştır.

Kazı çalışmalarının tamamlanmış olduğu Ilıpınar Höyüğü'nde bu sürecin analizleri tamamlanmış ve yayınlanmış olmasına karşın, Aktopraklık Höyüğü'ndeki çalışmaların halen devam etmesi, iki yerleşimin karşılaştırmasını güçleştirmesine rağmen aradaki kültürel bağlar dikkat çekicidir. Aynı bölgede, birbirine yakın olarak bulunan ve paralel bir değişim süreci içinde olan höyüklerdeki toplulukların birbirleriyle ilişki içinde olduklarını ve geçiş tabakasını yansıtan evrede de bu ilişkinin devam ettiğini düşünmek mümkündür. Bu iki yerleşme arasındaki en önemli benzerlik dörtgen, kerpiç duvarlı, masif kalıcı konutların ve önceden planlanmış köy modelinin terk edilerek, yerini yuvarlak palanlı, dal örgü küçük kulübelere bırakarak, düzensiz bir yerleşme modeline geçilmiş olmasıdır. Mimaride gözlenen belirgin bu değişim, tez çalışmamızın esasını oluşturmaktadır.

Ilıpınar kazılarını yürüten J.J. Roodenberg özellikle mimaride görülen bu değişimi yerleşmenin işlevi ile ilişkilendirmiş, köylerini terk eden çiftçilerin höyüğün bulunduğu alanı geçici kamp yeri olarak kullandıklarını iddia etmiştir (Roodenberg, 2008). Ancak bu değerlendirmelerin ardından kazılan Aktopraklık Höyüğü, benzeri bir sürecin burada da yaşandığını göstermiş ve söz konusu yorum ve değerlendirmelerin yeniden ve farklı bir gözle yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Daha öncede belirtildiği gibi, bu dönem

Anadolu ile Balkanlar arasındaki kültürel ilişkilerin ve etkileşimin devam ettiği bir süreçtir. Her iki bölgenin kesişme noktası niteliğinde olan Trakya Bölgesi'nde yer alan Aşağı Pınar Höyüğü'nde de benzer nitelikte bulgulara rastlanmış olması, sorunun yerleşmenin kendi iç mantığı ile açıklanamayacağını, daha büyük ölçekli, farklı bölgeleri de ilgilendiren bir sorun olduğunu ortaya koymuştur. Aşağı Pınar yerleşiminde de masif ve kalıcı konutlardan oluşan düzenli köy geleneği, geçiş evresi ile birlikte terk edilmiş yerini çukur tabanlı kulübelere bırakmıştır. Bununla birlikte aralarında önemli paralellikler ve etkileşime dair izler bulunmasına karşın Aşağı Pınar Höyüğü'nü Doğu ve Güney Marmara'dan çok Balkan kültürlerinin bir parçası olarak görmek daha doğrudur.

Gerek bölgenin, gerekse değişimi yansıtan ögelerin nitelik ve niceliğindeki kapsam, bir yüksek lisans tez çalışmasının ötesinde bir sorunu içerdiği için, sorun burada mimari açıdan ele alınmış ve mimaride görülen paralel değişim bu tez çalışmasının da esasını oluşturmuştur. Bununla birlikte Aktopraklık Höyük geçiş tabakası, çalışmanın ana veri kaynağını oluşturmuş, höyükte bulunan ve bu döneme tarihlenen mimari kalıntılar incelenmiş ve sonuçlar üzerinden genel değerlendirmelere gidilmiştir. Diğer iki yerleşme ise karşılaştırma düzeyinde ele alınmıştır. Kendi içinde uzun bir süreci kesintisiz olarak yansıtan Aktopraklık Höyük'ten gelen veriler, geçiş evresinin öncesini yansıtan tabakalarla birlikte ele alınmış, yalnızca dönemin değil höyükteki sürecin kendi iç dinamikleri de anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan tez çalışmamızı Aktopraklık Höyük verileri ışığında, bölgenin ve dönemin mimari açıdan genel bir değerlendirmesi olarak görmek mümkündür.

I. Konunun Tanıtımı ve Ele Alınan Sorun

I.A Konunun Tanıtımı

Kuzeybatı Anadolu coğrafi konumu itibarı ile tarihöncesi dönemden itibaren farklı coğrafi ortamları kapsayan kültürlerin ilişki içinde olduğu bir bölgedir. Bölge bir taraftan vadilerle Anadolu'nun içlerine bağlanırken diğer taraftan Ege, Marmara ve Karadeniz kıyıları ile sonlanır. Tüm bu bölgeler arasında tarihöncesi dönemlere kadar uzanan kültürel ilişkilerin izleri sürülebilirken, arkeolojik verilerin daha çok Türkiye dışından sağlandığı görülür. Başka bir deyiş ile Kuzeybatı Anadolu'daki arkeolojik çalışmalar sözünü ettiğimiz bölgelere oranla oldukça sınırlıdır. Bu durum komşu bölgelerde daha fazla bilgi üretilmesini sağlarken Türkiye sınırları içinde bütüncül bir tablonun ortaya konabilmesi açısından zorluklar yaratmaktadır. Bu boşluğu biraz olsun doldurabilmek amacı ile 2004 yılında başlayan ve halen devam eden Aktopraklık Höyük kazıları, aynı bölgedeki az sayıda yerleşimden de bilinen bazı verilerin sınanmasını sağladığı gibi yeni sonuçları da ortaya çıkarmıştır.

Aktopraklık Höyük'te açığa çıkarılan kalıntılar burada yaklaşık M.Ö. 6350 yıllarından M.Ö. 5400 yıllarına kadar kesintisiz yerleşimin olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan yerleşme Güney Marmara'da tarihöncesi dönemin en uzun süre ile takip edilebildiği yer konumundadır. Başka bir deyiş ile Aktopraklık Höyük bölgedeki ilk yerleşik çiftçi topluluklardan gelişkin köy topluluklarının ortaya çıkmaya başladığı Kalkolitik döneme kadar devam eden süreci yansıtmakta ve Anadolu terminolojisi ile, yaklaşık olarak MÖ 5500-5400 yılları arasına tarihlenen İlk Kalkolitik dönemden Orta Kalkolitik döneme geçiş sürecine ait tabakaları içermektedir.

İlk Kalkotik dönem olarak tanımlanan sürecin ardından gerek mimari gerekse diğer maddi öğelerdeki köklü değişiklikler kuzeybatı Anadolu'da Ilıpınar, Aktopraklık ve Türkiye Trakyası'nda yer alan Aşağı Pınar yerleşiminde açıkça gözlenmektedir.

Ele alınan bölge kuzeybatı Anadolu olsa da anlamlı bir sonuca ulaşabilmek adına bölgeyle ilişkisi olduğu bilinen çevre bölgeler de araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Aynı şekilde ele alınan dönemde yaşanan mimari değişimleri, nedenleri ve sonuçlarını daha iyi analiz edebilmek adına bölgede tarihöncesi mimarinin gelişim süreci de incelenmiştir.

İncelemeye konu olan değişimler Kuzeybatı Anadolu'da yaklaşık olarak M.Ö. 6. binin ortalarında başlamıştır. Bu dönemle birlikte bölgede 500 yılı aşkın süredir kullanılan dörtgen planlı yapıların yerini mevsimlik olarak kullanıldığı düşünülen yuvarlağa yakın planlı ve çukur tabanlı kulübelerin aldığı görülmektedir. Yapı formlarının yanında yerleşme düzeni, beslenme alışkanlıkları ve materyal kültürde de bir değişimin yaşandığına dair güçlü ipuçları vardır. Burada yaşayan toplulukların yaşam tarzını değiştirmesine yol açan değişimler sosyal, ekonomik veya çevresel faktörlerle ilintili olabilir. Bu değişimin bütün parametrelerinin bir yüksek lisans tezinde derinlemesi ve incelenmesi mümkün olmadığından ayrıca materyal kültüre ait diğer buluntuların analizi henüz tamamlanmamış olduğundan bahsedilen süreç mimari odaklı bir perspektiften incelenmeye çalışılmıştır.

Son olarak bu çalışmanın başlığı ve ele aldığı dönem ile ilgili ortaya çıkabilecek yanlış anlaşılmalara yol açmamak amacıyla Kalkolitik Dönem'in bir terim olarak ne ifade ettiği konusunda değinmek yerinde olacaktır. Neolitik Dönem'in ne zaman bitip, Kalkolitik Dönem'in ne zaman başladığı sorusuna tatmin edici bir cevap vermek zor olmakla birlikte bu terimlerin en azından artık çok belirleyici bir öneme sahip olmayıp genel resmi görmeyi kolaylaştırıcı bir işlev yüklendiği söylenebilir. Sözü edilen terimlerin teknolojik ilerleme ve sosyal dönüşümleri yansıttığı ve bunların zamanlamasının da bölgeler arasında farklılıklar içerdiği göz önüne alındığında kullanılmaya devam eden terminolojinin yarattığı zorluklar anlaşılabilir. Bununla beraber yeni bir terminoloji önermek bu çalışmanın amacı ve kapsamını aşacağından burada yalnızca kullanılan terminolojinin neye karşılık geldiğinin açıklamasıyla yetinilecektir. Kısaca özetlemek gerekirse Kalkolitik Dönem taş aletlerin giderek önemini kaybettiği, başta bakır olmak üzere çeşitli metallerin yaygın olarak kullanılmaya başladığı dönem olup bu gelişmelerin

her yerde eşzamanlı olmadığı vurgulanmalıdır. Daha çok teknoloji ağırlıklı bu ayrımın yanı sıra dönemin sosyal yapı ve ögütlenmesinde de farklılaşmaların yaşandığı açıktır. Mezopotamya'da Halaf ve daha sonraki Obeid Kültürlerini içine alan bu dönem Anadolu terminolojisine göre yaklaşık olarak M.Ö. 5500-3000 yılları arasını ifade eder. Buradaki çelişkili durum Anadolu'nun özellikle batı yarısında sözü edilen değişimlerin henüz yaşanmamış oluşudur. Buna göre İlk Kalkolitik Dönem'de Neolitik geleneğin herhangi bir kesintiye uğramadan gelişerek devam ettiği görülmektedir. Orta Kalkolitik Dönem ise başta çanak çömlek geleneği olmak üzere bazı unsurların değişmeye başladığı bir ara dönem olup aslında Neolitik Dönem'den Son Kalkolitik Dönem'e geçişi yansıttığı söylenebilir. Bu dönemle birlikte bej astarlı, kırmızı boyalı çanak çömleğin yerini koyu renkli veya siyah astarlı, açkılı çanak çömleğin aldığı görülmektedir. Terminolojide karşımıza çıkan bir diğer sıkıntı ise farklı coğrafi bölgelerde aynı terimin farklı zaman dilimlerini yansıttığı gerçeğidir. Örnek verecek olursak, bu çalışmada ele alınan M.Ö. 6. binin ortaları Anadolu terminolojisine göre İlk-Orta Kalkolitik geçiş dönemine denk gelirken Balkan terminolojisine göre bu dönem Orta Neolitik Dönemi yansıtmaktadır. Terminolojiden kaynaklanabilecek bu tür kafa karışıklarını önlemek adına bu çalışmada kalibre edilmiş tarihlerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Aksi belirtilmediği taktirde kullanılan tüm tarihler kalibre edilmiş tarihlerdir.

I.B Yapı Eylemi ve Mimarlık

İnsanoğlu milyonlarca yıl boyunca doğanın kendisine sunduğu sığınaklar vasıtasıyla barınma ihtiyacını gidermiştir. Fakat zamanla bu doğal oluşumlar artık barınma ihtiyaçlarını giderme konusunda yetersiz kalmaya başlamış, insanoğlu çevresine müdahale edip yeni çözümler arayışına girmiştir. Sayısız deneme yanılmalardan geçen bu süreç, günümüzden yaklaşık yirmi bin yıl öncesinden itibaren sistematik çözümlere yönelmiş, ortaya çıkan özel yapı eylemleri ise mimarlığın başlangıcını oluşturmuştur (Kuban, 1990).

İnsanoğlunun inşa faaliyeti ürünlerinin tümünü kapsayan kurulu/inşa edilmiş çevre kavramı son zamanlarda artan bir şekilde araştırmalara konu olmaktadır. Bu araştırmalarda sözü edilen kavramın biri kültürel diğeri de sosyal olmak üzere genel olarak iki ana açıdan incelendiği görülmektedir (Souvatzi, 2008).

Kültürel yaklaşım sembolizm ve ideolojiyi odağına alırken evi de kültürel ihtiyaç ve zihinsel yapıdan kaynaklı anlamlar sistemi üzerinde yükselen bir kimlik olarak görür (a.e.:26). Evin kültürel ve teorik önemini ilk vurgulanlayanlardan biri olan Levi-Strauss (1983, 1987), evin akrabalık, ittifak, evlilik ve hiyerarşi gibi kavramlarla ilişkili olan sosyal bir birim olduğunu söylemektedir (Levi-Strauss, 1983: 174-84). Strauss'un "ev toplumu" kavramı kendisinden sonraki birçok biliminsanına ilham vermiştir (Carsten, 1977; Joyce ve Gillespie, 2000; Hodder, 1990,1998).

Bu görüşe alternatif olarak kurulu çevrenin, iletişimin sözsüz bir yolu olduğunu ve kendine özgü normlarla analiz edilebileceğini savunanlar da bulunmaktadır (Hillier ve Hanson, 1984). Rapoport mimari ve psikolojik metodları kullandığı çalışmalarında, mimari unsurların, toplumca kabul edilen sosyal davranış, iletişim gücü ile sosyal ve bireysel kimliğin özellikleri yansıttığına dikkat çeker (1990).

Yapı eylemi en basit anlamda eşyanın üretilmesi ve maddi çevrenin yaratılmasıdır. Biraz daha açacak olursak; *istenen amaca uygun olan biçimi ve bu biçimi taşıyacak iskeleti uygun malzeme ve var olan yapım teknikleri içinde ortaya çıkarmaktır* (Kuban, 1990).

Yapı, insanı içine alan, onu evrensel boşluktan ayıran oluşumdur. Böylece mimari eylemin ilk basamağı olarak insanın kendisini güvende hissettiği bir sınırlı hacim yaratır. *Mimarlığın kaynağında, insanın uçsuz bucaksız, kavramakta güçlük çektiği evrensel boşluğu ve doğal çevreyi bir veya birkaç yönde sınırlama, içe dönük, kendi çevresinde bir özel hacim yaratma amacının yattığı söylenebilir* (a.e.). Belli bir yeri sahiplenme dürtüsü de bunda rol oynamış olabilir. Çalıçırpıdan yapılmış basit bir saçak bile belli bir boşluğu tanımlar. Tek bir duvar da boşluğu sınırlasa da bu ancak bir yönde olur. Yerden belli yükseklikte, yatay bir öğeyle sınırlanan boşluk, düşey bir öğeyle tek yönde sınırlanan

boşluktan daha belirlidir. Tek bir duvara yapı demek, ancak çok özel durumlarda olasıdır. Ama genel olarak duvar yapının temel bir parçası olarak kabul edilebilir. Oysa bir yatay örtüyle belirli bir hacim tanımlanabildiği için, *yapı*nın tam olarak ortaya çıktığı söylenebilir (a.e.). Bir yapının oluşması için her yönden sınırlamaya ihtiyaç olmamakla beraber, insanın kendini tam olarak güvende hissettiği bir boşluk yaratılması için bunun gerekli olduğu söylenebilir. İnsanı doğal çevreden ayıran "mekan" adı verilen bu özel boşluk, mimariyi diğer yapı eylemlerinden ayırmaktadır (a.e.). Bu gerçeği Çinli düşünür Lao Tzu, Tao Te King adlı eserinde 'bir yapının gerçeği döşeme ve duvarlarında değil, içindeki boşluklardadır' diye ifade eder (Özerdim, 1946).

Zaman içinde aile ve daha büyük sosyal grupları barındıran yapılar belli düzenler içinde bir araya geldikçe bireyleri aşan meydan, sokak, mahalleler ve kentler ortaya çıkmıştır. *Çevreyle birlikte düşünüldüğünde yapı, tek başına olduğundan daha büyük önem kazanır; sadece belirli bir işleve veya kişiye hizmet eden bir eşya olmaktan çıkıp bir büyük bütünün parçası haline gelir* (Kuban, 1990).

I.C Epi-Paleolitik ve Neolitik Dönemde Çukur Tabanlı Yapılar ve Konut Kavramı

Epi-Paleolitik Dönemin göçebe, avcı-toplayıcı yerleşimleri ile Natufyen topluluklar olarak adlandırılan ve büyük ölçüde PPNA döneminde yer alan ilk yerleşik topluluklara ait yerleşimlerde çukur tabanlı yapılar konut mimarisinde baskın öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Sığ çukurlar kazılarak üstünün dal, çalı-çırpı ve kil veya çamurdan imal edilen bir üstyapıyla örtülmesi suretiyle yapılan çukur tabanlı yapıların istisnalar dışında küçük boyutta ve yuvarlak planlı olduğu söylenebilir. Yapıların küçük olması, az sayıda insan ve faaliyet alanı barındırdığına işaret ederken işlerin genellikle dışarıda yürütüldüğüne dair veriler mevcuttur. Çukur tabanlı barınakların içinde ve dışında yürütülen faaliyetler iki başlık altında incelenebilir. Bunlar yemek yemek, uyumak gibi yaşamsal fonksiyonları ilgilendiren eylemler ile figürin yapımı ve kullanımı gibi kişinin,

bilinçli veya bilinçsiz olarak, kimliğini ve toplum içindeki yerini belli eden, eylemlerdir (Hunter-Anderson, 1977) .

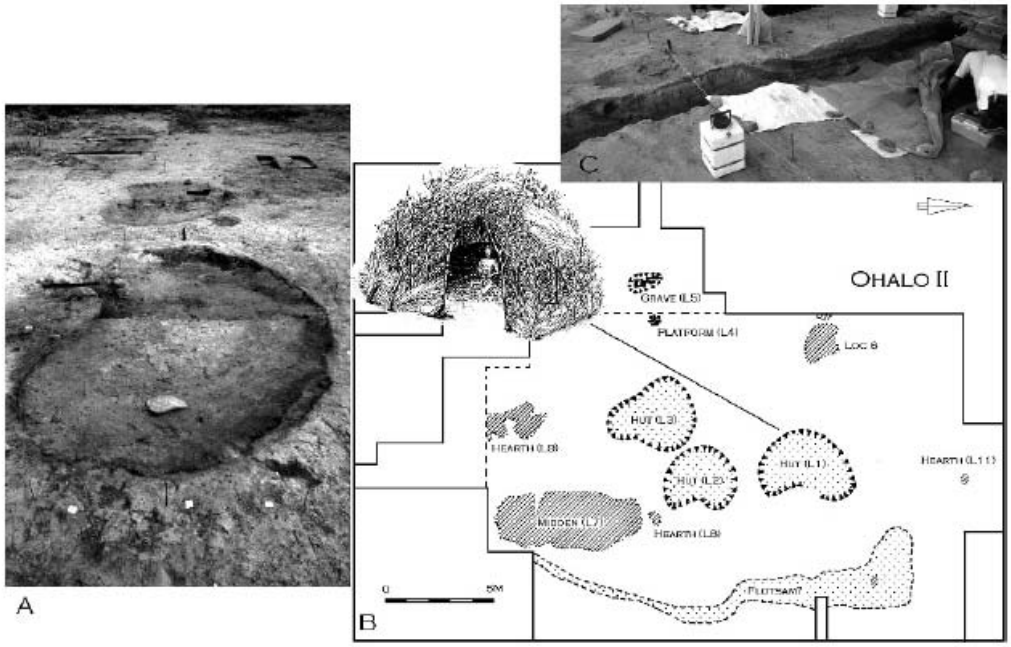
Çukur tabanlı barınakların yapımının göreceli olarak kolay olduğu açıktır. Bazen mevcut çukurların kullanıldığı bazen de kazılarak açılan, çoğunlukla yarım metreyi geçmeyen çukurların kullanıldığı görülmektedir. Dal, çalı-çırpı, çamur gibi hazır maddelerin inşa sürecini kolaylaştırdığı, nakliye için de fazla bir emek harcanmadığı anlaşılmaktadır. Kısaca bu yapıların inşasının fazla zaman, efor ve planlama gerektirmediği söylenebilir.

Kullanılan malzemenin niteliğine bakıldığında, tamirat veya yenileme geçirmeden en fazla bir veya iki sezon dayanabilecek olan bu yapıların geçici olması akla daha yatkındır (a.e.:156). Bununla birlikte yapı içlerinde ortaya çıkarılan ocaklar, platformlar, sıvalı tabanlar ve banklar gibi daha kalıcı unsurlar işlevsellik adına bir çabanın da olduğunu göstermektedir (Cribb, 1994). Kullanılan malzemenin basitliği ve harcanan eforun azlığı, yapıların sökülerek başka yere taşınabilmesini veya kolay terkedilebilir olmasını da beraberinde getirmektedir. Yapı içi ve çevresindeki daha kalıcı unsurlar da daha sonra yeniden kullanılmak üzere bırakılmış olabilir (Bailey, a.g.e.:156). Bununla birlikte yapı malzemelerinin zamanla geliştiği, çalı çırpının yerine taş ve kerpiç gibi daha dayanıklı malzemelerin aldığı da vurgulanmalıdır. Yapı planları ve buna bağlı olarak inşa teknikleri de zamanla değişmiş oval planlı çukur tabanlı yapılarla başlayan sürecin sonunda Neolitik Dönemde dörtgen planlı iki katlı yapılar ortaya çıkmıştır (Byrd, 2000). Ocak, fırın, depolama alanları ve platformlar gibi yapı içi unsurların da geliştiği ve sayıca arttığı görülmektedir (Aurenche, 1981; Byrd, 2000).

İlk ve Orta Epi-Paleolitik Dönem

İlk (M.Ö. ~ 21000-15500) ve Orta (M.Ö. ~ 15500-13000) Epi-Paleolitik döneme tarihlenen Ohalo II, Ein Gev I, III and IV, Haon II, Nahal Hadera V, Azariq XIII yerleşimleri ve Jiita kaya sığınağında ortaya çıkarılan mimari kalıntılar arasında kulübeler ve onlarla bağlantılı diğer mimari unsurlar yer almaktadır (Bar-Yosef, 1970; Goring-Morris, Belfer-Cohen, 2003; Martin, 1978; Melki, 2004; Nadel, 1996, 2003,

2006; Nadel, Werker, 1999; Nadel et al., 2004; Saxon et al., 1978; Shimelmitz, 2002; Stekelis, Bar-Yosef, 1965).

Figür 1: İlk Epi Paleolitik Ohalo II yerleşmesi (Nadel 2002)

Bu dönemin başına tarihlenen Ohalo II yerleşimindeki yapıların dayanıksız malzemelerden yapılmış olmalarına rağmen oldukça iyi durumda korunageldiği görülmektedir. Ovalimsi veya böbrek şekilli olarak da tanımlanan planlara sahip yapılar 3-5 m. çapında olup alanları 12 m²'yi geçmemektedir.

Genellikle 20-40 cm. derinliğe sahip çukur tabanlı yapıların ağaç dalları ve çalı çırpıyla örülmek suretiyle yapıldığı, bu anlamda Kalahari San kulübeleriyle benzerlik taşıdığı belirtilmektedir (Lee, 1979). Yapı içi ocaklar nadiren mevcutken, atıkların hem yapı içinde hem de dışında bulunduğu gözlenmiştir. Taş döşeli platformlar genellikle yapı dışında bulunmaktadır (Goring-Morris, Belfer-Cohen, 2008).

Geç Epi-Paleolitik Dönem

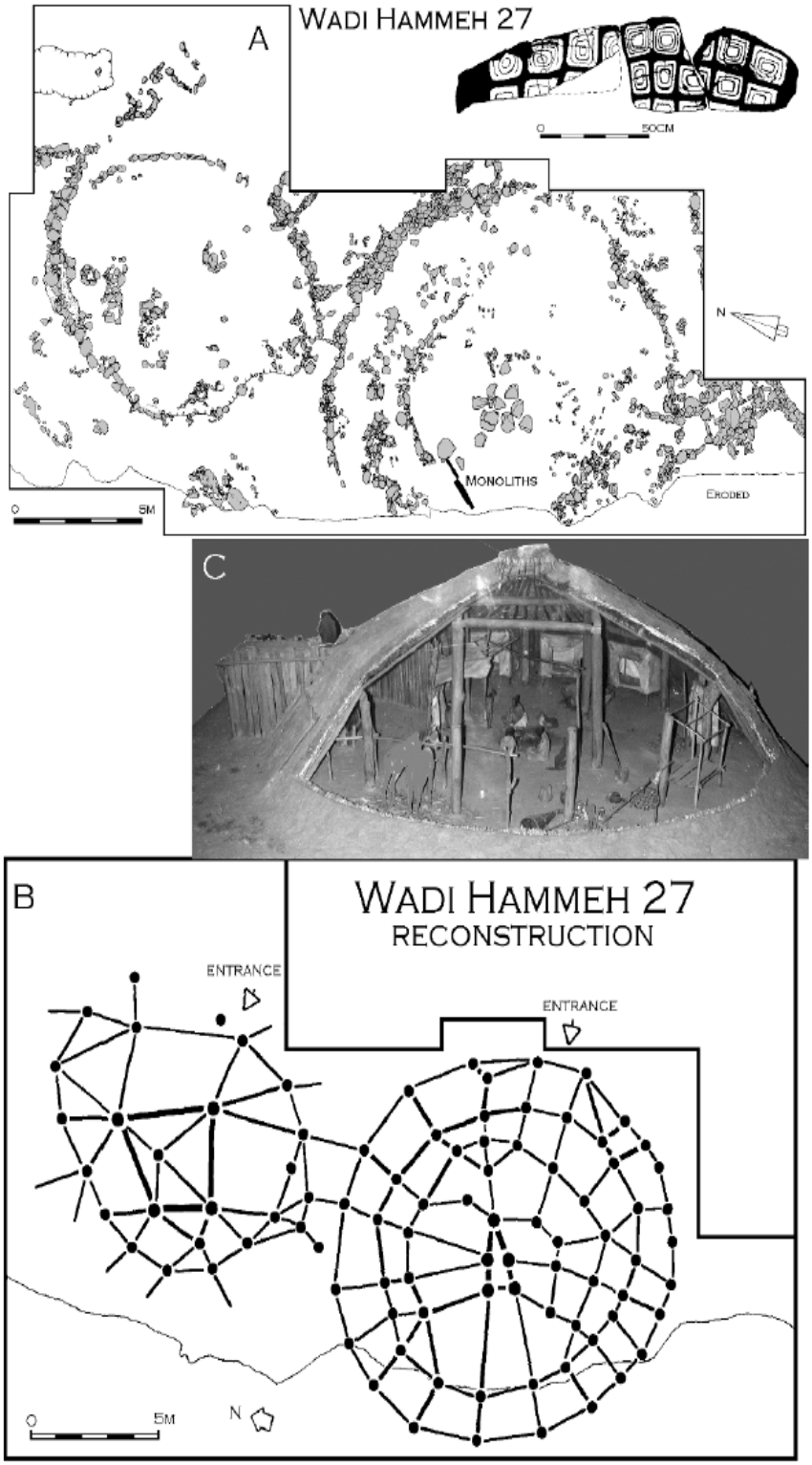
Bu dönemde, daha yerleşik karaktere sahip Natuf kültürünün (~M.Ö.13000-9600) ortaya çıkmasıyla daha dayanıklı yapıların inşa edildiği görülmektedir. Natuf ana kamplarının büyüklükleri standart olmasa da 2 dönümü aşmadığı söylenebilir (Bar-Yosef, 2002; Byrd, 2000; Goring-Morris, Belfer-Cohen, 2003).

Yaklaşık M.Ö. 13000-11000 yılları arasına tarihlenen Erken Natuf mimarisinde 7-15 m. çaplarında yuvarlak ve D-şekilli planlara sahip dayanıklı yapılar öne çıkmaktadır. Yuvarlak planda yerleştirilmiş direklerin taşıdığı çatıların Wadi Hammeh 27' de olduğu gibi bazı durumlarda bir iç halka oluşturacak şekilde bir halka direk serisi tarafından daha desteklendiği görülmektedir (Edwards, 1991). Bu büyük yapılar 100-130 m²'lik bir alanı kaplamakta olup, Wadi Hammeh 27'de en az iki yapının bitişik olduğu görülmektedir. Bunun yerleşmenin geneline yayılıp yayılmadığı belli olmasa da Besor 6 yerleşiminde de benzer bir durum olduğu belirtilmektedir (Goring-Moris, 1998).

Erken Natuf mimarisinin diğer örnekleri arasında 1.5-2.5 m. çaplarında muhtemelen barınma işlevi olmayan diğer yapılar yer almaktadır (Bar-Yosef, 1991a; Belfer-Cohen, 1988a).

Yaklaşık olarak M.Ö. 11000-9600 yılları arasına tarihlenen Geç Natuf Kültürü mimarisinde ağırlıklı olarak önceki döneme göre daha küçük oval veya D-şekilli plana sahip yapılar bulunmaktadır. Yapıların kapladıkları alan Eynan örneğinde olduğu gibi 10 m²'yi geçmemektedir (Perrot, 1966; Samuelian et al. 2006). Çatıyı taşıyan bir veya iki direğe ait yuvaların ortaya çıkarıldığı yapılarda ocaklar yapı ekseninde konumlanmıştır (Goring-Morris, Belfer-Cohen, 2008).

Negev'in düşük rakımlı bölgelerinde bulunan mevsimsel yerleşimlerde küçük yapıların öbekler halinde bulunduğu "arı kovanı" olarak adlandırılan yerleşim düzeniyle karşılaşılmaktadır. Rosh Zin yerleşiminde çapları 3-5 m. arasında değişen, taşla örülmüş duvarlara sahip yapılar ortaya çıkarılmıştır (Henry, 1976).

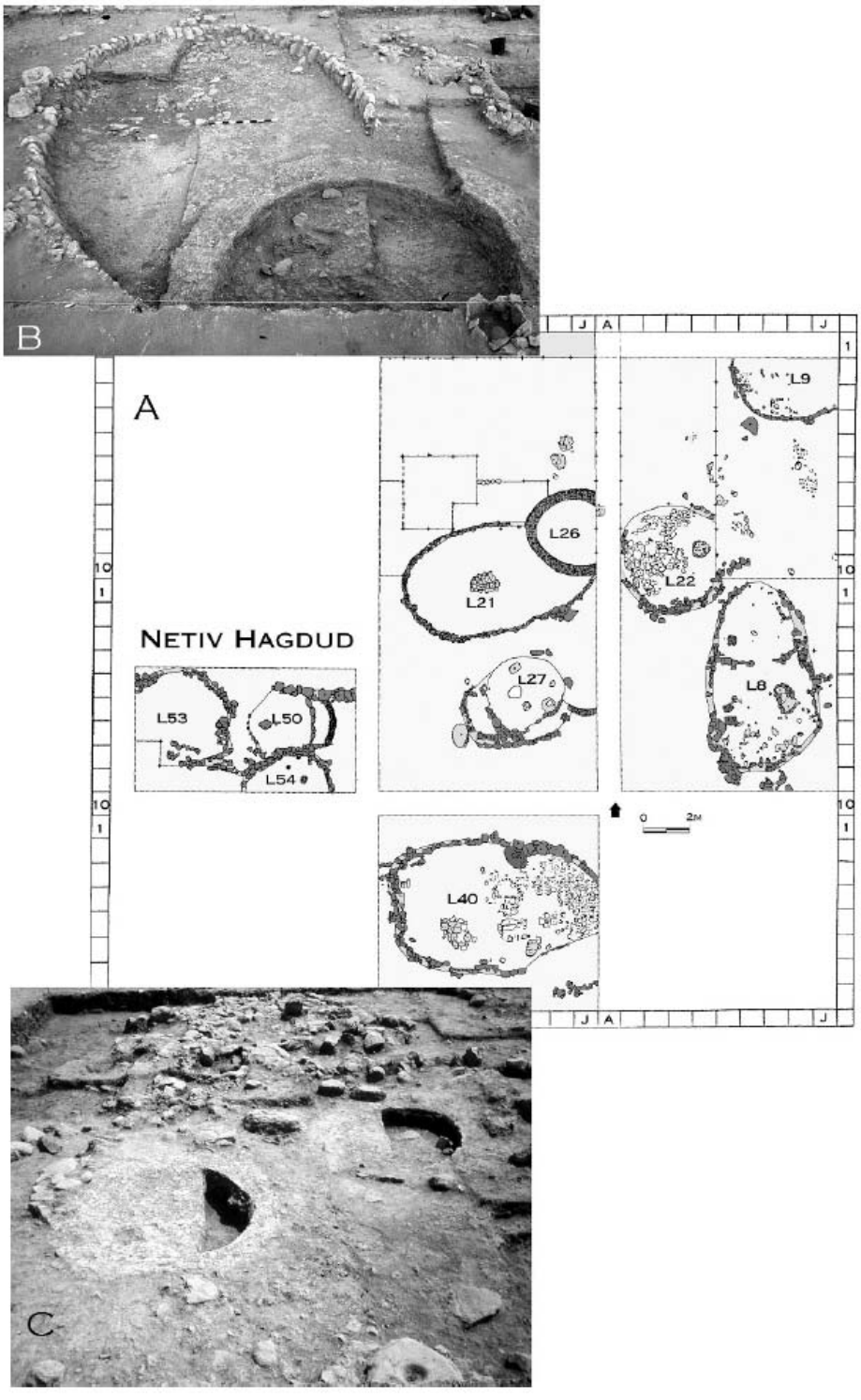
Figür 2: İlk Natuf dönemi Wadi Hammeh 27 (Goring-mmMorris: 2008

Negev'in dağlık bölgesinde, Harifyan Kültürü döneminde standart bir yerleşim düzeninin mevcut olduğu görülmektedir. Bu döneme tarihlenen Abu Salem, Ramat Harif, Shlulat Harif ile doğu ve batı Ma'aleh Ramon yerleşimlerinde 3-4 m. çaplara sahip, birbirine bitişik olmayan, çukur tabanlı yapıların yanısıra bağımsız veya ek olarak inşa edilmiş, muhtemelen depo işlevi gören 1-2 m. çaplarında yapılar da bulunmaktadır (Goring, Morris, 1991).

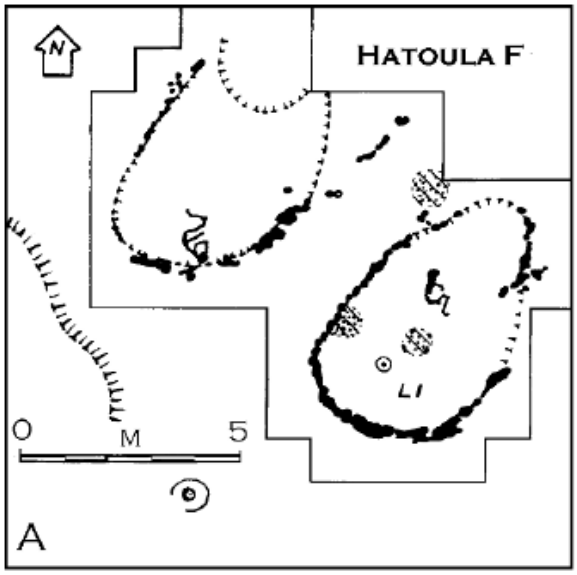
PPNA

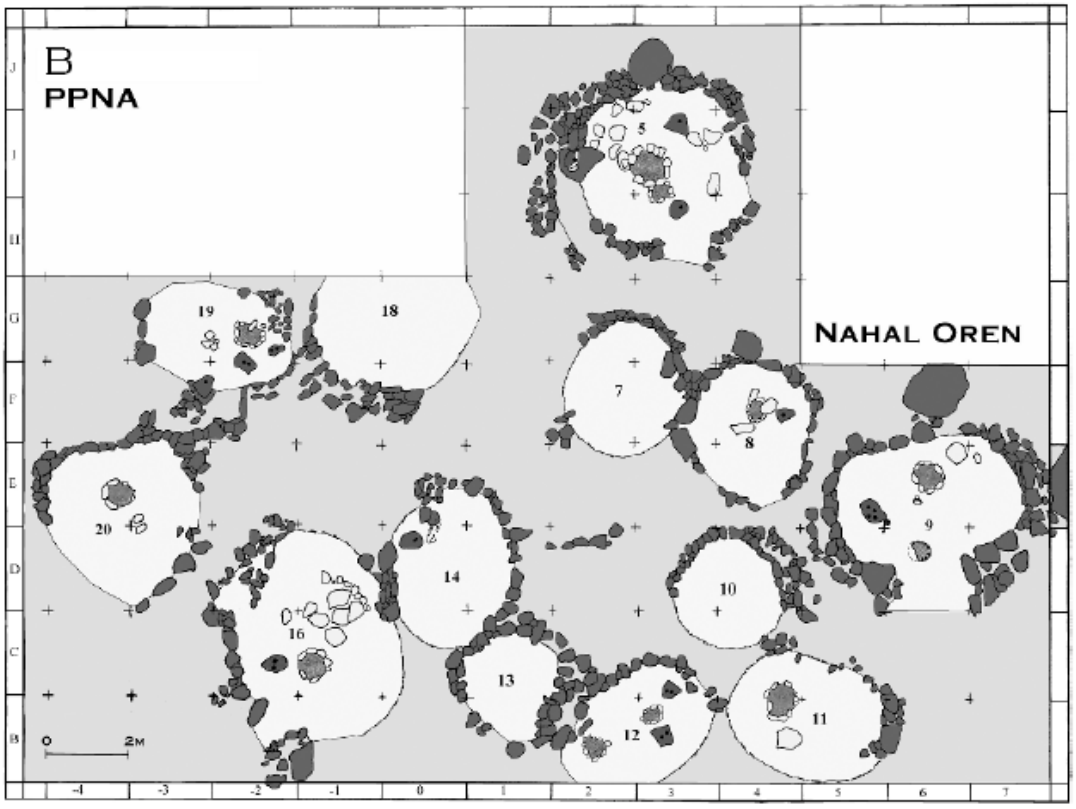
Yaklaşık olarak M.Ö. 9600-8500 yılları arasına tarihlenen PPNA döneminin karakteristik unsuru 2.5 hektara kadar çıkan alanlarıyla köy ölçeğine ulaşmış yerleşimlerdir. Örnek olarak Jericho, Gilgal ve Netiv Hagdud'un (Bar-Yosef, Gopher, 1997; Kenyon, Holland, 1983) gösterilebileceği bu yerleşimlerin yanısıra bu dönemde aralarında Wadi Faynan 16, Dhra, Ain Darat, Hatoula ve Nahal Oren'in (Finlayson, Mithen, 2007; Finlayson et al., 2003; Gopher, 1995; Lechevallier ve Ronen, 1994; Stekelis, Yisraely, 1963) bulunduğu daha küçük yerleşimler de mevcuttur. Yerleşimlerin Güney Rift Vadisi boyunca 15-20 km. aralıklarla kurulduğu görülmektedir (Goring-Morris, Belfer-Cohen, 2008).

7-9 m. arasında değişen çaplara sahip, oval planlı çukur tabanlı yapılardan oluşan PPNA konut mimarisinin Natuf Kültürünün devamını yansıttığı söylenebilir. Bu dönemde bir yenilik olarak kerpiç tuğla kullanımının başladığı görülmektedir. Taş temellerin genellikle sıkıştırılmış toprak üzerine kurulduğu yapıların içindeki yükseltilmiş platformlar dikkat çekmektedir. Bazı örneklerde bölme duvarlarına rastlanırken yapı içi diğer unsurları ocaklar oluşturur. Yapılar ebatları itibariyle çekirdek aile kullanımı için yapıldıkları izlenimi vermektedir (a.e.:254)

Figür 3: Netiv Hagdud, PPNA dönemi yerleşimi (Goring-Morris: 2008)

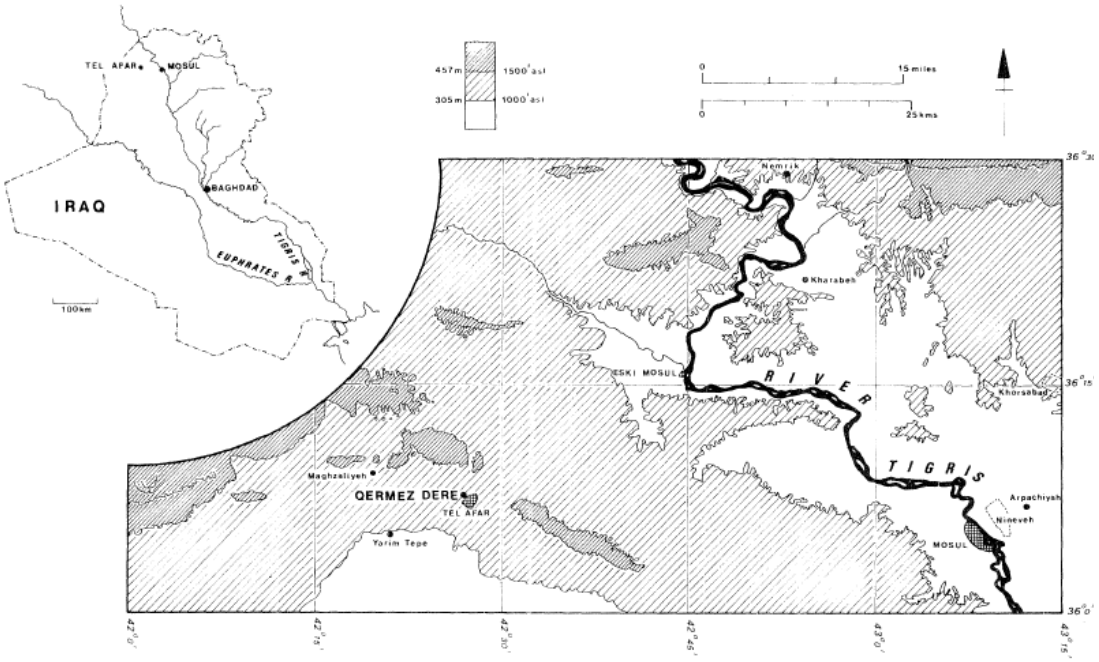
Figür 4: PPNA dönemi yerleşimleri (A) Hatoula ve (B) Nahal Oren (Goring-Morris: 2008)

Daha kuzeyde Fırat ve Dicle Nehirleri kenarında bulunan PPNA yerleşimleri arasında Mureybet, Tel Abr'3, Qermez Dere,Hallan Çemi, Çayönü (Özdoğan, Özdoğan, 1989) ve Körtik Tepe (Özkaya, San, 2007) bulunmaktadır. Bu yerleşimlerin bazılarında evlerin arasında bulunan derin çukur tabanlı komünal yapılar dikkat çekmektedir. Depolama için ayrılmış bölmelere sahip bu yapıların toplum için kutsal anlamlar içerdiği düşünülmektedir (Kozlowski, 2002; Rosenberg, Redding, 2000; Stordeur et al. 2001; Watkins et al. 1995; Yartah, 2005).

Qermez Dere Yerleşimi

Kuzey Irak'ta Musul yakınlarında bulunan Qermez Dere'de yapılan kurtarma kazılarında bölgedeki en erken konut örneklerinden bazıları ortaya çıkarılmış olup yapıların iyi belgelenmiş oluşu dönem mimarisi hakkında sağlıklı bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Epi-paleolitik Dönem sonu ile çanak çömleksiz Neolitik Dönem'in erken evrelerini barındıran yerleşim kalibre edilmemiş tarihlerle M.Ö. 8500-7900 yılları arasına tarihlenmektedir (Watkins, 1990).

Yerleşimin kısmen korunagelmiş güney kesiminde ortaya çıkarılan mimarinin bölgede öncülü bulunmaması Qermez Dere'nin önemini arttırmaktadır. Bu yapıların altında 1.5 metrelik Epi-paleolitik Dönem tabakaları bulunmaktadır. Sözü edilen mimari birbiri üzerine yapılmış 3 adet çukur tabanlı yapıdan oluşmaktadır.

Figür 5: Qermez Dere'nin konumu (Watkins, 1990)

Yapım tekniği ve plan açısından oldukça benzer olan bu yapıların taban ve çukur kenarlarının önce kille kaplanıp sonra da ince bir kireç sıvayla sıvandığı anlaşılmaktadır. Tek bir odadan oluşan yapılar yuvarlak-dikdörtgen arası bir plana sahiptir. Hiçbirinde düzgün köşe yapan bölüm yoktur, sadece bir evin bir kenarı dışında hiçbirinde düz denebilecek bir kenar da mevcut değildir. Duvar, üst yapı ve çatı sistemi ile giriş yerlerine dair de herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Kısıtlı veriler yapıların tam mı yoksa yarı-çukur tabanlı mı olduğu konusunda net birşey söylemeyi engellemektedir.

Olasılıkla en erken yapı olan RAB yapısının en az 85 cm. (1.5 metreden fazla da olabileceği söylenmektedir) derinliğinde, kabaca dikdörtgen bir çukur açılarak yapıldığı anlaşılmaktadır (Watkins, 1990). Açılan çukur önce kırmızımsı-kahverengi bir kille sonra da kireç sıvayla sıvanmıştır. Hafif içbükey taban yaklaşık olarak 24m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Üzerine inşa edilen RAA yapısının yapının doğu tarafını tahrip ettiği görülmektedir. Korunagelen batı tarafta, yapının uzun aksına paralel uzanan ve sıvalı tabanın üzerine açılmış 4 adet direk yuvası olabilecek yuva bulunmaktadır. Bunlardan

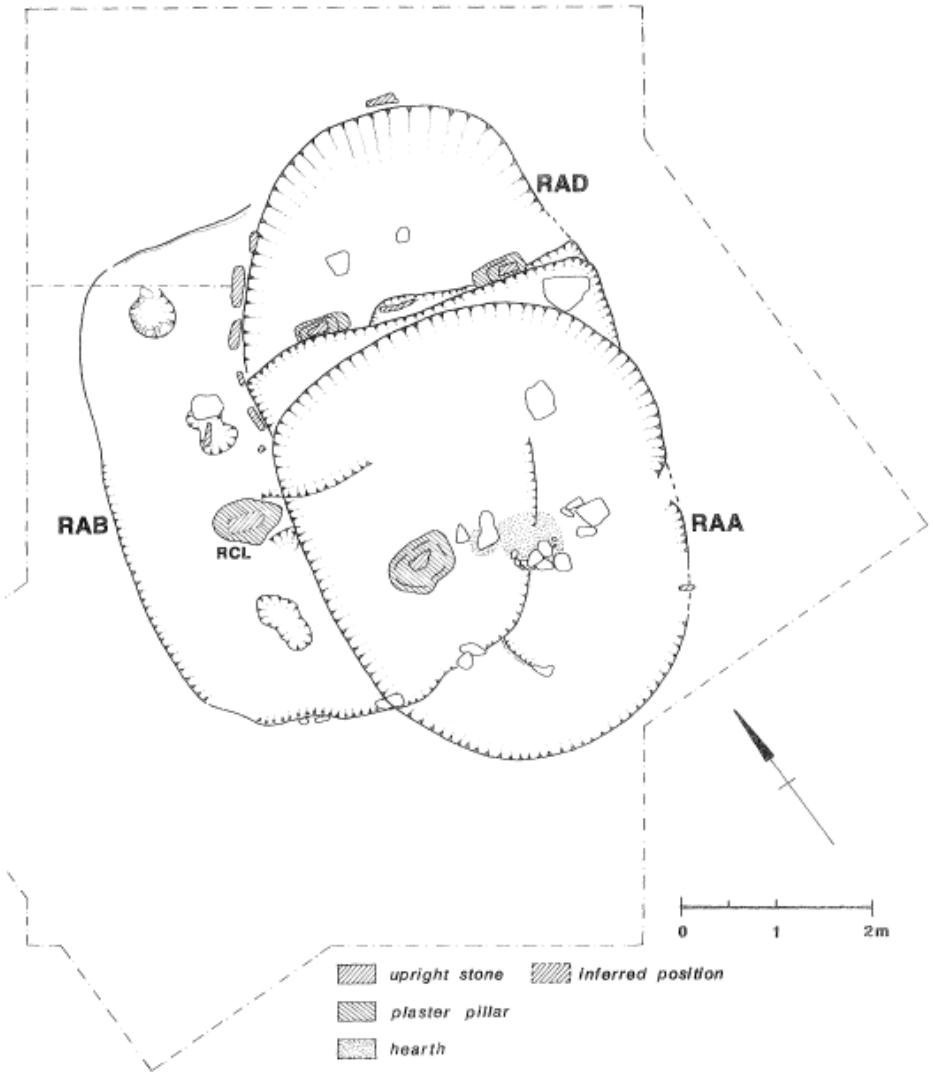
RCL adı verilen yuvanın büyükçe bir kireçtaşı levhanın kırmızı kil ve kireçle sıvanmasıyla yapılan dikmeye ait olduğu düşünülmektedir.

RAB yapısı yıkıldıktan ve çukuru doldurulduktan sonra hemen hemen aynı yere RAD yapısı yapılmıştır. Bu yeni yapının daha sığ bir çukura ve yaklaşık olarak 18 m²'lik bir alana sahip olduğu görülmektedir. Korunagelen kısmı, yapının eliptik bir plana sahip olduğuna işaret etmektedir. Yapının uzun aksı boyunca uzanan 3 adet dikmeden ortadaki, sıvalı tabana oturtulmuş kireçtaşı bir levha olup iki yanındaki dikmelerin uzun kireçtaşı levhaların etrafının önce kil sonra da kireçle sıvanması suretiyle yapıldığı ve taban altına düzgünce açılmış yuvalara oturtulduğu tespit edilmiştir (Watkins, 1990). Bu dikmelerin yapımında yapı çukur kenar ve tabanlarında olduğu gibi grimsi yeşil kil kullanılmıştır. Oldukça tahrip olan bu iki dikmenin orijinal yüksekliği belli değildir.

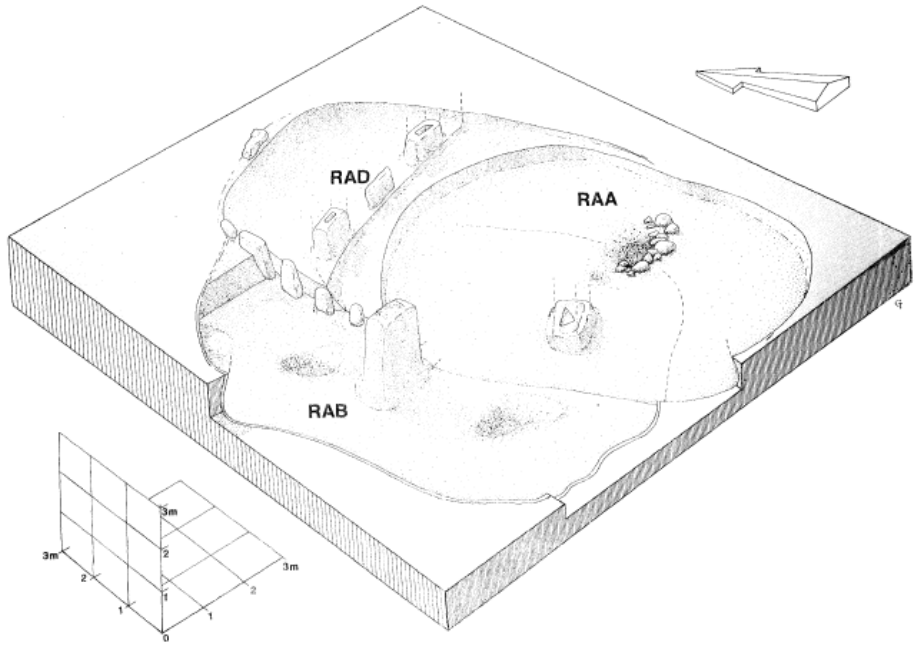
Bu yapının işlevi bittikten ve çukuru doldurulduktan sonra güney kısmına en son yapı olan RAA yapısı inşa edilmiştir. Bir öncekinden daha derin bir çukura sahip olan bu yapının iç kısımları da aynı şekilde önce yeşil kil sonra da kireçle sıvanmıştır. Yapının merkezinde taşlarla çevrili, sıvalı ve özenle yapılmış yuvarlak bir ocak tabanı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapıyla ilgili bir diğer önemli nokta kuzey kısmındaki dolgunun en alt seviyelerinde bulunan 6 adet insan kafatasıdır.

Yerleşmede ortaya çıkarılan mimariye bakıldığında birkaç nokta dikkat çekmektedir. Yapıların, bir önceki doldurularak hemen hemen aynı yere yapılması önemli miktarda emek gerektirdiği düşünülürse seçilen konumun yerleşimciler için önem arzettiği düşünülebilir. En erken yapının dolgusunda üstyapı ve çatıya ait olabilcek birkaç olası parça olsa da sonraki yapıların dolgusunun tamamen homojen olması yapıların nasıl çevrelenip üstünün örtüldüğü konusunda tahmin yapmayı güçleştirmektedir. Oldukça özenli yapılan ve sürekli yenilenme gördüğü anlaşılan yapıların herhangi bir yapısal zayıflık veya çürüme nedeniyle yıkıldığına dair bir kanıt bulunamamıştır. Her üç yapının da oldukça temiz bir şekilde bırakılmış oluşu ve tabanların üzerinde günlük aktivitelere dair hiçbir buluntuya rastlanmaması da dikkat çekicidir. Yapı içlerinde bulunan dikmelerin taşıyıcı işlevi olmadığı düşünülürken iç alandaki hareket imkanını

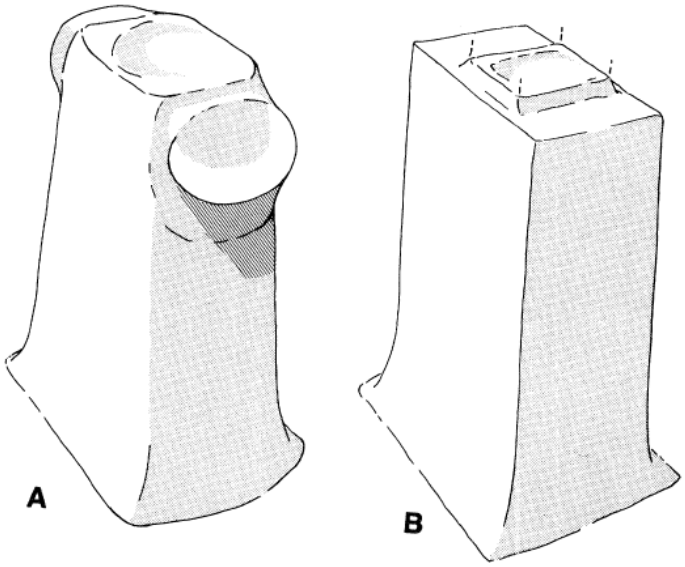
kısıtlamalarına rağmen her evrede kullanılmış olmaları bunların sembolik bir önemi olduğunu düşündürmektedir.

Figür 6: Qermez Dere RAD, RAB ve RAA yapıları (Watkins, 1990)

Figür 7: Yapıların rekonstrüksiyon denemesi (Watkins, 1990)

Figür 8: RAB yapısında bulunan dikmenin rekonstrüksiyon denemesi (a) ve korunagelen hali (b) (Watkins, 1990)

Bu döneme ait bölgede fazla yerleşim olmadığından Güney Levant'taki Natuf Kültürü yerleşimleriyle karşılaştırılan Qermez Dere'nin mimarisi bu bölgeyle benzer olsa da bazı farklılıklar da mevcuttur. Natuf yerleşimlerindeki yapıların sığ çukurlar açılıp etrafının yuvarlak veya oval planlı duvarlarla çevrelendiği bilinmektedir (Bar-Yosef, 1981:401). Kireç sıvaya rastlanmayan bu dönem yapılarında görülen bir diğer farklılık da taban üstlerinde besin üretimi ve günlük hayata dair bol miktarda kalıntının bulunuyor olmasıdır.

Konut Kavramı

Watkins'e göre Qermez Dere'de ortaya çıkarılan ve yukarıda ayrıntıları verilen yapıların özenle yapılıp, sürekli yenileme görmesi ve içine kafataslarının bırakılmış olması sadece günlük aktiviteler için kullanılan barınaklardan belli bir gruba, aileye ait özel mekanlar olan konut/yuvaya geçişi temsil etmektedir (a.e.). Avcı-toplayıcı/tarımcı dönüşümüne sosyal bir perspektiften bakılması gerektiğini savunan Bender'e (1978) katılan Watkins mimari form ve yapı ayrıntılarının sosyal ve kültürel kimlik farklılıklarının ortaya konmasında bir araç olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Cauvin ve Cauvin'in (1983) teknolojik, biyolojik ve demografik değişimlerin hiçbirinin tek başına tarımın ortaya çıkışını açıklamak için yeterli olmadığı, sosyal ve kültürel değişimlere yol açan nedenlerin birçok faktörün olması gerektiği görüşünden hareketle Watkins Epi-paleolitik Dönem'de başlayan sosyal ve kültürel değişimlerin Neolitik Dönem ile birlikte izine, konut mimarisi ve ölü gömme geleneklerinde rastlandığı üzere toplumsal yapıda bazı sonuçlara yol açtığını savunmaktadır (Watkins, 1990).

Hodder bitki ve hayvanların evcilleştirilme süreciyle konutu ilişkilendirir; konut kavramı ile ilgili olarak Domus ve Agrios denilen iki güçten bahseder. Buna göre Domus dişildir, konut ve ev yaşamıyla bağlantılıdır. Agrios ise erildir, ölüm ve gömüyle bağlantılıdır. Bu görüş fazlasıyla genellemeci bulunsa da konutun Neolitik dönemin başlangıcıyla birlikte sosyal yaşamın inşasında bir odak noktası olduğu fikri yaygındır (Hodder 1988, Hodder, Cessford 2004). Flannery ise mimariye bakarak Güneybatı Asya' da iki tip toplumun olduğunu söylemekte, sosyal değişimi de Natuf ve PPNA'nın eğrisel-yuvarlak

kulübelerinden PPNB'nin dörtgen yapılarına geçiş ile tasvir etmektedir (Flannery 1972-1993). Buna göre ilk tip yani yuvarlak kulübeli toplumlarda *'compound-dwellings'* olarak da adlandırılan bileşik meskenler umumi depolama ile ilişkilendirilmektedir. Tüm ürünün paylaşıldığı bu toplum yapısı genellikle poligamik ailelere tekabül ederken, arkeolojik olarak bunun yansıması ya tüm grup için büyük bir yapı ya da seri halinde küçük yapılar şeklindedir.

İkinci tip toplumda her bir çekirdek aile, zenginliğin ve ürünün birikiminde birbirleriyle rekabet halindedir. Bu kültürün arkeolojik olarak yansıması da birbirinden uzak konut birimleri ve depolama alanlarıdır. Böyle bir gelişim PPNB' de yuvarlaktan dörtgene geçiş sürecinde görülmektedir. Flannery' nin modeline yapılan itirazların temelinde yuvarlaktan dörtgene geçişin evrensel bir kural olduğu gerçeği yatmaktadır (Saidel 1993, Parker Pearson ve Richards 1994:63). Flannery ise bu itirazlara, konut formunun önemsiz olduğu, önemli olanın üretim ve depolamanın en küçük birimi olduğunu ve bu birimin de bileşik mesken ile köy tipi toplumları birbirinden ayırdığını söyleyerek karşı çıkmıştır (Flannery, 1993:110-113). Buchli'ye göre bu yaklaşımlar genellemecidir ve materyal kültürünün akışkan ve yıkıcı doğasını görmezden gelip belli durumların sadece belli anlamları olacağı fikrine dayanmaktadır (1999).

Yerleşim düzeni, yapıdaki öğelerin yerleri, gömü yeri seçimi, sembolik anlamı olan objeler, ana ve tali ocakların yerleri gibi unsurların analizi günlük hayatın ve kuşaklar boyu süren geleneklerin oluşturduğu zengin kültürü anlayabilmemizi sağlar. Ancak bu gelenekler değişmez değildir (Habermas 1987).

Boric'e göre (Boric 2008) arkeolojik olarak yapıların sosyal ve sembolik boyutlarını kavrayabilmek için 3 öğeye dikkat edilmelidir.

1. Yerleşme düzeninde belli bir kültürel kimliğin ifadesi ki bu genellikle yaratılış mitine dayanır (Coudart 1994).
2. Hem ev hem de yerleşme içinde mekansal modellemeler vasıtasıyla yaratılan sosyal tabakalaşma ve ayrışma stratejileri (Boric 2008).

3. Müşterek organları olan ve ata soyunun devamını sağlayan bir kurumun oluşması (a.e.).

II. KUZEYBATI TÜRKİYE' NİN ÇEVRESEL ÖZELLİKLERİ

II.A Bölgenin Genel Tanıtımı

Marmara Bölgesi, adını, kendi toprakları arasında bulunan ve Boğazlar aracılığı ile Karadeniz ve Ege Denizi'ne bağlanan Marmara Denizi'nden alır. Bölgenin sınırlarına bakıldığında yalnızca Marmara Denizi ile değil Karadeniz (kuzeydoğuda Sakarya Irmağı ağzı doğusundan kuzeybatıda Rezve Deresi ağzından Bulgaristan sınırına kadar) ve Ege Denizi (Baba Burnu yakınından Enez'de Meriç Irmağı ağzına, Yunanistan sınırına kadar) ile de komşu olduğu görülmektedir. Çanakkale Boğazı ağzına yakın olan Gökçeada ve Bozcaada da Marmara Bölgesi'nin birer parçası sayılmaktadır. Marmara Denizi içindeki irili ufaklı adalar da bölge dahilindedir.

Fig. 9 Marmara Bölgesinin uydu görüntüsü (Google Earth)

Marmara Bölgesi'ni Karadeniz Bölgesi'nden ayıran sınır çizgisi, Karadeniz kenarında Akçakoca-Karasu arasında (Sakarya Irmağı ağzının hemen doğusunda) başlar, Adapazarı-Hendek Ovası'nın doğusundaki eşiğin kenarını boylar, Geyve Boğazı'nın doğusundan geçip Sakarya'nın Karasu kavşağına gelir, bu dar vadiyi güneye doğru boylayıp Bozüyük'ün doğusuna varır. Burada Karadeniz Bölgesi'nin komşuluğu sona erip İç Anadolu'ya geçilirse de bu komşuluk kısa sürer; sınır çizgisi kuzeybatıya dönerek Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünü ayırmak üzere Yirce ve Domaniç sırtlarını boylar, fakat Uludağ kütlesini, yakınındaki Bursa'dan ve ovasından ayırmamak için bu kütlenin güney yamaçlarından geçer; sonra güneybatıya dönüp İçbatı Anadolu eşiğinin kenarının boylar ve Bandırma ile Sındırgı arasında kuzey-güney doğrultulu Susurluk Vadisi etrafındaki alçak alanı ve çevresini (Karasi yöresi) Marmara Bölgesi'ne bırakarak güneye doğru uzanır. Bundan sonra, Ege bölümünü ayırmak üzere kuzeybatı yönünde, geniş yaylar çizerek, Marmara ve Ege Denizi'ne giden suların kaynaklarını birbirinden ayırır, Edremit Ovası'nı Ege Bölgesi'ne bırakıp Kaz Dağı yamacını boylayarak Baba Burnu'nda sona erer.

Marmara Bölgesi'nin başlıca özelliği her bakımdan bir geçit bölgesi olmasıdır. Bu bölge iki ayrı kara kütlesi (Balkan Yarımadası ile Anadolu), dolayısıyla iki kıta (Avrupa ile Asya) arasında olduğu kadar iki deniz (Karadeniz ile Akdeniz) arasında da bir geçit oluşturur. İki kara kütlesi burada birbirlerine iyice sokulur ve aralarındaki açıklık, Marmara Denizi'nin oldukça genişleyen alanına karşılık Boğazlar'da 1-1,5 km. altına düşer. Böylece denizin ayırıcı rolü de hemen hemen ortadan kalkmış olur. Karalar üzerindeki rölyefin ana çizgilerinin de Boğazlar'ın iki yanında, birinden ötekine geçtiği için bölgenin geçit özelliği iyice belirginleşir. Bununla birlikte, karaların birbirine çok yaklaşmasına karşın denizler arasındaki hidro-biyolojik alışverişler geniş ölçüde sağlanabilir.

Bölge iklim bakımından da bir geçit alanıdır. Ege Bölgesi'nden buraya doğru yayılan yazları kurak Akdeniz iklimi Marmara Bölgesi'nde kuzeylere gidildikçe, Karadeniz kıyılarında görülen her mevsim yağışlı iklime doğru kademeli olarak değişime uğrar. İç taraflara doğru gidildikçe de step iklimi karakterleri ortaya çıkar. Akdeniz, Karadeniz ve

step iklimi tipleri, bazı yıl ve mevsimlerde, egemen oldukları belli alanlardan komşu alanlara taşarak Marmara Bölgesi'nin iklimini daha da zenginleştirir. Bununla beraber yukarda adı geçen iklim tipleri Marmara'da daha hafiflemiş olarak bulunur.

Marmara Bölgesi ortalama yüksekliği fazla olan Türkiye'nin en alçak bölgesidir. Prof. Ali Tanoğlu'nun tespitlerine göre Trakya'nın ortalama yükseltisi 180 m. (Türkiye'ninki 1131 m.) dir. Marmara'nın Anadolu yakasındaki yükseltisi Trakya'yı aşsa da diğer bölgelerden alçaktır. Bölgede yüksek dağ azdır. Uludağ 2000 m.yi geçen tek engebedir. Dağlarda Kuzey ve Güney Anadolu'da görülen devamlılık ve kıyıya paralellik azdır. Kıyılarda ve özellikle kıyı tepelerinin gerisinde irili ufaklı düzlükler görülür ki, böyle bir görünüme başka bir bölgede rastlanmaz. Bu sayede deniz etkisi içerilere kadar kolayca sokulur.

Bölgenin geçit alanı karakteri ve rölyefin önemli engeller getirmemesi sonucunda bitki örtüsünde büyük zıtlıklar görünmez. Doğal örtü, bölgenin Avrupa kesiminde de Asya kesimininde de birbirine benzer ve ancak iklim bölgelerindeki değişimlere bağlı olarak Akdeniz-Karadeniz-Step alanlarında kademeli olarak farklılık gösterir. Bir Akdeniz iklimi ağacı olan zeytin, bölgede iklim sınırlarını canlı bir şekilde saptar. Marmara Bölgesi sık bir akarsu örgüsüne sahiptir. Asya kesiminde akarsuların genel doğrultusu güneyden kuzeyedir (başlıca çukurların yönelmesine dik olarak). Trakya'da ise kuzey-güney doğrultusu egemendir. Komşu rejimler gibi burada da akarsu rejimleri düzenli değildir (Darkot-Tuncel, 1981).

II.B Bursa Yöresinin Çevresel Özellikleri

Güney Marmara bölümünün güneydoğu parçasını oluşturan Bursa yöresi, İznik-Gemlik çukurluğunun (Garsak Boğazı ile beraber) güneyindeki yükselti dizisi (Mudanya-Katırlı Dağları) ile Uludağ-Domaniç sırtları dizisi arasında kalan bölge olarak tanımlanabilir. Bu yöre Trilye batısından ve Uluabat Gölü doğusundaki eşikten geçen bir çizgiyle Karasi yöresinden ayrılabilir. Marmara kıyısındaki yükselti sırası buradan batıya doğru alçalır ve kıyıdaki zeytinlikler de bu yönde Bozburun siperinin ortadan kalkması yüzünden

etkinliğini kaybeder. Bununla beraber daha batıda Karadağ yeniden yükselirken, zeytinlikler Kapıdağ'ın siperi arkasında tekrar yoğunlaşır. Adı geçen yükseltinin denize, hatta İznik Gölü'ne bakan yamaçları zeytinlikler ve kısmen de bağlarla kaplıdır. Dağ kütlesi Bursa-Gemlik yolunun geçtiği vadi ile yarıldığı gibi Bursa-Mudanya yolu da alçak bir sırttan atlar.

Bursa, Uludağ'ın kuzeybatı eteğinde ve Mudanya Dağları'nın denizden ayırdığı bir ovanın güney kenarında, dağın sağladığı suyun yardımıyla gelişen bir yeşillik örtüsü arasında yer alır. Başta Gökdere olmak üzere, Uludağ'dan inen bir takım sel yatakları, dağın eteği boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanan şehri bir takım bölümlere ayırır.

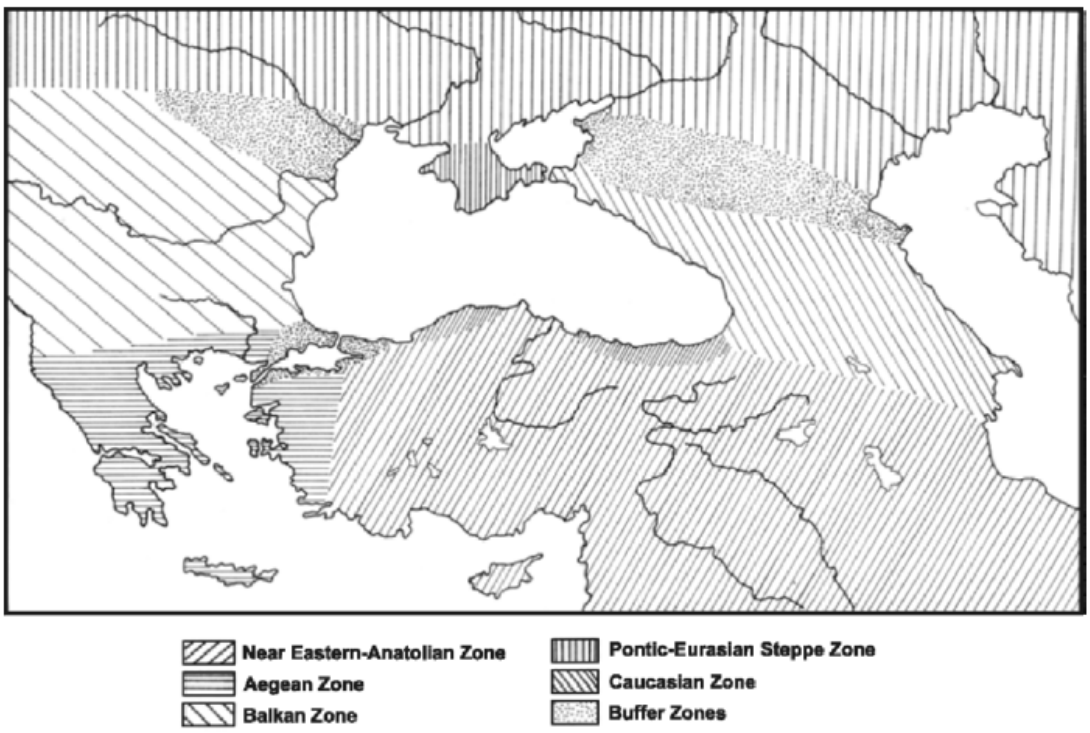
Bölgedeki en önemli göller aşağı Susurluk Vadisi'nin iki tarafına yerleşmiş Manyas ve Uluabat Gölleri ile Gemlik Körfezi doğusundaki İznik Gölü ve İzmit Körfezi'nin uzantısı üstündeki Sapanca Gölüdür. Bütün bu göllerin Marmara Bölgesi'nin doğu-batı doğrultulu tektonik asıllı çukurlaşma alanları içinde yer aldığı dikkat çekmektedir. Ancak, bu tektonik alanların çukur kesimlerine yerleşmiş olan göllerin varlığı ve boyutları normal aşınım olayları ile ilgilidir. Sözü geçen çukur alanlarda biriken sular, sonradan akarsularla tamamiyle boşaltılabilir, ya da buradaki göller, sellerin ve derelerin getirdiği alüvyonlarla küçülür, bölünebilir, ya da büsbütün dolarak ova halini alabilir. Pamukova'nın yerinde bulunmuş olması mümkün olan göl Sakarya Nehri tarafından boşaltılmıştır. Karacabey Ovası'nın bir kısmı Uluabat Gölü'nün kısmen dolması ile meydana gelmiştir. İnegöl Ovası ortasında alüvyonların henüz tam olarak dolduramadığı bir çukur alan vardır ki kışın su ile kaplanır. Bursa Ovası'nın doğu köşesinde, Nilüfer Çayı'nın erişemediği, önü yakın zamana kadar alüvyonlarla doğal bir şekilde tıkanmış, şimdiyse bir set ile korunan küçük bir göl (Gölbaşı) vardır. Karacabey Ovası'nın iki tarafındaki çukur yerleri kaplayan Manyas (178 km²) ve Uluabat (156km²) Gölleri oldukça geniş, fakat sığ (en fazla 4-5 m.), durgun sulardır. Her iki göl de kendilerine katılan derelerin alüvyonları nedeniyle alan kaybetmişlerdir (Darkot-Tuncel, 1981).

Toprak Özellikleri

Manyas Gölü'nün batı, kuzey ve doğusunda, Uluabat Gölü'nün kuzey, güney ve doğusunda parçalar halinde vertisol tipi topraklar yer almaktadır. Kireç bakımından zengin killi, marnlı anakaya üzerinde gelişme gösteren bu tip toprakların dokusu ağır olup killi bünye tipi baskındır. Nemli ve kurak mevsimlerin birbirini şzlediği iklim bölgelerinde gelişme gösteren bu toprakların bütün horizonları yüksek miktarda kil içermektedir. Bu yüksek miktardaki kilin varlığı, kurak dönemde toprakta derin çatlakların oluşmasına neden olur. Bu çatlaklar boyunca yüzeydeki toprak parçaları alta doğru taşınmakta, nemli dönemdeyse su ile doygun hale geldiğinden toprak şişmekte ve çatlaklar kapanmaktadır. Böylece kurak dönemde oluşan çatlaklar boyunca, üstte organik madde bakımından zengin toprak parçaları alt horizona taşınmakta ve toprak kendi kendini gübrelemektedir (a.e.).

II.C Bölgenin Jeomorfolojik ve İklimsel Geçmişi

Polen analizleri, Geç Pleistosen ve Erken Holosen döneminin çevresel koşullarının oluşmasında bölgenin jeomorfolojik yapısının önemli rol oynadığını göstermiştir. Güneydoğu Marmara' nın polen analizi, M.Ö. 6000' den önce İznik ve Yenişehir havzasının kısmen suyla kaplı olduğunu (Kayan, 1988) , iklimin de soğuk ve nemli olduğunu göstermiştir. Göl seviyeleri birkaç metre daha yüksek ve bataklıklar daha geniş idi. Belirtilen tarihten önce, Akdeniz' in çekilme (regresyon) döneminde Çanakkale ve İstanbul Boğazlar' ı kara parçaları ile bloke idi. Yani Marmara Denizi ve Karadeniz bugünkü seviyelerinden çok daha düşüktü, sadece tatlı su gölleriydiler (Özdoğan 1985: 519-520).

Figür 9: Karadeniz çevresindeki kültürel bölgeler (Özdoğan, 2007)

Akdeniz' in girişiyle sonuçlanan Çanakkale ve İstanbul Boğazları' nın son gelişimi M.Ö. 6.binyılda veya kısa bir süre sonra gerçekleşmiş olmalıdır (Brinkmann 1976:82-83). Bundan önce, Würm Buzulu' nun sonunda Marmara ve Karadeniz bir tatlı su dönemi geçirmiştir. Bu dönemi ise tuzlu su girişinin olduğu bir dönem izlemiş ve su seviyesi bugünkünden 3-5 m. yükselene dek süreç devam etmiştir (Özdoğan 1985:520). Neolitik veya Dobruca transgresyonu olarak da adlandırılan bu son yükselme Postglacial Climatic Optimum' a denk gelmektedir. Yükselen deniz seviyesiyle birlikte Marmara' nın hızla tuzlanması kıyı çizgisinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Doğal çevrenin değişmesi kıyı boyunca yerleşik balıkçı ve tarımcı toplulukları da etkilemiştir.Tatlı su yaşamı yokolmuş, balıkçılık alanları tatlı su kaynakları ve bataklıklarla sınırlanmıştır (Özdoğan 1985; Yakar 1985:76).

M.Ö.6. binyılda başlayan ve M.Ö. 3. binyıla dek devam eden climatic optimum boyunca kuraklığın artmasıyla birlikte kademeli olarak göl seviyeleri önemli oranda düşmüştür. Ayrıca büyük bataklıklar kuruyarak bereketli tarım toprağına dönüşmüş, göl kıyısı yakınlarındaki alçak Pliosen alüvyal topraklarda yerleşik tarımcıların kullanımına açılmıştır. Marmara ve Karadeniz' in günümüz seviyelerine çekilmesi M.Ö. 4. binyıl veya hemen sonrasında gerçekleşmiş olmalıdır.

Erken Holosen'de Marmara Denizi' nin seviyesindeki dalgalanmaların kıyı boyunca uzanan alanlarda çevresel ve kültürel etkileri olmuş olmalıdır. Özdoğan' a göre 5 metrelik bir yükselme Doğu Trakya ve Marmara' daki birçok vadiyi suyla kaplamış ve iç kısımlara uzanan birçok körfez yaratmıştır (1985:520). Terkos ve Çekmece Gölleri arasında deniz geniş ve alçak vadilerin içlerine kadar sokularak, buraları bataklığa çevirmiştir.

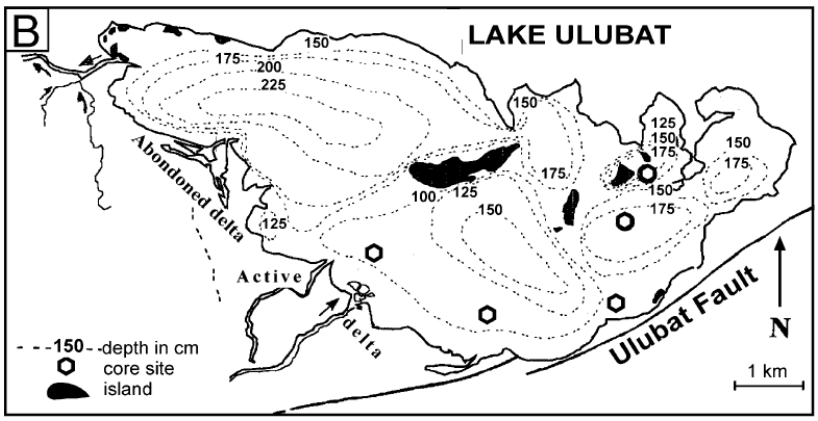
Uluabat Gölü'nün Tarihçesi

Manyas-Karacabey çöküntüsünün doğu ucunda yer alan Uluabat Gölü yaklaşık olarak 138 km²' lik bir alanı kaplamaktadır. En derin yeri 2.5 m. olan gölün ortalama derinliği 1-1.5 m. olup deniz seviyesinden yalnızca 2 m. yüksekliktedir. Doğu-batı aksı 23 km., kuzey-güney aksı ise 12 km. olan göl eutrophic tatlı su gölüdür. Mezozoik Dönemde oluşan 4 adet kireçtaşından adanın yanısıra, gölün oluşumundan sonraki çökeltilerle meydana gelen başka adalar da mevcuttur. Gölün en önemli su ve çökelti kaynağı 10414 km²'lik bir drenaj alanı olan Mustafakemalpaşa Nehiri'dir (Kazancı et al., 2004) .

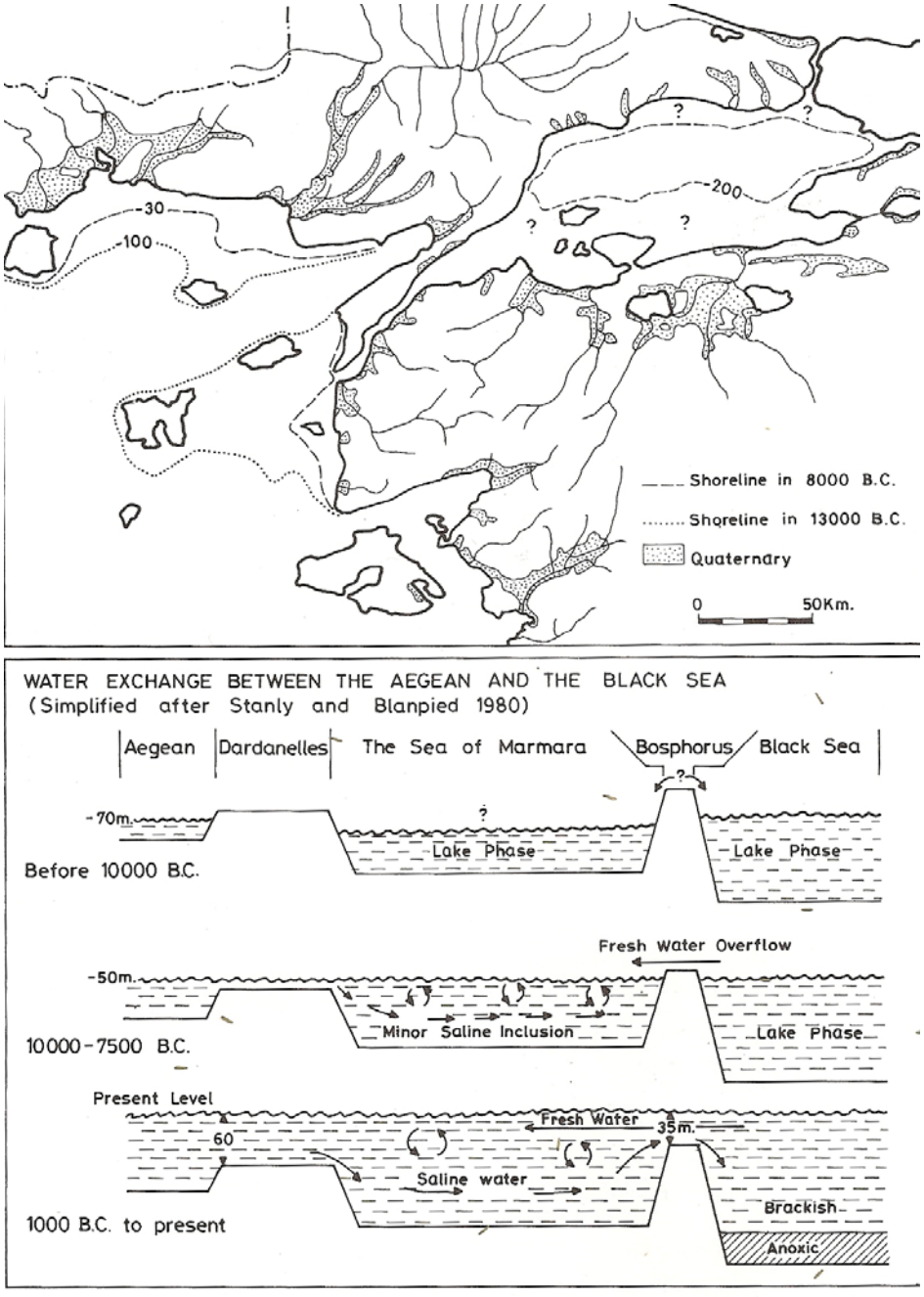
Türkiye'nin aktif tektonik bölgelerinden biri olan Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin ana coğrafi ve tektonik öğeleri Marmara Denizi, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Kuzey Anadolu fay hattıdır. Uluabat Gölü'nün gelişimini anlayabilmek için ilişkili olduğu bu öğeleri de ele almak gerekmektedir.

Geç Pleistosen Dönemde bir göl olan Marmara Denizi'nin derinliği 1271 m. olup yaklaşık olarak 75x210 km.'lik bir alanı kaplamaktadır. Erken Holosen Dönem'de

Akdeniz'in istikrarlı bir şekilde yükselerek, Çanakkale sillinin -75m. yüksekliğine ulaşmasıyla Marmara trough de bir iç deniz haline gelmiştir. Deniz seviyesinin yükselmeye devam ederek İstanbul Boğazı silli -32m. ni de aşmasıyla Karadeniz'in tatlı suyu Akdeniz ile karışmaya başlamıştır. Karadeniz ve Akdeniz'in birbirine bağlanması sonucunda bölgenin hidrolojisi, drenajı ve morfolojisi de etkilenmiş, bölgesel taban suyu seviyesi –water base level- de önemli ölçüde yükselmiştir. Tektonik hareketler ve taban suyu seviyesinin yükselmesiyle bölgedeki akarsular ile Manyas ve Uluabat Gölleri de bugünkü şeklini almıştır (a.e.). Akdeniz ve Karadeniz arasındaki bu iki yönlü ilişkinin buzul sonrasında ilk defa ne zaman gerçekleştiği oldukça tartışmalı olup bununla ilgili çok sayıda hipotez mevcuttur (Görür et al., 2001). Son yıllarda sayısı oldukça artan Karadeniz ve Marmara Denizi çökelti ve sismik araştırmaları sonucunda bazı bilim insanları sözü edilen olay için G.Ö. 9000 (Aksu et al., 1999), bazıları G.Ö. 7150 (Ryan et al., 1997), bazıları ise G.Ö. 4400 (Algan et al., 2001) tarihini vermektedir.

Figür 10: Uluabat Gölü (Kazancı et al., 2004)

Figür 11: Kuzeydoğu Ege ve Marmara Bölgesi Post Glacial kıyı şeridi (üstte). Marmara Denizi Su seviyesinin Ege ve Karadeniz ile karşılaştırması (Yakar 1991)

III. KUZEYBATI TÜRKİYE'DE TARİHÖNCESİ DÖNEM

III.A Araştırma Tarihçesi

Marmara Bölgesi'ndeki en eski arkeolojik çalışmalar Schliemann'ın 1871 yılında Troya ve 1882 yılında Gelibolu, Karaağaçtepe'deki Protesilaos Tümülüsü'nde yaptığı kazılardır. 1926 yılında Damangel tarafından tekrar kazılan Karaağaçtepe'deki çalışmaların sonuçları aynı yıl içinde yayınlanır (Demangel,1926). Bölgede Türk arkeologlar tarafından gerçekleştirilen ilk çalışmalar ise Prof. Dr. A.M. Mansel tarafından yürütülmüştür. 1930'lu yıllarda gerçekleşen bu çalışmalar kapsamında ağırlıklı olarak Edirne ve Kırklareli civarında bulunan höyük ve tümülüsler incelenmiş ve kısa süreli kazılar yapılmıştır. Bu çalışmaların ardından Mansel, 1936 yılında bir Kalkolitik dönem yerleşmesi olan Babaeski, Alpullu Höyüğü, bir Demir Çağı yerleşimi olan Hasköy Höyüğü ve 1937 yılında Lüleburgaz yakınlarındaki Umruca Tümülüsleri'nde kazılar yürütür (Mansel, 1938; Arık, 1940). 1939 yılında Kırklareli il merkezinin güneyindeki tümülüsler de yine Mansel tarafından incelenmiştir (Mansel, 1940 ; Mansel, 1943).

İkinci Dünya Savaşı sırasında yavaşlayan araştırmalar 1940'lı yılların sonuna doğru tekrar ivme kazanır. 1948 yılında Prof Dr. K. Kökten, 1955 yılında da Prof. Dr. James Mellaart tarafından incelenen İznik Gölü ve çevresinde aralarında Ilıpınar ve Menteşe' nin de olduğu birçok tarihöncesi yerleşim tespit edilir (Kökten, 1952; Mellaart 1955). Bu dönemde İstanbul'da da önemli çalışmalar yapılmıştır. 1952-1954 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Halet Çambel, Prof. Dr. Kurt Bittel ve Prof. Dr. A.M. Mansel'in yönetiminde kazılan Fikirtepe'nin (Bittel, 1960) ardından 1959 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden Prof. Dr. Ş.A. Kansu başkanlığında Yarımburgaz Mağarası'nda ilk çalışmalara başlanır (Özbaşaran, 1995:28). Bu kazıları yine Kansu başkanlığındaki Pendik (1961) ve Fikirtepe (1962) kazıları takip eder. Daha çok sondajlarla sınırlı olan bu kısa süreli çalışmalardan sonra Prof. Dr. Ş.A. Kansu, Prof. Dr. K. Kökten ve N. Dolunay ortaklığında Yarımburgaz'daki ikinci dönem kazıları başlar (Kansu, 1972). Kansu, İstanbul çevresinde yaptığı bu araştırmaların yanısıra 1960 yılında Edirne'nin kuzeybatısında Kalkolitik Döneme tarihlenen Çardakaltı

Mevkii'nde kazı yaparken ve yine Edirne civarında bulunan megalitik anıtlar üzerine yaptığı araştırmalar ile çok sayıda dolmen tespit eder (Kansu, 1963). Aynı tarihler Marmara Bölgesi'nde yüzey araştırmaları yapan D. French Ilıpınar ve çevresinden topladığı malzemeleri inceler ve yayınlar (French, 1967:52). 1966 yılında Toptepe ve çevresinde yaptığı araştırmaların sonuçlarını da bir makalede yayınlayarak Toptepe'yi bilim dünyasına tanıtır (French, 1969:49-52). 1971 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Afif Erzen başkanlığında başlayan Ainos (Enez) kazıları ise Prof. Dr. Sait Başaran yönetiminde halen devam etmektedir.

1980'li yıllardan itibaren bölgedeki nüfus artışı ve yapılaşma nedeniyle artan tahribata paralel olarak, arkeolojik çalışmaların da belirli bir ivme kazandığı görülür. Bu tarihlerde, Prof. Dr. Mehmet Özdoğan İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı adına bölgede geniş kapsamlı bir yüzey araştırmalarına başar. 1980-1988 yılları arasında Trakya'da Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu, Doğu Marmara'da İznik ve Yenişehir, Güney Marmara'da ise ağırlıklı olarak Balıkesir, Bandırma, Gönen, Biga, Çan ve İvrindi olmak üzere Marmara Bölgesi'nin büyük bir kısmını tarar (Özdoğan, 1982a, 1983, 1984, 1985, 1986, 1988, 1989). Bu araştırmalar sırasında açık bir tahribata maruz kaldığı tespit edilen Tilkiburnu ve Taşlıcabayır yerleşmelerinde küçük ölçekli kazılar yapılır (Özdoğan, 1982b, 1999). 1981 yılında yine yoğun bir tahribata maruz kalacak olan Pendik yerleşmesinde İstanbul Arkeoloji Müzesi ve İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı ortak çalışması olan ve E. Uzunoğlu ile Prof. Dr. Halet Çambel ortaklığında tek sezonluk bir kurtarma kazısı gerçekleştirilir (Harmankaya, 1982). 1986 yılında, risk altındaki bir diğer yerleşim alanı olan Yarımburgaz Mağarası'nda Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığında kazı çalışmalarına başlanır. Alt Paleolitik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldığı anlaşılan mağarada sağlam kalan Alt Paleolitik Dönem tabakalarının önemli bulgular içerdiği anlaşılınca, 1989 yılında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı ile California Üniversitesi Antropoloji Bölümü ortaklığında daha kapsamlı çalışmalara başlanır. Prof. Dr. Güven Arsebük'ün yönetiminde yapılan yeni kazılar 1990 yılına kadar devam eder (Arsebük et al. 1990).

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın yukarıda bahsi geçen proje kapsamında Ilıpınar çevresinde yürüttüğü yüzey araştırmasının ardından, 1985 yılında Hollanda Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü adına Dr. Jacob Roodenberg bölgede bir yüzey araştırması daha gerçekleştirir. Bunun ardından 1987 yılında başlayan ve 2004 yılına dek devam eden Ilıpınar Höyük kazılarıyla birlikte bölgenin tarihöncesi tabakalanması ile ilgili önemli verilere ulaşılır (Roodenberg, 1995; Roodenberg-Thissen, 2001; Roodenberg J. – Roodenberg S.A. 2008). Aynı ekip tarafından 1995-2000 yılları arasında yürütülen Menteşe Höyük kazılarında da önemli veriler elde edilir. M.Ö. 6400 yıllarına tarihlenen en alt tabakalar Menteşe'deki yerleşimin bölgede şimdiye kadar ortaya çıkarılmış en eski yerleşimlerden biri1 olduğunu ortaya koyar (Roodenberg, J., A. van As, L. Jacobs, M.-H. Wijnen, 2003).

1989 yılında, yoğun şekilde tahrip olan Toptepe'de İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı adına Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığında başlayan ve bir sezon sürdürülebilen kazı çalışmalarında, Kalkolitik Dönem'de tarihlenen kazı çalışmaları gerçekleştirilir2 (Özdoğan, 1990a; Özdoğan-Özbaşaran Dede, 1990). 1990'lı yıllarda başlayan ilk kazı çalışması, Edirne'nin Enez ilçesi yakınlarındaki Hoçca Çeşme höyüğünde yapılır. İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı adına Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığında 1990-1993 yılları arasında yürütülen çalışmalarda Son Neolitik ve Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlenen tabakaların varlığı saptanır (Özdoğan, 1996, 1999b). Bu yıllarda başlayan bir diğer kapsamlı kazı çalışması halen devam eden Aşağı Pınar ve Kanlığeçit kazılarıdır. Kırklareli il merkezinin hemen güneyinde bulunan Aşağı Pınar höyüğündeki kazılara 1993 yılında Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Dr. H. Parzinger eşbaşkanlığında sürdürülmektedir. Son Neolitik Çağ'dan Orta Kalkolitik Çağ'a kadar uzanan bir tabakalanmaya sahip olan yerleşimin İlk Tunç Çağ'da 300 metre kadar batıdaki Kanlıgeçit mevkiine kaydığının tespit edilmesiyle birlikte burası da 1994 yılından itibaren aynı ekip tarafından kazılmaya

[1] Türkiye Hollanda Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü adında Barcın Höyük'te yürütülen kazılarda MÖ 7. Binyılın ikinci yarısına tarihlenen yerleşme Menteşe ile bilikte aynı ovada, olasılıkla çağdaş başka yerleşmelerin de olduğunu göstermeketedir (Gerritsen, 2010).

[2] Toptepe Höyüğü Helenistik Dönem'e kadar uzanan bir süreci yansıtmasına rağmen yoğun bir şekilde tahrip edilmiştir ve kazı çalışmaları arkeolojik dolgunun korunabildiği Kalkolitik Dönem tabakalarında gerçekleştirilir.

başlanmıştır (Özdoğan-Parzinger, 1994; Karul, N., Z. Eres, M. Özdoğan, H. Parzinger, 2003).

Tekirdağ'da bulunan Menekşe Çatağı'nda 1994 yılında, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi Müdürü M.A. Işın ile İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Aslı Özdoğan eşbaşkanlığında başlayan ve 2008 yılına dek devam eden kazılar, Hellenistik Dönem'den Kalkolitik Çağ'a kadar uzanan bir tabakalanmanın varlığını ortaya koymuştur (Özdoğan-Işın, 1998:295-310).

Doğu Marmara'da 1960 yılında J. Mellaart, 1961'de D.H. French ve 1964'te de C. Cullberg tarafından araştırılan Barçın Höyük'teki (Yenişehir 2) kazılar 2005 yılında Hollanda Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Dr. Jacob Roodenberg yönetiminde başlamış olup 2006 yılından itibaren Dr. Fokke Gerritsen başkanlığında sürdürülmektedir.

İç Kuzeybatı Anadolu'da yapılan çalışmaların önemli bir bölümünü İstanbul Üniversitesi Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anablim Dalı üyelerinden Prof. Dr. Turan Efe tarafından yürütülen yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları oluşturmaktadır. 1990'lı yılların başından itibaren Eskişehir civarındaki birçok yerleşimde yapılan yüzey araştırmasının yanısıra 1992-1994 yılları arasında yapılan Orman Fidanlığı ve 2004 yılında başlayan Keçi Çayırı kazıları bu uzun soluklu bölgesel araştırmanın birer parçalarıdır (Efe, 2001). Prof. Efe'nin başkanlığında sürdürülen bir diğer proje ise 1996 yılında başlayan Küllüoba kazılarıdır. Orta Kalkolitik döenemden İlk Tunç Çağı III dönemine kadar uzun bir süreci yansıtan bu yerleşmedeki kazılara Keçi Çayırı ile birlikte halen devam edilmektedir.

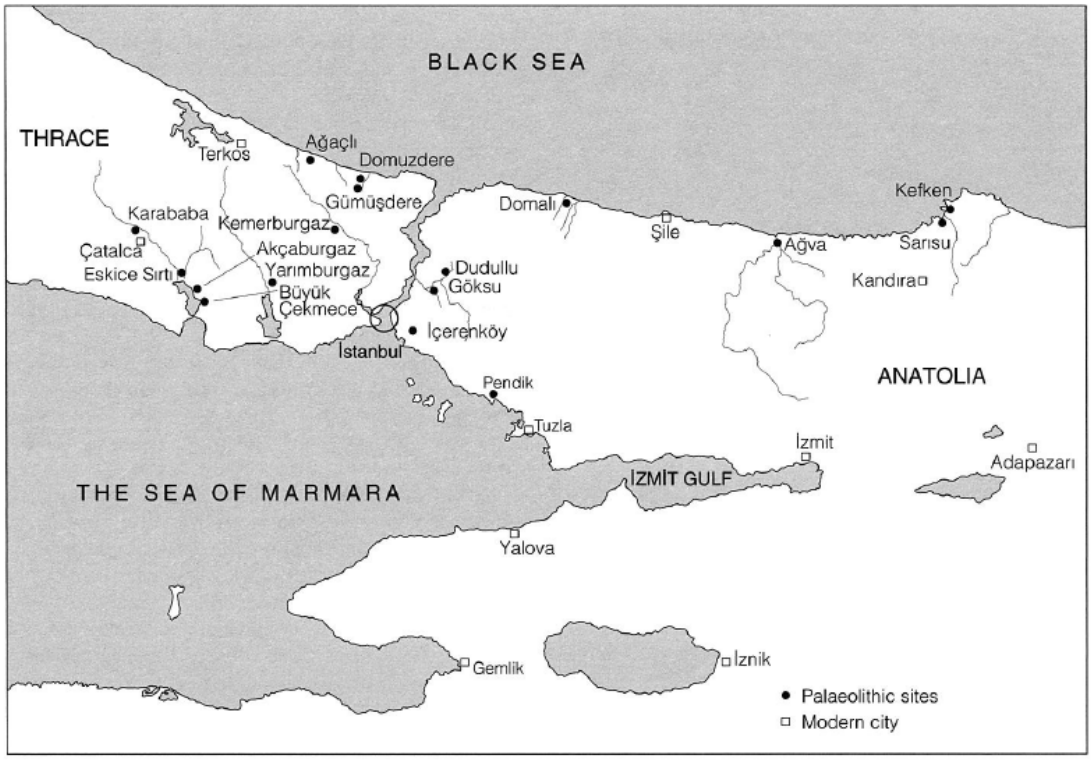
III.B Bölgedeki Tarihöncesi Yerleşimler

III.B.1 Neolitik Dönem Öncesi: Mezolitik/Epipaleolitik Çağ Yerleşimleri

Bölgede bu dönemi aydınlatmak amacıyla yapılan ilk sistematik yüzey araştırması 1973 yılında Prof. Dr. Halet Çambel ve ekibi tarafından Ağaçlı'da gerçekleştirilmiştir. 1974 yılında Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ve Dr. Savaş Harmankaya tarafından Domuzdere ve Gümüşdere'de yüzey araştırmaları yapılmış, 1975 ve 1980 yılları arasında ise Özdoğan, yukarıda sözü edilen 3 noktadan yüzey malzemesi toplamıştır. 1979-1989 yılları arasında yapılan yüzey araştırmalarında ise birçok yeni buluntu yeri tespit edilmiştir (Gatsov-Özdoğan, 1994).

Yüzey araştırmalarından elde edilen sonuçlara göre bölgede bu dönemde iki farklı gelenek mevcuttur. Bu ayrım taş alet endüstrisinin yanı sıra yer seçiminde de kendisini göstermektedir.

Ağaçlı, Domalı-Alaçalı arası ile Gümüşdere-Kilyos arasında yer alan ve Ağaçlı grubu olarak da tanımlanabilen ilk grup buluntu ya da kamp yerleri Doğu Avrupa Epi-Paleolitik Çağ kültürünün tipik özelliklerini barındırmaktadır. Bu gruba ait yerleşimlerin sayıca daha çok olmasının yüzey araştırması teknik ve tercihlerinden de kaynaklanıyor olabileceği belirtilmektedir (a.e).

Figür 12: Marmara Bölgesi'ndeki Paleolitik yerleşimler (Gatsov, Özdoğan:1994)

Yapılan yüzey araştırmalarında dağınık buluntu yerlerinin yanı sıra 9 adet de yerleşim kümesi tespit edilmiş olup bu kümelerin en yoğun buluntu veren örneklerinin Karadeniz kıyısındaki kumullarda olduğu görülmektedir. Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı çevresinde de rastlanan bu grubun yer seçiminde su kaynaklarının etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Tümünde yontmataş endüstrisinin oldukça standart olduğu, dilgicik ve sırtlı dilgilerin kullanıldığı, çekirdekler için de küçük çakmaktaşı yumrularının tercih edildiği anlaşılmaktadır (Gatsov-Özdoğan, 1994). Eldeki ilk veriler Karadeniz'in güney kıyısının Üst Paleolitik gelenekli yerel topluluklar tarafından iskan edildiğini işaret etmektedir. Araştırmaların bir diğer önemli sonucu ise bu kültürün taş alet endüstrisinin Bulgaristan'dan bilinen Karanovo kültüründen farklı olduğu yönündedir, bu nedenle Karanovo kültürünün öncülü olmadığı buna karşın Fikirtepe taş endüstrisinin Ağaçlı kültüründen oldukça etkilendiği ve onun devamı sayılabileceği düşünülmektedir (a.e).

Çalca Mevkii yerleşimiyle tanımlanan ikinci grup ise tamamen farklı bir endüstriye sahiptir. Büyük dilgilerin ve dilgi segmentlerinin hakim olduğu bu gelenek yerleşimleri denizden uzakta, yüksek teraslarda konumlanmıştır (Gatsov-Özdoğan, 1994).

III.B. 2 Neolitik ve Kalkolitik Dönem Yerleşimleri

Ele alınan bölgede Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ilişkin kapsamlı kazı çalışmalarının tarihçesi yukarıda da belirtildiği gibi 1950'li yıllara uzanmakla birlikte, kazısı yapılan yerlerin oldukça az olduğu görülmektedir. Özellikle Neolitik dönem toplulukların Anadolu'dan batıya yayılımının anlaşılmasında önemli olan bu coğrafyada araştırılan yerleşmelerin farklı coğrafi alt birimler içerisinde yer alması bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Bu bölgeler Eskişehir, Doğu ve Güney Marmara, Marmara Denizi kıyıları ile Trakya olarak ayrılabilir.

i. Eskişehir Bölgesi

Araştırma bölgemizin İç Anadolu'ya en yakın kesimde İç Anadolu ve Balkanlar arasındaki en olası güzergahlardan birinde bulunan Eskişehir ve çevresinde 1990'lardan itibaren yapılan yüzey araştırmaları ve kazılar Neolitik yaşam tarzının yayılımına dair bilgilerimize katkı sağlamaktadır.

Figür 13: Eskişehir Çevresindeki Tarihöncesi Yerleşimler, Efe, 2001

Bu bölgede sekiz yıla yayılan yüzey araştırmaları (Efe, 2000) ve 3 sezon kazılan Orman Fidanlığı (Efe, 2001) kazıları neticesinde Eskişehir ve civarında şimdiye kadar bilinmeyen yerleşim ve kültürlerin varlığı ortaya çıkarılmış ve bölgenin tarihöncesi süreci konusunda fikir sahibi olunmuştur. Bölgede en eski, Çanak Çömlekesiz Neolitik döneme uzanan katmanlara sahip yerleşme Keçiçayırı'dır. Burada yukarıda sözü edilen yerleşmeler bölgedeki kültürel sürecin anlaşılabilmesi bakımından kısaca ele alınmakta

konumuzla ilişkili olan Orman Fidanlığı ise diğerlerinden daha detaylı olarak tanımlanmaktadır.

Keçiçayırı

Bölgedeki en erken yerleşimlerden biri olan Keçiçayırı'nda yapılan çalışmalar, buranın Anadolu-Balkan ilişkileri açısından önemli bir yere sahip olabileceğini göstermiştir. Eskişehir'in 60 km. kadar güneyinde, Frigya Dağlık Bölgesi'nin doğusundaki bir kayalığın üzerinde yer alan yerleşmenin yakınındaki alçak tepenin ve höyüğün yüzeyinde çanak çömleğin yanısıra yoğun çakmaktaşı alet ve artığı olduğu görülmüştür (Efe, Türtkteki 2007). Keçiçayırı'nda Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik dönem katmanları ile birlikte İlk Tunç Çağı II dönemine tarihlenen bir kale kısmen açığa çıkarılmıştır (a.e.).

Fikirtepe Kültürü Yerleşimleri

Keçiçayırı yerleşmesinin temsil ettiği dönemin ardından bölgede Fikirtepe Kültürü'nün izlerine rastlanmaktadır. Anadolu kronolojisine göre Son Neolitik Dönem ile başlayıp Kalkolitik Dönem'e kadar devam eden bu kültürün Arkaik ve Klasik Fikirtepe olarak adlandırılan erken evreleri Fındık Kayabaşı (Efe, 1995) ve Ilıpınar'ın X. tabakadan da (Roodenberg, 1993) bilinmektedir. Arkaik ve Klasik Fikirtepe öğeleri ise Fikirtepe, Pendik ve Demircihöyük (Seeher, 1987) yerleşimleriyle temsil edilmektedir. Gelişkin Fikirtepe kültürü, Ilıpınar IX-VI evreleri arasında net bir şekilde takip edilirken, Demircihöyük'te de az sayıda da olsa bu evreye ait malzeme mevcuttur.

Orman Fidanlığı- Porsuk Kültürü

Eskişehir bölgesi ile Balkanlar arasındaki ilk net ilişkiye dair izlere Porsuk Kültürü'nün ilk belgelenmiş merkezi olan Orman Fidanlığı yerleşiminde rastlanmıştır (Efe, 1990b, 1996, 1996b). Bu kültürün Porsuk olarak adlandırılmasının nedeni, karakteristik çanak

çömlek grubunun sadece yukarı Porsuk Vadisi'nde bulunmasıdır. Aynı grubun İznik/İnegöl Ovaları'ndaki temsilcileri biraz daha farklı olup, Eskişehir bölgesinde Anadolu etkisine daha çok rastlanmaktadır. Bu kültüre ait çanak çömlek grubunun Fikirtepe repertuarına bir takım yenilikler getirdiği görülmektedir. Bu yeniliklerin ilk izlerine, kırmızı astarlı ve boyalı mallarla birlikte tabak ve basit çanakların, derin omurgalı çanaklar ve çift-konik kapların sayısında bir artışın gözlendiği Ilıpınar VII. Evrede rastlanmaktadır. Bunlarla birlikte, dikey ve yatay kulplu, boyunlu kapların revaçta olduğu ve yeni bezeme tekniklerinin kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, dönemin karakteristik koyu açkılı monokrom mallarıyla birlikte az sayıda da olsa, ilk defa jet black açkılı mallara rastlanmaktadır.

Porsuk Kültürü'nün erken evrelerinde yüksek oranda boyalı mal bulunması dışarıdan bir etkilenmeye işaret etmektedir, zira böyle örneklerin bölgede öncülleri mevcut değildir. İki temel tip (bej üstüne kırmızı, kırmızımsı mor ve beyaz üstüne kırmızı ya da/ve siyah mallar) üzerinde görülen oluk ve baskı bezemeler Fikirtepe Kültürü'nün izlerini taşımaktadır. Diğer yeni bezeme teknikleri arasında dalga motifi ve Furchenstich uygulaması sayılabilir.

Orman Fidanlığı yerleşimi Eskişehir'in 5-6 km. güneybatısında, yukarı Porsuk Vadisi'nin Eskişehir Ovası'na açıldığı yerde bulunmaktadır. Nehrin sol terasında, vadiyi kuzeyden sınırlayan Karabayırlar Tepesi'ne doğru yükselen yamaçta yer alan yerleşimde 1992-1994 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Tufan Efe başkanlığında kurtarma kazıları yürütülmüştür.

Orman Fidanlığı yerleşiminindeki kazılar biri batı biri de doğuda olmak üzere iki alanda gerçekleştirilmiştir. Doğu açmalarda ortaya çıkarılan kültürel dolgunun oldukça ince olması ve mimari anlamda kısıtlı veri sunmasından dolayı tabakalanma büyük ölçüde batı açmalarından gelen verilerle şekillenmiştir (Efe, 2001:6). Buna göre yerleşmede 7 evrenin mevcut olduğu görülmektedir. Burada yalnızca yerleşmenin erken evresi olarak nitelenen ilk beş evreye ait mimari buluntular incelenecektir.

I. Evre: Bu evreye ait kalıntılara sadece H5 açmasının güneydoğu köşesinde, anakayaya açılmış bir çukurda rastlanmış olup mimari veri mevcut değildir.

II. Evre: Üstteki tabakalar tarafından tahrip edildiği anlaşılan bu evrede, H5 açmasında çamur duvarlara ait olabilecek bazı izlere rastlanmıştır. Benzer izlerin görüldüğü H2b açmasında da duvarların iç alanında taban olarak kullanıldığı muhtemel olan anakayanın çukurlaştırılmış olduğu, kuzey tarafta da oldukça dik olan anakayayla sınırlanmış, tek odalı bir yapıdan söz edilmektedir (a.e:8).

III. Evre: En sağlam H5 açmasında ortaya çıkarılan bu evrede yerleşme mimarisine ait daha tanımlı verilere ulaşılmıştır. Doğuya doğru yükselen anakayayı takip eden bir istinat veya teras duvarına ait olabilecek bir duvarın taş temelleri ve bu duvarla ilişkli olması muhtemel çamur tuğla parçaları ortaya çıkarılmıştır. Bunların yanısıra iki ayrı eve ait olduğu düşünülen taş temel duvarları da bu evreye ait diğer mimari buluntular arasında yer alır.

IV. Evre: 4 yapı katının bulunduğu bu evrenin ilk yapı katında temel duvarlarına ait bazı küçük taşlar ve bir adet çamur tuğla duvara rastlanmıştır. İkinci yapı katında ise Orman Fidanlığı'nın tüme yakın korunagelmiş tek mimarı yapıya ait taş temel duvarları ortaya çıkarılmıştır. Tek odalı, apsidal planlı olan yapı güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu olup girişi güneydoğudandır. Yapının güneydoğu duvarının, girişin sağında, hafifçe çıkıntı yaparak yaklaşık olarak 1 metrelik bir kapı açıklığı yarattığı görülmektedir. Temel duvarlarında ait taşların çoğunun dik yerleştirilmiş olması dikkat çekicidir. Yapı içi ve dışındaki homojen, açık gri çamurlu dolgu, yapı duvarlarının çamur tuğladan yapıldığı şeklinde yorumlanmıştır (a.e.:12). Yapının çukura oturtulduğu profilden görülmekte olup (a.e.:9, ill.4) yapı dışı düzlemin de daha yukarıda olduğu belirtilmektedir (a.e.:12).

Bu evrenin 3. ve 4. yapı katlarında ortaya çıkarılan mimari unsurları, sözü edilen evin yeniden yapımına işaret eden taş temeller ve teras duvarına yapılan ekler oluşturmaktadır.

V. Evre: Dağınık taşlar ve belirli bir plan vermeyen direk delikleriyle tanımlanan bu evreye ait en kalın dolguya H 2c açmasında rastlanmıştır. İki yapı katı olduğu anlaşılan bu evrenin daha geç olan yapı katında yapı duvarlarına ait olabilecek taş temel parçaları ortaya çıkarılmıştır (a.e.:13)

Çanak Çömlek Topluluğu

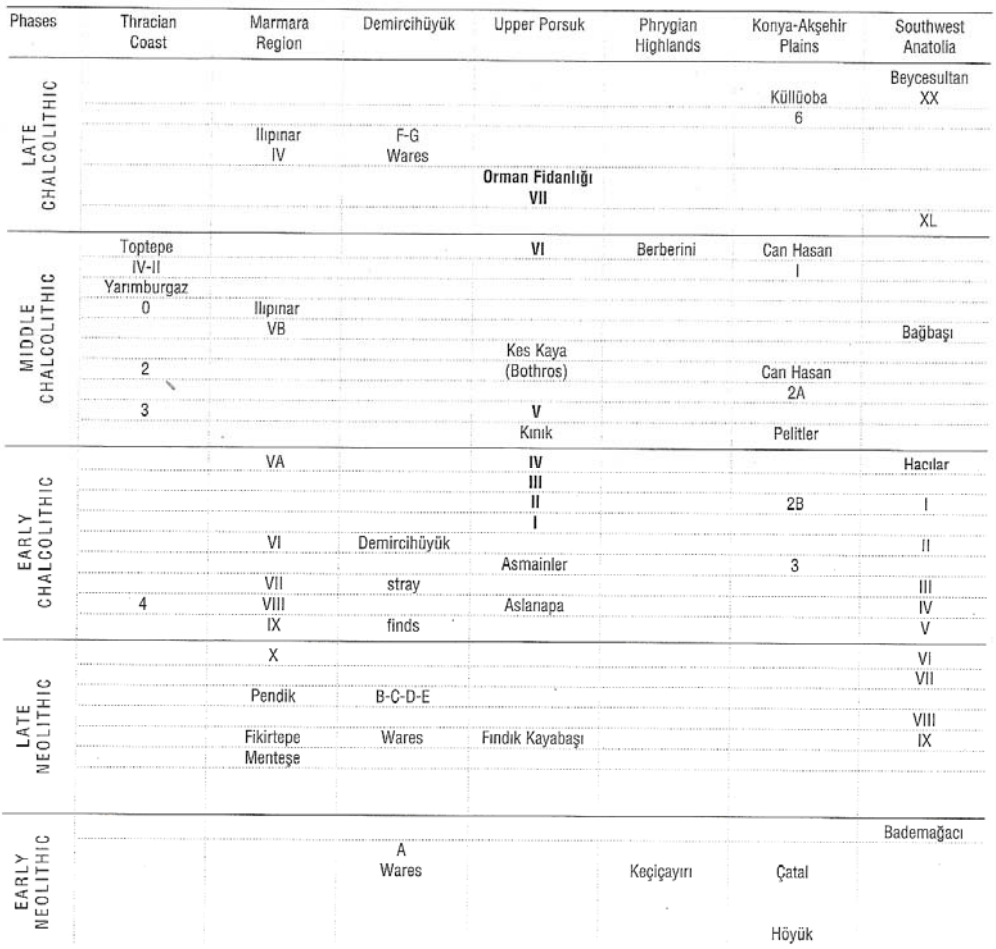
Orman Fidanlığı yerleşiminin ilk üç evresinde İç-kuzeybatı Anadolu ile Balkanlar arasındaki kronolojik ilişkiye ışık tutabilecek iki yeni bezeme tekniğinin ortaya çıktığı görülür. Beyaz üstüne kırmızı spiral bezeme ile kap gövdelerine uygulanan dalga ve balıksırtı ya da dikey zikzaklar olarak tanımlanabilecek bu bezemeler, Batı Bulgaristan'daki Balkan İlk Neolitik Dönem'in ikinci yarısına tarihlenen kontekstlerde birlikte görülmektedir. Boyalı spiraller, Gelişkin Starcevo (III) evresi ile ilişkilendirilmektedir.

IV ve V. evrelerde boyalı malların oranının giderek azalarak yerini oluk, kabartma ve Furchenstich bezemeli, monokrom kaplara bıraktığı görülmektedir. Bu evrede görülen Furchenstich bezeme daha özenli olup, genellikle bir bantın içine köşegen tarama şeklinde uygulanmıştır. IV. evreyle birlikte geleneksel mallarda temel değişimler göze çarpar. Kap omurgalarının daha sert hatlara sahip olmaya ve bezemelerin giderek kabın omuz seviyesiyle sınırlanmaya başladığı bu dönem çanak çömlek grubunun hem form hem de bezeme açısından ön-Vinça öğeleri taşıdığı söylenebilir (Efe, 1996a). Erken evrelerin geleneksel gri ve kahverengi açkılı mallarının giderek ince cidarlı, gri ve grimsi kahve kaplara evrilmesini Kes Kaya'daki bothros malzemesinde izlemek mümkündür.

Kes Kaya

Porsuk Kültürü'nü temsil eden malzeme anakayaya açılmış bir çukurdan gelmektedir. Ağır tahribata uğramış yerleşimin çanak çömlek grubunun direkt olarak Orman Fidanlığı V. evreden türediği söylenebilir (Efe, 2000). Kes Kaya malzemesine benzer mallar Ilıpınar VA ve VB tabakalarında ortaya çıkarılmıştır. Porsuk kültürünün bu gelişkin

evresiyle benzerlik gösteren mallara Kızılırmak yayı içerisindeki Boğazköy yakınlarındaki Yarıkkaya ve Büyükkaya'da da rastlanmıştır (Efe, 2000).

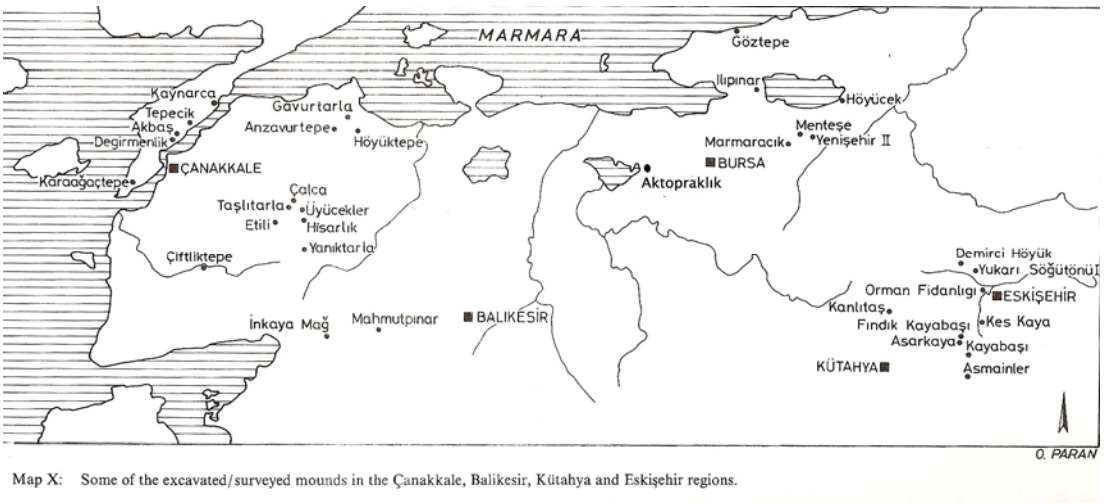

Phases	Thracian Coast	Marmara Region	Demircihüyük	Upper Porsuk	Phrygian Highlands	Konya-Akşehir Plains	Southwest Anatolia
LATE CHALCOLITHIC						Küllüoba	Beycesultan XX
						6	
		Ilıpınar IV	F-G Wares				
				Orman Fidanlığı VII			
							XL
MIDDLE CHALCOLITHIC	Toptepe IV-II			**VI**	Berberini	Can Hasan I	
	Yarımburgaz 0	Ilıpınar VB					Bağbaşı
				Kes Kaya (Bothros)			
	2					Can Hasan 2A	
	3			**V**			
				Kınık		Pelitler	
EARLY CHALCOLITHIC		VA		**IV**			Hacılar
				III			
				II		2B	I
				I			
		VI	Demircihüyük				II
				Asmainler		3	
		VII	stray				III
	4	VIII		Aslanapa			IV
		IX	finds				V
LATE NEOLITHIC		X					VI
							VII
		Pendik	B-C-D-E				
							VIII
		Fikirtepe	Wares	Fındık Kayabaşı			IX
		Menteşe					
EARLY NEOLITHIC							Bademağacı
			A Wares		Keçiçayırı	Çatal Höyük	

Figür 14: Orta ve Batı Anadolu Kronolojik Tablosu (Efe, 2001)

Doğu ve Güney Marmara

Kuzeybatı Anadolu'da Çanak Çömlekli Neolitik döneme ilişkin verilerin açığa çıkarıldığı ilk yerleşim yerleri Marmara Denizi kıyılarındadır. Marmara Bölgesi'indeki Çanak Çömlekli Neolitik dönem kültürlerine adını veren Fikirtepe ile Pendik yerleşmeleri gibi Marmaray Projesi kapsamında tespit edilen Yenikapı yerleşmesi de beslenme ekonomisinde balıkçılığın önemli bir yere sahip olduğu yerleşmeler olarak karşımıza çıkar. Sözkonusu yerleşmeler Doğu ve Güney Marmara, Eskişehir Bölgesi ile Trakya'daki buluntu yerlerinden tanıdığımız buluntular ile benzerlikler taşırken beslenme alışkanlıkları gibi yontmataş alet endüstrisi ve mimari ile de farklılıklar sergilemektedir. Marmara Denizi kıyıları ile Eskişehir bölgesi arasında kalan coğrafyada ise İznik Gölü kıyısında Ilıpınar, Yenişehir Ovası'nda Menteşe ve Barcın ile Ulubat Gölü'ne yakın bir konumdaki Aktopraklık yerleşimi bulunmaktadır. Bu bölümde ele alınan sorun ile doğrudan ilişkili olan Ilıpınar yerleşmesine daha geniş yer verilirken Aktopraklık yerleşmesine, mimari tanımlamaların daha ayrıntılı verildiği, VI. bölümde yer verilmiştir. Burada bölgedeki sürecin başlangıcının daha iyi anlaşılabilmesi için Fikirtepe ve Pendik yerleşimlerine yer verilmiş, ardından geçiş sürecine ilişkin tabakaları nedeniyle konumuz kapsamına alınan Ilıpınar yerleşmesi ele alınmıştır. Yenikapı, Menteşe ve Barçın gibi konumuzma doğrudan ilişkili olmayan yerleşimler ise kapsam dışı bırakılmıştır.

Map X: Some of the excavated/surveyed mounds in the Çanakkale, Balikesir, Kütahya and Eskişehir regions.

Figür 15: Güney Marmara Bölgesindeki Tarihöncesi Yerleşimler

ii. Fikirtepe

İlk kez 1907 yılında, Bağdat demiryolunun yapımında görev alan bir mühendis tarafından bulunan Fikirtepe'de 1952-1954 yılları arasında Prof. Dr. A.M. Mansel, Prof. Dr. Kurt Bittel ve Prof. Dr. H. Çambel tarafından bir kazı yapılmıştır. Daha sonra,1962 yılında Prof. Dr. Ş.A. Kansu'da Fkirtepe'de kısa süreli bir çalışma daha gerçekleştirmiştir. (Kansu, 1963). Yaklaşık olarak M.Ö. 6000 yıllarına tarihlenen Fikirtepe yerleşiminde, ekonomisi ağırlıklı olarak avcılık ve balıkçılığa dayanan Mezolitik gelenekli toplulukların, büyük olasılıkla İç Anadolu'dan gelen tarımcı topluluklarla ilişkiye girerek, çanak çömlek, evcil hayvanlar ve tarım alanındaki uygulamaları öğrendiği, bununla birlikte geleneksel yaşam tarzlarını da çok değiştirmeden karma bir sosyal model ortaya koyduğu görülmektedir (Özdoğan, 2000).

Mimari

Ortaya çıkarılan yapılar, çapları yaklaşık olarak 4 m. olan yuvarlak veya oval planlı kulübelerden oluşmaktadır. Yapı duvarlarının, ahşap direklerin arasının dal-örgü bir dokuyla kaplanıp, iç ve dış yüzeylerinin killi bir çamurla sıvanması suretiyle yapıldığı anlaşılmıştır. Tek odalı olan evlerin tabanları hafif çukurlaştırılmış olup, tabanların altına gömülü olan iskeletler ortaya çıkarılmıştır. Bazı evlerin içinde ateş yerleri mevcuttur. Evler birbirinden bağımsız olup, düzensiz aralıklarla konumlanmıştır.

Çanak Çömlek

Fikirtepe yerleşimi, oldukça uzun bir gelişim dönemi olan Fikirtepe kültürü çanak çömleğinin en eski iki evresini temsil etmektedir. Bu çanak çömlek grubu, genelde oldukça kaba işçiliğe sahip olup, taşçık ve kum katkılı bir kilden yapılan mallardan oluşmaktadır. Kapların yüzeyi özenle açkılanmıştır. Çömleklerin gövdelerinde bulunan ve kabı asmaya yarayan delikli büyük tutamaklar, kutu biçiminde dörtgen kaplar ve geometrik çizi bezemeler Fikirtepe kültürü çanak çömleğinin ayırdedici özelliklerindendir.

Buluntu Topluluğu

Yerleşmede ortaya çıkarılan buluntuların önemlibir bölümünü kemik, boynuz ve çakmaktaşından yapılan aletler oluşturmaktadır. Kemik aletlerin arasında Fikirtepe kültürüne has olan ve çok iyi işçilik gösteren kaşık ve spatüller yer almaktadır.

Beslenme Ekonomisi

Birbirinden bağımsız, düzensiz aralıklarla konumlanmış evlerden oluşan bir yerleşme düzeninin görüldüğü Fikirtepe'de insanların sadece tarımla geçinmediği avcılık ve balıkçılığın da önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Saptanan evcil hayvanlar içinde sığır, koyun, keçi ve domuz bulunmaktadır. Avlanan hayvanlar ise çeşitli geyik türleri, yabani sığır ve tavşandır. Bunların yanısıra açık deniz balıkçılığının olduğunu gösteren çeşitli balık türlerinin kalıntılarına da ulaşılmıştır.

iii. Pendik

Fikirtepe ile aynı yılda 20. yy' ın başında, Bağdat Demiryolu'nun yapımında çalışan bir mühendis tarafından keşfedilen Pendik Höyüğü'nde uzun süre bir çalışma yapılmamıştır. 1961 yılında Ş.A. Kansu'nun yaptığı küçük bir sondaj çalışmasından sonra yine unutulan höyükte, 1981 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Halet Çambel ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden Edibe Uzunoğlu'nun eşgüdümünde 2 aylık bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Son olarak 1992 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından 1992 yılında Pendik'de kazılar gerçekleştirilmiştir (Pasinli et. al. 1994:149). Kesin tarihlemeyi sağlayacak veriler elimizde olmasa da Pendik kültürünün, diğer buluntu yerlerindeki verilerden hareketle M.Ö. 6. binin başlarına tarihlenebileceği düşünülmektedir (Özdoğan, 2007).

Mimari

Kazı oldukça sınırlı bir alanda yapılmış olmasına rağmen 3 yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Her 3 yapı da Fikirtepe kültürünün bilinen diğer örnekleri gibi yuvarlak veya oval planlı, tabanları hafif çukurlaştırılmış ve dal-örgü tekniğiyle yapılıp kerpiçle sıvanmışlardır. Kulübe veya barınak görünümlü bu yapılar, yangın geçirmiş olduğundan içlerindeki zengin buluntu topluluğu korunagelmiştir. Kulübelerin içinde, tabanların altında da "hocker" pozisyonunda gömülmüş iskeletler bulunmuştur.

Çanak Çömlek

Fikirtepe kültürünün "Pendik Evresi" olarak bilinen ilk dönemlerini yansıtan yerleşimin çanak çömlek grubunun tümü kahverengi ile siyah tonlarında olup, yüzleri parlak açkılıdır. Kap biçimleri arasında, daha çok dar ağızlı, uzun gövdeli ya da küresel gövdeli, geniş karınlı çanaklar yer almaktadır. Bu mal grubunun en dikkat çekici özelliklerinden biri, kapların karın kısmına karşılıklı olarak ikişer veya dörder tane olacak şekilde yerleştirilen, üçgen biçimli, ağır ve kalın tutamaklardır. Bazı kapların yüzeyinin çizilerek bezendiği görülmektedir. İçleri taralı üçgen ve dörtgen geometrik motifler yaygındır.

Buluntu Topluluğu

Yerleşmenin buluntu topluluğu içinde kemik aletler ve kaşık olarak bilinen spatüller önemli yer tutmaktadır. Özenle yapılmış olduğu görülen kaşıkların yanında delici ve mablak gibi başka kemik aletler de bulunmuştur. Pendik'te görülen çakmaktaşı işçiliğinin, çağdaşı diğer Neolitik yerleşimlerdekinden çok daha gelişkin olduğu gözlenmiştir. Minik dilgiler, büyük kazıyıcılar, düzeltili kurslar ve az sayıdaki geometrik biçimli mikrolitlerden oluşan yontmataş alet topluluğu, Marmara Bölgesi'nin Mezolitik Dönem'e tarihlenen Ağaçlı kültürü ile büyük benzerlikler taşımaktadır.

Beslenme

Kazıda ortaya çıkarılan kemikler, sığır, koyun ve domuz gibi evcil hayvanların varlığını kanıtlamaktaysa da avcılık ve balıkçılığın da yerleşmenin beslenme ekonomisinde hala önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır. Av hayvanları arasında çeşitli geyik türleri, su ürünleri arasında da yoğun olarak tüketildiği anlaşılan deniz yumuşakçaları bulunurken, çok sayıdaki balık kemiği açık deniz balıkçılığına işaret etmektedir.

iv. Ilıpınar

Ilıpınar Höyük, Bursa'nın Orhangazi ilçesinin 1.5 km. güneyinde, İznik Gölü'nün de 2 km. kadar batısında yer almaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 100 m. yüksekte yer alan höyük 2.5 hektarlık bir alanı kaplamakta olup arkeolojik dolgu en kalın yerinde 7 metreye ulaşmaktadır. Yanıbaşındaki su kaynakları ve kaliteli kil yatakları alanın seçiminde rol oynamış olmalıdır (Roodenberg, 1995:1). Ilıpınar Höyük'de, 1987 yılında Hollanda Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü adına Dr. Jacob Roodenberg'in başkanlığında başlayan kazılar 2004 yılında sona ermiştir.

Tabakalanma ve Mimari

Höyükte Son Neolitik Dönem ile Erken Bizans Dönemi arasında 10 adet yerleşim evresi olduğu saptanmıştırç Ilıpınar'ın erken evresi olarak tanımlanan X. evreden VI. evreye kadarki dönemde, dikmeli ve çamur levhalı olmak üzere iki farklı yapı tipinin egemen olduğu görülmektedir.

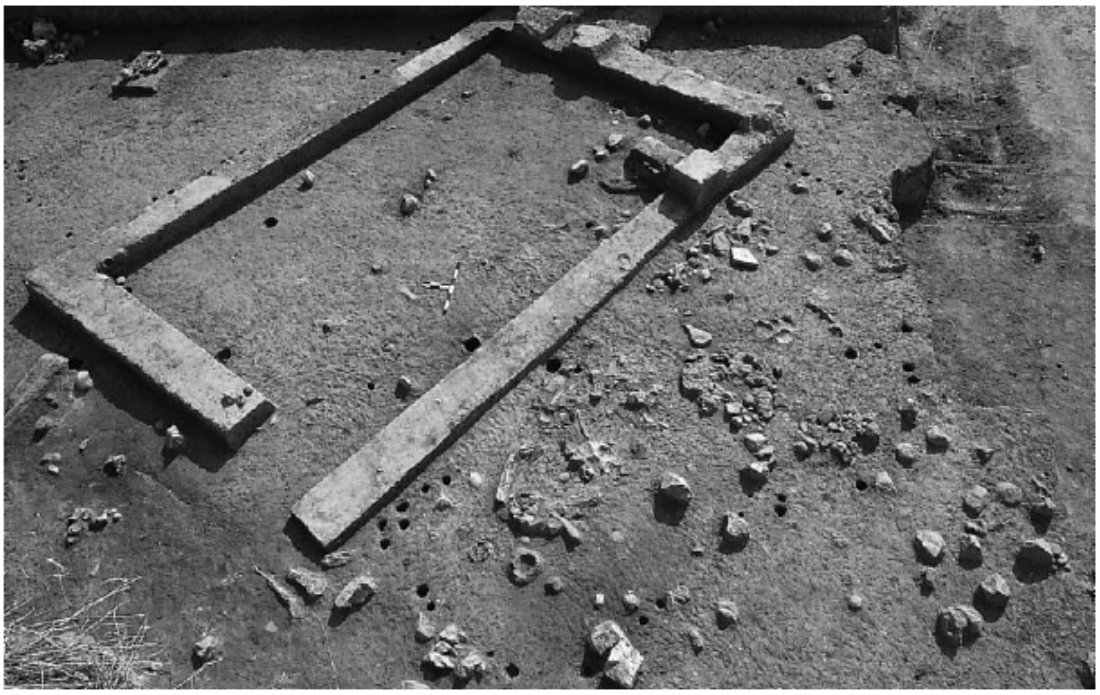
Dal-örgü tekniğiyle yapılan binalarda kullanılan ahşap dikmeler, bir yandan duvarın çerçevesini oluştururken diğer yandan da çatıyı destekleme işlevi görmektedir. 8-12 cm. çapındaki bu dikmelerin aralarının ince dallarla örülüp çamurla sıvanması suretiyle inşa edilen duvarlar yaklaşık olarak 30 cm. kalınlığındaydı. Bağımsız duvarlara sahip ve tek odalı olan bu yapılar yaklaşık olarak 30 m² 'lik bir alan kaplamaktadır. Üstyapı için

Roodenberg bu tarz yapılar için en uygun çatı örtme sistemi olan üçgen çatıyı önermektedir (Roodenberg, 2000). İyi korunagelmiş bir yapının içindeki düzenlemelere bakıldığında, bir ateş yerinin, kül çukurunun ve besin saklama bölmeleri, öğütme taşları ve obsidyen aletlerin bulunduğu bir köşenin mevcut olduğu, fırınların ise genellikle yapı dışında, avluda olduğu görülmektedir. Tabandaki izler çatı sırtını destekleyen iki adet büyük direğin varlığına işaret etmektedir. Sertleştirilmiş çamur tabanların üzerinde bulunan ahşap kaplamalara ait kalıntılar günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Sözü edilen evreler arasındaki ikinci yapı tipini çamur levha tekniğiyle yapılmış yapılar oluşturmaktadır. Kerpiç tuğla mimarisiyle benzerlik gösteren bu teknikte, ondan farklı olarak katkı maddesi ve kalıp kullanılmadığı saptanmıştır (Roodenberg, 2000). Bu yüzden doğal kil yataklarından kesilip kullanılmış olmaları muhtemeldir. Duvarları 40 cm.'e ulaşan bu ağır yapılar, ahşap plakaların kullanıldığı temeller üzerine oturtulmuştur. Bu plakaların mekan içini tamamen kapladığı yapılara da rastlanmıştır.

Yerleşmenin ilk evrelerinde (X ve IX) sayıca daha fazla olan çamur-levhalı binalar ile zaman içinde onların yerini alan dikmeli yapılar arasında bir işlev farkı olup olmadığı bilinmemektedir.

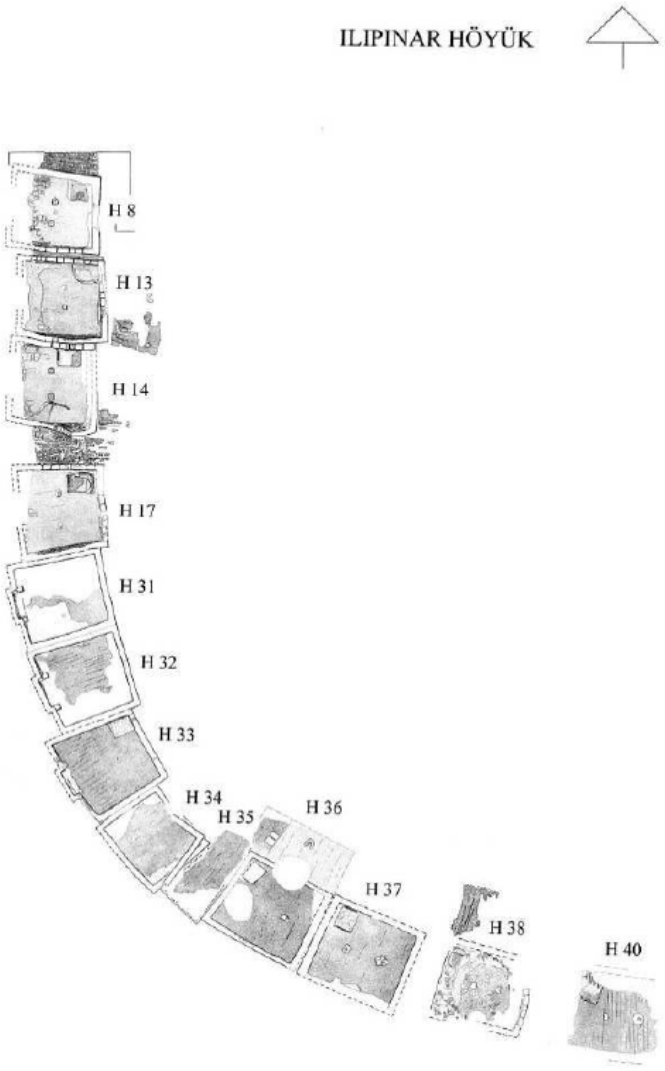
VI. evre ile birlikte yerleşimde birçok farklılığın yaşandığı görülmektedir. Dikmeli ve çamur-levhalı yapıların yerini kerpiç tuğla yapılar almıştır. Birbirine bitişik olup, bir yay oluşturacak şekilde konumlandığı saptanan bu yapılardan 14 tanesi açığa çıkarılmıştır. Yapı içi alanların önceki evrelerden küçük olduğu görülse de veriler ikinci katlara işaret etmektedir.

Figür 16: Yerleşmedeki çamur-levhalı yapılardan biri (Roodenberg, 2000)

Bu evre yerleşiminin şiddetli bir yangınla son bulması yapıların oldukça iyi korunmuş halde ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Hemen hemen birbirleriyle aynı yapı öğeleri ve iç düzene sahip bu yapıların zemin katında bir fırın ile genellikle duvarlar boyunca sıralanan ambarlar, öğütme taşları, depolama kapları ve andironlar yer almaktadır. Üst katlarda da benzer bir düzenleme olsa da fırınların bazı yapılarda bulunmadığı saptanmıştır (Roodenberg, 2007:395).

Bir sonraki evre olan V. evrede ev planlarının yeniden düzenlendiği, payandalarla bölünen yapıların biraz daha büyük olduğu görülmektedir. Yaklaşık olarak 7 x 5.5 metrelik bir alana sahip olan yapıların tek katlı olup hafif bir beşik çatıyla örtüldüğü düşünülmektedir (Gerard, 2001:196). Bir sıra halinde dizildiği anlaşılan evlerin bir yanında çitlerle çevrili avlular bulunmaktadır. Bir yüzyıldan daha kısa süren bu yerleşim terkedildikten bir süre sonra yıkıntıların üzerine başka bir topluluğun yerleştiği görülmektedir (Roodenberg, 2008:77-78).

Figür 17: Ilıpınar VI. Tabaka Genel Planı (Roodenberg, 2008)

VB Tabakasının Genel Tanıtımı

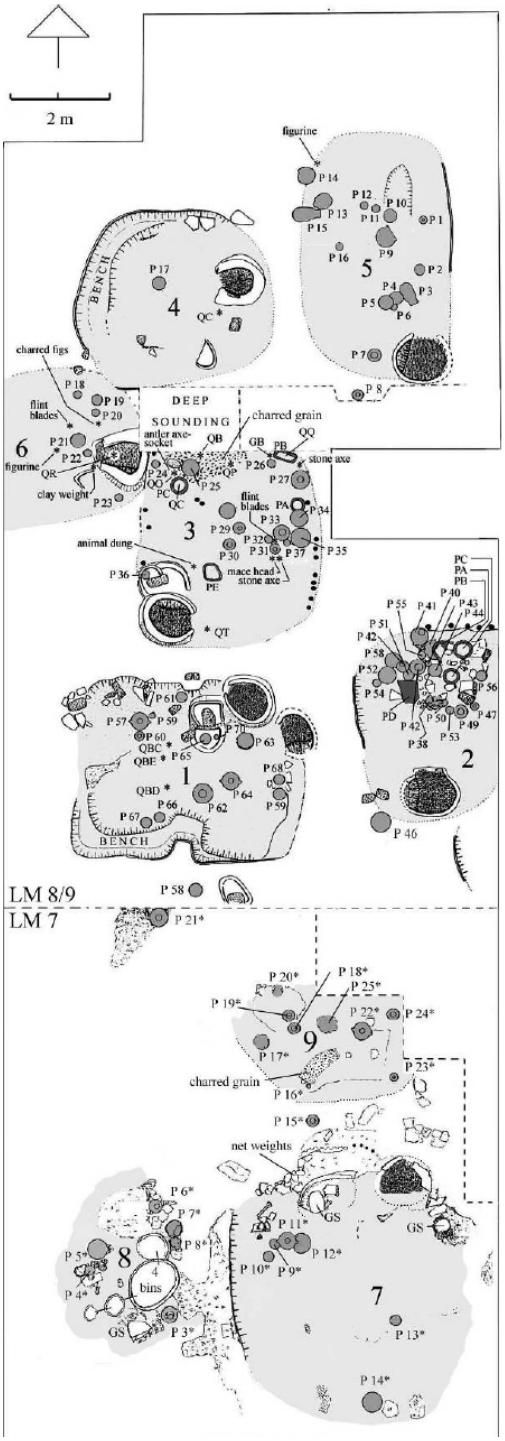
VB tabakası, erken ve geç olmak üzere iki evreye ayrılmıştır. Höyüğün hemen hemen her yerinde bulunan ve VA/VI veya daha eski tabakaların üzerine açılmış çukurlardan elde edilen malzemeyle tanımlanan geç evre, taş ve kemik aletler, birkaç figürin ve siyah açkılı, dışa açılan gövdeli çanaklarla temsil edilmekte olup bu tabakaya ait asıl verileri oluşturan erken evre ise höyüğün yalnızca güneybatı yamacında, LM8/9 açmalarında yanık 2A yapı katında ortaya çıkarılmıştır. Bu katın hemen üzerinde 1 numaralı yapı katında ise birçok öğütme taşı ve birkaç ocağın bulunduğu bir avlu tabanıyla birlikte dal-örgü tekniğiyle yapılmış olması muhtemel dörtgen planlı bir yapının belli belirsiz izlerine rastlanmıştır. Mimari açıdan önceki evrelere göre daha dayanıksız malzemelerle inşa edildiği anlaşılan bu evre yapıları yangın geçirmiş olduğundan Aktopraklık örneğine göre daha anlaşılır veriler sunmaktadır.

Mimari (2A Yapı Katı)

Höyüğün güneybatı yamacında bulunan LM7/8 ve 9 açmalarında, yaklaşık olarak 290 m²lik bir alanda tespit edilen 9 adet buluntu kümesinin 7 tanesinin yarı-çukur tabanlı yapılara ait olduğu ifade edilmiştir (Roodenberg, 2008:78). 8 ve 9 nolu kümelerin neden bu gruplamaya dahil olmadığı söylenmemekle birlikte bunlara ait sınırlı veriler böyle bir tanımlamadan kaçılınılmasının nedeni olabilir. Yapıların çoğunun tabanının yüzeyden yaklaşık olarak 50 cm. derinde olduğu belirtilmektedir. 10-20 m² arasında bir alan kapladıkları düşünülen yapıların içerdikleri birimler ve buluntu gruplarından dolayı konut olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Sözü edilen birimler ve buluntu grupları içinde fırınlar, silolar, öğütme sistemleriyle birlikte çeşitli boy ve formlarda çanak çömlek, kemik ve taş aletler, figürinler, ağırlıklar gibi dönemin konut envanteri için standart olan unsurlar yer almaktadır (a.g.e.: 78). Diğerlerinden daha alçak bir seviyede bulunan 6 no.lu yapı dışındakilerin hepsi batıya doğru hafifçe alçalan yamacın üzerine veya içine kazılarak yapılmıştır. 3 no.lu yapının doğu, 7 no.lu yapının ise kuzey duvarında çamur sıvalı, ince duvarların izleri takip edilebilmektedir. 7 no.lu yapının adı geçen duvarına

bitişik durumda bulunan ağırlıkların çatıya asılmış balıkçı ağlarına ait olduğu düşünülmektedir (a.g.e.:79).

7 no.lu yapının kuzeyi ve batısında, üzerinde kömürleşmiş bitki kalıntıları ve çanak çömlek parçaları bulunan avlu düzlemine rastlanmıştır. 1 ve 4 no.lu yapıların içinde toprak birer bank mevcuttur. Uzunlukları yapı çevresinin yaklaşık olarak üçte birine denk gelen ve tabanlarına kadar çamurla sıvandığı anlaşılan bankların yapı içi ergonomiyi arttırması amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. 1 no.lu yapıdaki bankın kıvrılarak bir payanda halini aldığı görülmektedir. Güney duvarın dibindeki bu bankın yanısıra kuzey duvarda da bir payandanın izine rastlanmıştır. Yapının kuzeydoğu köşesinde yuvarlak planlı bir fırın bulunmaktadır. Sağ tarafında bir kül yalağı bulunan fırının tabanı ön yüzde yapı tabanıyla nerdeyse aynı seviyedeyken arka tarafının giderek yükseldiği görülmektedir. Yapının kuzey duvarının dibinde bir öğütme düzeneği ortaya çıkarılmıştır. Üst tarafı yere doğru bakan,yaklaşık olarak 40 cm. yüksekliğinde olup üzerinde bir adet öğütme taşı bulunan çamurdan bir platformun altına öğütülen tahılın toplanması amacıyla çamur sıvalı bir tekne yapıldığı görülmektedir. Yapı girişinin, tabanın merkeze doğru hafifçe alçaldığı görülen kuzeybatı köşeden olduğu tahmin edilmektedir. Çatının nasıl olduğuna dair doğrudan bir kanıt olmasa da üstyapıların, direk ve dallarla örülmüş hafif konstrüksiyonlardan oluştuğu düşünülmektedir (Roodenberg, 2001:232). Yapı iskeletinin çamurla sıvandığı üzerinde dal izleri bulunan çamur topanlarından anlaşılmaktadır.

Figür 18: Ilıpınar VB Tabakasının Genel Planı (Roodenberg, 2008)

Yarı-çukur tabanlı bu yapının tespit edilmesinden sonra daha önce ortaya çıkarılan bu tabakaya diğer bazı buluntu öbeklerinin de yapılara ait olabileceği düşünülmüştür. Fırın, tüm kaplar ve öğütme taşlarının tipik olarak bulunduğu bu öbeklerde depolama amacıyla kullanılan sıvalı sepetlere ait bazı kalıntıların yanısıra içleri tamamen tahılla dolu olan büyük kaplar da mevcuttur.

Çanak-çömlek

VB tabakası çanak-çömleği bir yandan önceki evrelere ait (özellikle VA) geleneklerin sürdüğü diğer yandan da yeni formların (sukabağı şekilli, kulpsuz çömlekler, dışa açılan gövdeli, düz tabaklar), yeni bezemelerın (dalga, fırınlamayla elde edilen kırmızı/siyah dokulu bezeme), kalıp ve levhaların kullanıldığı yeni imalat tekniklerinin ve yeni katkı maddelerinin (toz kalker) ortaya çıktığı görülmektedir (Thissen 2008).

Buluntu Topluluğu

Kazılarda alet üretimi veya hayvan kesimine dair izlere rastlanmaması bu topluluğun ana köyünün başka bir yerde olduğunu düşündürmektedir. Ilıpınar'da, geyik boynuzundan delikli çekiçlere ilk defa bu tabakada rastlanmıştır. Anadolu'da Çayönü gibi Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşimleri ve Avrupa paleolitik endüstrisinden bilinen bu tip aletlere sonraki dönemlerde rastlanmamaktadır. Boynuz aletlerin, Balkanlara Orta Neolitik dönemde Karanovo III evresinde , Anadolu'ya da Ilıpınar VB evresinde dönüş yaptığı söylenebilir (Roodenberg, 2008).

Beslenme

Bitki Kalıntıları

Ağırlıklı olarak kulübelerin içinde ortaya çıkarılan bu bitki türleri; Einkorn buğdayı (Triticum monoccum), Emmer buğdayı (Triticum dicoccum), Durum buğdayı (Triticum

aestivum/durum), Kavuzsuz arpa (Hordeum vulgare), Kavuzlu, 6 sıralı arpa (Hordeum ssp. vulgare?) tahıllar oluşturmaktadır.

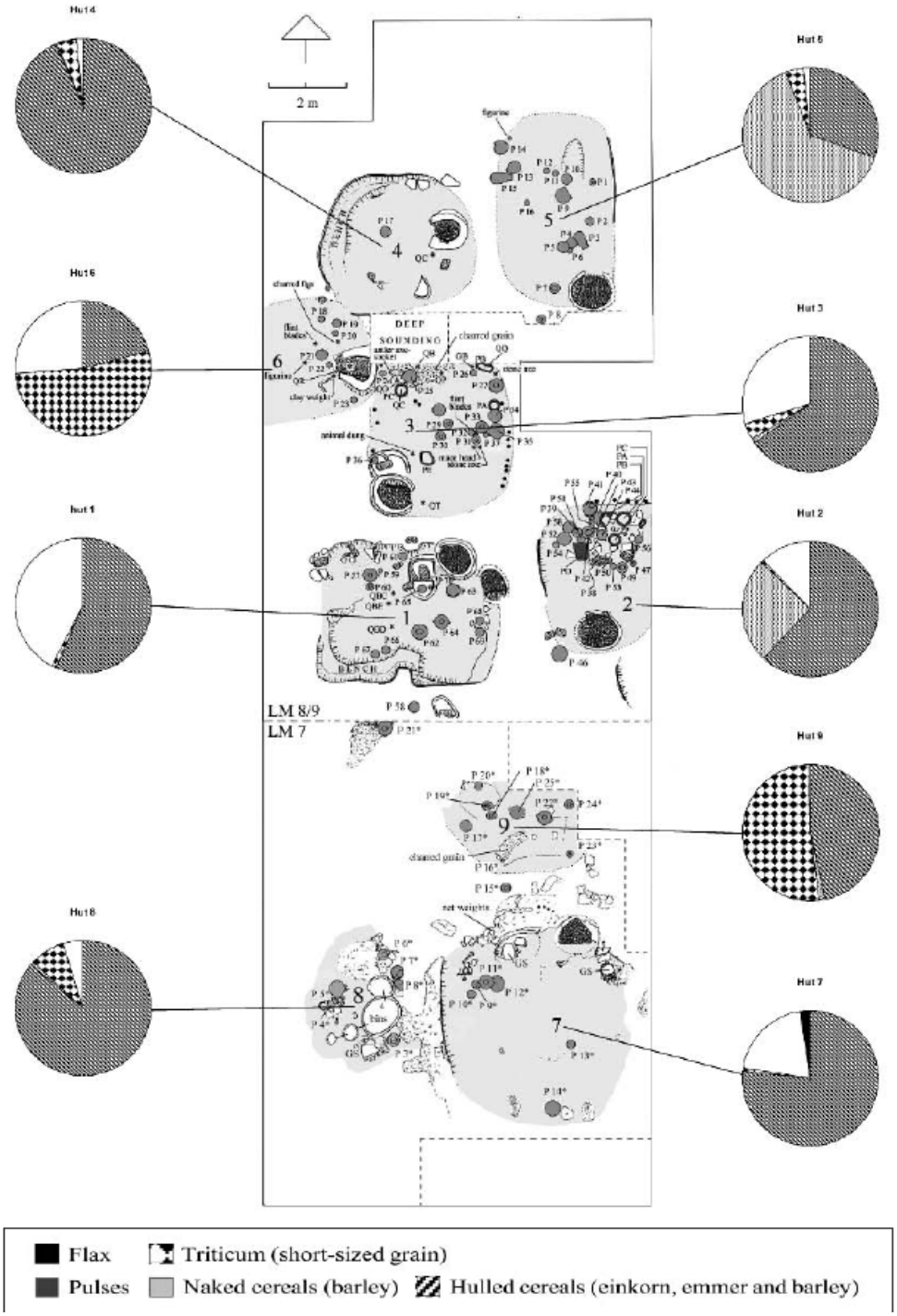
Yerleşmenin bu tabakasında ortaya çıkarılan einkorn buğdayınıın sayıca az olması, bunun ekimi yapılan bir ürün olmadığını, tarıma elverişli arazide kendiliğinden yetiştiğini düşündürmektedir. Kavuzlu arpa, kavuzsuz arpaya göre daha baskındır. Bunun yanında iki kapta görülen önemli sayıda kavuzsuz arpa kalıntısı ikisinin de tarımının yapıldığını göstermektedir (Cappers, 2008:).

Baklagiller'den Mercimek (Lens culinares), Nohut (Cicer arietinum), Mürdümük (Lathyrus sativus), Kara burçak, Bezelye türleri görülmektedir.

Bunların dışında az sayıda; keten (Linum usitatissimum), üzüm asması (Vitis vinifera), incir (Ficus carica), fındık (Corylus avellana) kalıntısına da rastlanmıştır (a.e.).

Orta çıkarılan, in-situ durumdaki kapların içinde birden fazla ürünün (2 ile 14 arasında) karışık olarak bulunması dikkat çekicidir. Bu durum hasatların birleştirilmiş olmasıyla alakalı olabilir. Bir diğer ve güçlü olasılık ise ürünlerin elenmesi veya heybe ve sepetlerde taşınması sırasında küçük parçaların başka ürünlerle karışmış olmasıdır. Ocaklardan alınan örneklerde ekmeklik durum buğdayının ağırlıkta olduğu saptanmıştır. Genel olarak Son Neolitik ve Kalkolitik Çağ bitki gruplarının benzer olduğu söylenebilir (a.e.).

Bitki kalıntılarıyla ilgili en önemli ayrıntılardan biri yapılarda çömlek, sepet ve keselerde saklanan tohumların tüketim amacıyla değil ekim amacıyla bulundurulduğunun anlaşılmasıdır (Cappers, 2008). Ortaya çıkarılan tezgah ağırlıkları ve inek dışkıları, geçimin sadece tarımla sınırlı olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte bu tabakada nerdeyse hiçbir faunal kalıntıya rastlanmaması ya kesim işlemlerinin yerleşim dışında yapılmış olduğuna ya da hayvancılığın bu dönemde çok önemli bir yeri olmadığına işaret etmektedir (a.e.).

Figür 19: VB Tabakasında ortaya çıkarılan bitki kalıntılarının dağılım grafiği (Roodenberg, 2008)

Hayvan kalıntıları

Bu tabakaya ait dolgularda köpek, domuz, koyun, keçi ve sığır gibi evcil hayvanların yanısıra yabani domuz, çeşitli yabani geyik türleri, yabani tavşan ve tilki gibi çeşitli yabani hayvanların kemiklerine rastlanmıştır. Bunların yanısıra istridye ve çeşitli balık ve midye türlerinin de beslenme ekonomisi içinde yer aldığı anlaşılmaktadır (Buitenhuis, 2008: Tablo1). Buna rağmen Roodenberg, bu tabakada nerdeyse hiçbir hayvan kalıntısına rastlanmadığını, bu nedenle hayvancılığın ya önemli olmadığını ya da kesimlerin yerleşmenin başka bir yerinde gerçekleştiğini öne sürmektedir (Roodenberg, 2008:79)

Trakya Bölgesi

Balkanların eşiğinde, Neolitik kültürlerin izlenebildiği Trakya gerek coğrafi gerekse farklı kültürel bölgeleri keşisme noktası olarak bu çalışmada ele aldığımız bölgelerden ayrılır. Özellikle Hoca Çeşme yerleşmesi ile Neolitik kültürlerin Avrupa'ya yayılımında Ege ve Göller Bölgesi'nin izlerini taşırken; Aşağı Pınar yerleşmesi gerek Anadolu kökenli kültürlerin, gerekse yerel gelişmeyi yansıtır. Bu tez kapsamında Hoca Çeşme bölgede kolonizasyon ile gelen Neolitik toplulukları, dolayısı ile ele alınan dönem öncesi bölgedeki kültürel gelişmeleri yansıtması; Aşağı Pınar yerleşmesi ise gerek bölgenin tarihöncesinde binyılılık bir süreci yansıtması, gerekse Aktopraklık ve Ilıpınar ile birlikte İlk-Orta Kalkolitik Geçiş dönemi tabakalarına sahip olması nedeni ile ele alınmıştır.

v. Hoca Çeşme

Hoca Çeşme Höyüğü, Edirne ili Enez-Keşan yolu üzerindeki Yenice Köyü'nün yakınlarında yer almaktadır. Hoca Çeşme'nin içinde bulunduğu Enez Bölgesi, Trakya'nın Ege Denizi kıyısında, Türkiye-Yunanistan sınırında bulunan Meriç Nehri'nin Ege Denizi'ne döküldüğü deltada yer almaktadır. Tarihöncesi dönemden bu yana bölgenin gelişiminde Meriç Nehri büyük rol oynamıştır. Tüm Trakya'yı geçen ve Istranca Dağları'nın güneyinden batıya dönen Meriç Nehri'nin batısında da Rodop Dağları yer alır. Lagün, delta gölleri ve Ege Denizi'ne yakınlığıyla dikkat çeken yerleşme, doğal

kalker bir kayalık üzerindedir. Kayalık arazi Ege kıyısına kadar kesintisiz devam ettiğinden yerleşmenin olduğu dönemde de denizle olan mesafenin aynı olması gerekir (Karul, 1994).

Tabakalanma ve Mimari

3 sezon kazılmış olan Hoca Çeşme'de 700 m²' lik bir alanda çalışılmıştır. Ortaya çıkan tablo, tepe üst konisi ve yamaçlarda iki farklı yerleşme düzeni ve tabakalanma süreci olduğuna işaret eder. Yerleşme süreci, yüzeyden anakayaya kadar 7 tabakada izlenebilmektedir.

7. Tabaka: Tepe üst kesmi, güney ve batı yamaçlarda karşılaşılan 7.tabaka yerleşmenin en eski evresi olan 1. evreyi temsil etmektedir. En az 50x70 metrelik bir alanda izlenen bu tabakanın en belirgin özelliği anakaya yüzeyinin düzeltilerek kullanılması ve anakayanın içine açılan oval ve yuvarlak çukurlar ve derinliği 30 cm.'e varan direk delikleridir. Tepenin ortasında 17-16 N-M açmalarında çapı 4.5 m.'yi bulan ve anakaya 20 cm. oyularak açılmış, içindeki buluntulardan barınak olduğu anlaşılan iki yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapıların çevresinde direk yerlerinin yanısıra yine anakayaya oyulmuş çapları 0.7-1.5 m. arasında değişen küçük çukurlar mevcuttur.

Tabakaya genel olarak bakıldığında, anakaya yüzeyinin işlenilerek kullanıldığı, birbirine yakın konumlanmış ve içinde veya dışında depo çukurlarının olduğu yuvarlak planlı dal örgü kulübelerden oluşan bir yerleşmeden sözedilebilir.

7. tabakanın önemli mimari unsurlarından bir tanesi de yerleşmenin kuzey sınırında yer alan çevre duvarıdır. Açıldığı kadarı ile duvar 10 m. düz ilerledikten sonra 10° lik bir açıyla köşe yaparak dönmektedir. Bu şekilde yerleşmeyi kuzey ve doğudan çevrelediği düşünülebilir. Anakayanın hemen üzerinden başlayan duvarın kalınlığı yaklaşık olarak 1 metre olup yer yer 1 metre yüksekliğe kadar korunmuştur. Düzensiz, kırma taşlara örülen duvara koşut uzanan direk yerleri bulunmaktadır (Karul, 1994).

6.Tabaka: İyi korunmamış bu tabaka höyüğün tepe kısmında saptanmıştır. Yamaçlardaki varlığı ise üst tabakalardaki tahribat nedeniyle net değildir. Bu dönemde çevre duvarının kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Çapları 4-5 metre arasında değişen yuvarlak planlı yapılar ve onlarla ilişkili, küçük taşlarla çevrili direk delikleri ve taban parçaları benzer nitelikteki 7. tabakayla arasındaki devamlılığı ortaya koymaktadır (Karul, 1994).

5. Tabaka: Bir alt tabaka gibi bozuk durumda ele geçen 5. tabakada günümüze ulaşan kalıntılar yer yer sarı sıvalı taban izleri, bazı çukurlar ve küçük ocak parçalarından ibarettir (Karul, 1994).

3. ve 4. Tabakalar: Tepenin sadece üst kesiminde izlenen bu dönemde dörtgen planlı, iç yüzeyleri sıvalı, kısmen kerpiçten kısmen de dal-örgü tekniğiyle inşa edilen yapıların varlığı saptanmıştır. Bu yapılar 1. tabaka çukurları tarafından tahrip edildiğinden iyi korunamamıştır ancak eldeki veriler, oda boyutları yaklaşık 4m² olan iki odalı evlerin varlığını göstermektedir. Yapı içlerinde, duvarlara paralel uzanan kil sıvalı, küp biçimli depolama yerleri açığa çıkarılmıştır. Mekan içlerinde, kısmen taşlarla çevrilmiş küçük ocakların kullanıldığı, mekanların dışındaysa genelde bir platform üzerinde yükseltilmiş, kubbeli fırınların bulunduğu anlaşılmıştır (Karul, 1994).

2. Tabaka: Yamaçta tespit edilememiş olan bu tabakada yerleşmenin merkezini, çevresinde dörtgen planlı yapılar bulunan ortadaki açık alan oluşturmaktadır. Şiddetli bir yangın geçirdiği anlaşılan bu tabakada diğerlerinden farklı mimari özellikler gösteren yuvarlak planlı bir yapı bulunmuştur. Tek dizi taş duvarlara sahip olan yapının üç yenileme evresi gördüğü saptanmıştır. Yapının içinde, kısmen korunmuş ve her bir evrede yenilenmiş, kireçli bir harç içine gömülü çakıltaşı taban üzerine kırmızı boyalı kil tabanlar, en altta ise özenle,ufak taşlarla döşenen bir taban bulunmuştur. Anakayanın yükseldiği, tepenin kuzeybatısında bulunan ve anakayaya oturtulmuş bu yapının diğerlerinden farklı bir işleve sahip olması muhtemeldir (Karul, 1994).

1.Tabaka: En üstte yer alan, erozyon ve tarımsal faaliyetler neticesinde tahrip olan bu tabakada yerleşmenin, en azından güney yamaç boyunca devam ettiği anlaşılmıştır.

Yamaçta bu tabakaya ait, kendi içinde tabakalanma gösteren ve atık niteliği taşıyan çok sayıda midye kabuğundan oluşan dolgular mevcuttur.

17M açmasında, birçok yenileme evresi olan, dörtgen planlı, taş bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Yapının, olasılıkla bu tabakanın son evresinde kazılan bir hendeğin içine oturtulduğu ve 6 kez tümüyle yenilendiği saptanmıştır. Boyutları 5.5 x 3 m. olan yapının, içinde işlevi hakkında fikir verebilecek buluntu olmamasına rağmen; bir hendeğin içine yerleştirilmiş olmasından hareketle, içinde zamana dayanıksız türde bir nesnenin saklandığı bir tür ambar olduğu öngörülmektedir (Karul, 1994). Yapının 2. ve 3. evrelerinde, duvar boyunca sıralanan bazı direk deliklerinin olması, üzerinin dal-örgüyle örtüldüğüne işaret etmektedir (Karul,1994).

Çevre duvarının işlevini yitirdiği, duvar kalıntılarının düzeltilip platform olarak kullanıldığı bu dönemde bir alt tabakadaki yuvarlak planlı, kırmızı tabanlı yapı da işlevini kaybetmiştir (Karul, 1994).

Kültür Evreleri

Hoca Çeşme'de ortaya çıkarılan 7 tabaka, çanak-çömlek özelliklerine ve 14 C tarihlerine göre 4 kültür evresi içinde toplanmıştır (bkz. Özdoğan 1993). Genel olarak bakıldığında ilk evre olan 4. Evreden, 2. Evreye kadar olan süreçte, aynı kültürün gelişerek süregeldiği görülmektedir. Buna karşın 1. Evre olarak tanımlanan en üst tabaka diğerlerinden tümüyle farklı özellikler taşımaktadır.

Hoca Çeşme' de saptanan kültür evreleri aşağıda özetlenmiştir.

1.Evre: Höyük üst kısmında bu son yerleşim katlarına ait yapı izleri tahrip olduğundan, bu evrenin varlığı ancak çukurlardaki malzemelerden saptanabilmiş, çukurların içinde bulunan malzemenin farklılığına göre de bir kronoloji oluşturulmuştur (Karul, 1994). Daha sonra güney yamaçta da bu evreye ait izlere saptanmasıyla kazı sırasında tümü 1.

tabaka olarak toplanan ve daha sonra da 1. Evre olarak tanımlanan dolguların oldukça uzun bir dönemi yansıttığı ve kendi içinde evreleri olduğu belirlenmiştir (Karul, 1994). Çanak-çömlek üzerinde yapılan ilk incelemeler bu dönemin 3 alt evrede incelenmesi gerektiğini göstermiştir (Özdoğan, 1993: 183-184).

1a evresi olarak tanımlanan dönemin belirgin mal grupları arasında Kumtepe 1a – Beşik-Sivritepe türü açkı bezemeli kazeler, Karanovo IV türü kaplar ve özellikle Proto-Meriç-Paradimi türü olarak bilinen kaideli kaplar bulunmaktadır. Bu nedenle bu kültür katının, Trakya' da Toptepe I, Aşağı Pınar 3-4, Bulgaristan' da Karanovo IV'ün orta dönemleri, Sırbistan'da Vinça A-B geçişi ve Teselya'da da Tsangli, Larisa evresiyle eşleşebileceği düşünülmektedir (Özdoğan, 1993: 183).

1b evresinde siyah açkılı çanak-çömleğin yaygın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çok sayıda ayaklı, dörtgen veya üçgen, kutu biçimli kaplar, omurgalı kaseler, yüksek konik ayaklı, dudakları içten kalınlaştırılmış tabaklar, mahmuzlu kulplar da mevcuttur. Yiv, oluk, baskı-nokta bezeme ile çizgisel bezemelerin revaçta olduğu dönem, genel olarak Karanovo III sonu, Vinça A, Aşağı Pınar 5 ve Yarımburgaz 0 ile eşleştirilmiştir (Özdoğan, 1983: 183).

Siyah açkılı malların yanısıra çok sayıda yüzeyi kabalaştırılmış, tırnak-çentik baskılı kaba çanak-çömleğin karakteristik olduğu 1c evresi, Toptepe I-II evreleri, Karanovo II-III geçişi ve Starcevo-Vinça geçişi ile örtüşmektedir (Özdoğan, 1993: 184).

2.Evre: Dörtgen planlı yapıların görüldüğü ve yapıların aynı parselde birkaç yapı katı boyunca devam ettiği 2,3 ve 4. tabakalar 2.evre içinde değerlendirilmiştir. Kırmızı astarlı malların kullanımının devam ettiği bu evrede, kızıl-kahverengi ve siyah renkli kapların da ilk kez sayıca belirgin bir şekilde ortaya çıktığı görülmüştür. Çizgisel ve kıvrık çizgilerden oluşan beyaz bezemeli parçalar Karanovo I ve kısmen II ile benzeşmekte (Todorova, 1993: lev.4-12), ancak bunlardan alev dizisi şeklindeki üçgen bezemeli parça Klasik Sesklo, sıvaştırılmış kırmızı astar ise Proto-Vinça çanak-çömleğiyle benzerlik

göstermektedir. Buna göre Hoca Çeşme II evresinin kısmen veya tümüyle Karanovo I-II evreleriyle çağdaş olduğu söylenebilir (Karul, 1994).

3.Evre: Yuvarlak planlı kulübelerin saptandığı 5. ve 6. tabakalar 3. evre içinde değerlendirilmiştir. Özenli yapılmış, kırmızı astarlı, parlak açkılı çanak-çömleğin baskın olduğu görülmektedir (Karul, 1994).

4.Evre: Mimari açıdan 3. evreyle benzerlik göstermesine rağmen, anakaya oyularak yapılmış yapıların bulunduğu 7. tabaka 4.evre içinde değerlendirilmiştir. Çanak-çömlek açısından da bir sonraki evreyle arasında önemli bir farklılığın olmadığı bu tabakanın farklı bir evre olarak tanımlanması anakaya üzerindeki ilk yerleşim ile ilgili verileri ayrı olarak değerlendirme ihtiyacından kaynaklanmıştır.

vi. Aşağı Pınar

Kırklareli kent merkezinin hemen güneyinde yer alan Aşağı Pınar Höyüğü, Istranca Dağları'nın güney eteklerinde, Ergene Havzası'nın kuzey kesiminde yer almaktadır. Ormanlık dağ eteği ve tarıma elverişli düzlükler gibi birden fazla ekolojik alanla komşu olmasının yanında su kaynakları bakımında zengin olması da yer seçiminde rol oynamış olmalıdır. 1980'li yıllarda İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın bölgede yaptığı yüzey araştırmalarında saptanan höyükteki kazılar 1993 yılında M. Özdoğan ve H. Parzinger eşbaşkanlığında başlamış olup halen devam etmektedir (Karul, 2003; Özdoğan 1999a). Yaklaşık olarak 140x100 metrelik bir alana yayılan ve 3 metreye varan kültür dolgusu bulunan höyük yayvan bir görünüme sahiptir.

Tabakalanma ve Mimari

İlk Neolitik Dönem'den Son Neolitik Dönem'e kadar kesintisiz yerleşilen höyükte 9 tabaka bulunmaktadır. En üstte bulunan yüzey toprağıyla karışık 1. tabaka, çanak-çömlek veya mimari açıdan tanımsız olduğu için değerlendirmeye alınmamıştır.

8	İlk Neolitik Dönem	Monokrom Evre
7-6	İlk Neolitik Dönem	Karanovo I-II
5-6 Geçişi	İlk-Orta Neolitik Dönem	Karanovo II-III
5	Orta Neolitik Dönem	Karanovo III
4-2	Son Neolitik Dönem	Karanovo III-IV, IV

Aşağı Pınar yerleşimi batıya doğru alçalan bir sırtın batı kesiminde bulunmaktadır. Yerleşimin İlk-Orta Neolitik geçiş dönemine tarihlenen 5-6 tabakasının sonuna kadar aynı alanda geliştiği, bu dönemden sonra ise büyüyerek, güneye doğru genişlediği anlaşılmıştır. Yerleşimin en çok genişlediği bu evreden sonra 4. tabakayla birlikte küçüldüğü görülmektedir.

8. Tabaka: İlk Neolitik Dönem'e tarihlenen 8. tabakakanın mimari niteliği çok belirgin değildir. Mimari kalıntılar, belirli yerlerde yoğunlaşan taş toplulukları ile taban olabilecek bazı düzlemlerden ibarettir. Bu durumun nedeninin, daha sonraki dönemlerde, 7. ve 6. tabakalarda yapılan traşlamalar ve seviye düzeltmeleri olduğu düşünülmektedir. Tabakanın tanımlanması daha çok çanak-çömlek topluluğundan hareketle yapılabilmiştir (Özdoğan vd., 2008:236).

7. ve 6. Tabaka: Her iki yerleşim katının üst üste olduğu, yapıların aynı parsele inşa edildiği bir devamlılıktan söz edilebilir. Bunun yanında, 6. tabakadaki düzeltme işlemlerinin 7. tabakadaki yapıları da büyük ölçüde tahrip ettiği, mimari kalıntıların yalnızca kil sıvalı ya da kalker içerikli yapı tabanları, platform ve ocak gibi öğelerle sınırlı olarak korunduğu saptanmıştır (Özdoğan E. vd., baskıda).

7. tabakada, yerleşimin güney sınırını oluşturduğu anlaşılan, ana toprağın içine açılmış bir hendekle karşılaşılmıştır. Yaklaşık olarak 2 m. eninde, 1-1.5 m. derinliğinde, içi sarı renkli ve kalker içerikli bir harçla sıvanmış (Özdoğan vd., 2008:237) olan hendeğin birden fazla evresi olduğu anlaşılmıştır.

Bu tabakanın devamı olan 6. tabaka dolgusu yaklaşık olarak 50x110 metrelik bir alana yayılmaktadır. Şiddetli bir yangın geçirdiğinden iyi korunagelmiş olan bu tabakada doğu-batı doğrultusunda kuzeye doğru hafif içbükey bir yay çizen, bitişik planlı, dal-örgü yapılar bulunmuştur (Özdoğan vd., 2008: 237). Jeofizik çalışmaları ışığında, 50 metre uzunluğunda bir bölümü açılan yapı dizisinin kuzeydoğuya doğru bir 50 m. kadar daha devam ettiği söylenebilmektedir. Ortaya çıkarılan yapı dizisinin odalarının başlangıçta iki yapı grubuna ait olduğu düşünüldüyse de bu iki grubu birbirine bağlayan küçük bir odanın bulunmasıyla yapıların birbirine eklenen odalardan oluştuğu görülmüştür. Taşıyıcı niteliği olan duvarların yapımında önce ahşap bir iskelet kullanıldığı, dik olarak yerleştirilen büyük direklerin arasının ince dallardan yapılmış bir örgüyle kapatılıp kerpiçle sıvandığı anlaşılmıştır. Bu işlemleri takiben duvarların iç yüzü de önce kalkerli bir harçla ardından da kil ile sıvanmıştır. Üst yapı için, bu tarz yapılar için en uygun form olan kırma çatının kullanıldığı düşünülmektedir.

5-6 Geçiş Tabakası: 5-6 geçiş tabakası Orta Neolitik Dönem'e tarihlenirken, Karanovo II-III evresi ile eşleştirilebilir. Gerek 5-6 geçiş tabakası, gerekse Karanovo II-III evresinin İlk Neolitik Dönem ile Orta Neolitik Dönem arasındaki geçiş dönemini yansıttığı düşünülmektedir. Kendi içinde olasılıkla birden fazla evresi olan geçiş tabakasının höyüğün geneline yayılmadığı, geçmiş tabakalar gibi yalnızca kuzey kesimle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tabakanın mimari buluntuları arasında sığ ve yayvan çukurlar ile çöplük niteliğindeki bazı alanlar bulunmaktadır. Çukurların bir kısmının çukur-tabanlı yapılarla ilişkilendirilmesi mümkündür (Özdoğan vd., 2008: 239). 2.5-3.5 m. arasında çaplara sahip olan sığ çukurlar hafif bir üst yapıya sahip barınaklara işaret etmektedir. Ancak gerek bu çukurların, gerekse çevresindeki alanların buluntu topluluğu ev konteksti

niteliğinde değildir. Belirli alanlarda yoğunlaşan iri kemik parçaları en azından bazı çukurların çöplük olabileceğine işaret etmektedir (Özdoğan E. vd., 2007: 46).

Bu tabakaya ait olduğu düşünülen bir diğer yapı kalıntısı, kuzeydeki açmaları doğu-batı yönünde geçen bir palisad sistemine ait duvar hendeğidir. 50 m. boyunca takip edilebilen duvar hendeği 40-50 cm. genişliğinde olup derinliği yer yer 1 metreye varmaktadır (Özdoğan E. vd., baskıda). Hendeğin içinde bulunan 15-20 cm. çapındaki direk yerleri, yakın aralıklarla dizilmiş direklerden oluşan bir çevirme sistemine işaret etmektedir.

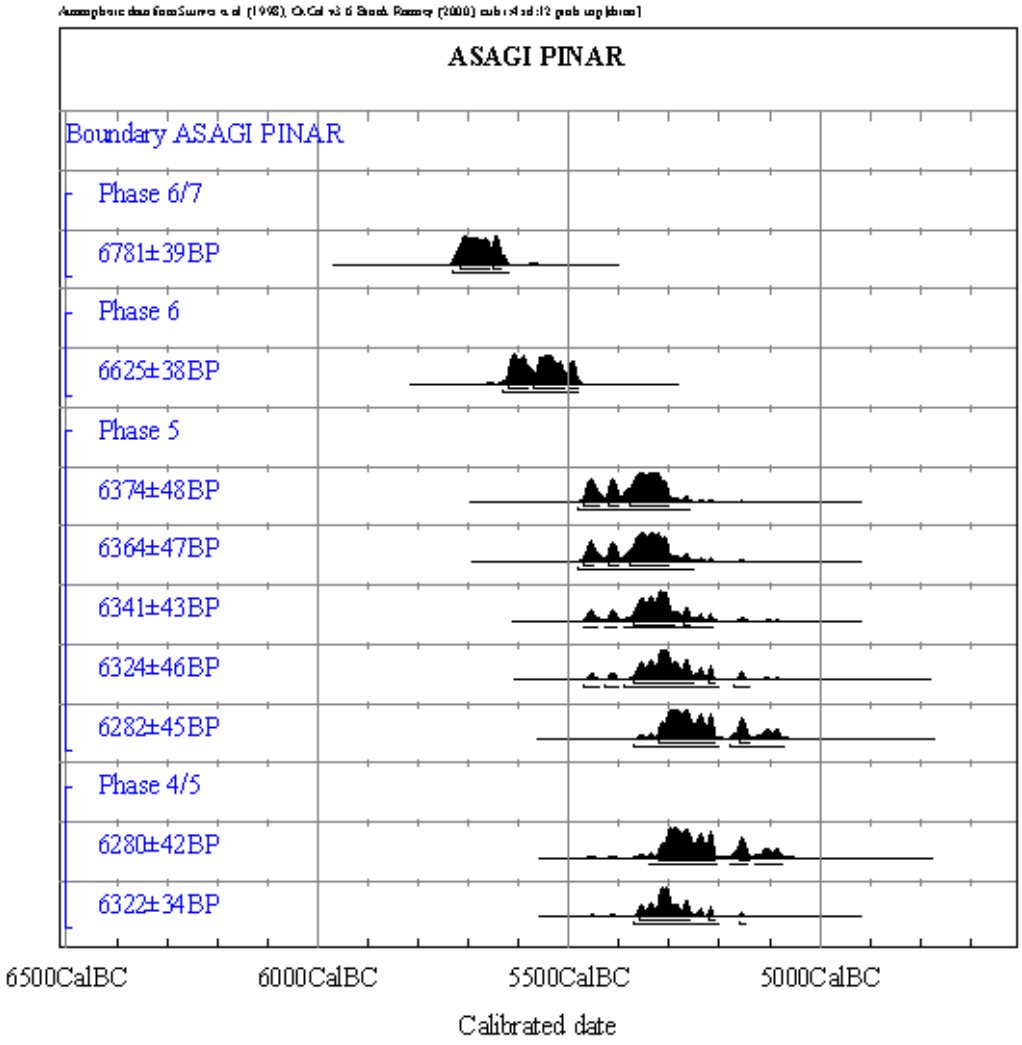
5. Tabaka: Kendi içinde en az iki yenileme evresi olduğu anlaşılan 5. tabaka yerleşimin en geniş alana yayıldığı dönemi temsil etmektedir. Bu tabakanın son evresi, hem höyüğün güneyinde hem de kuzeyinde takip edilmiş ve 1 hektardan büyük bir alana yayıldığı anlaşılmıştır. Yangın geçirmediğinden iyi korunagelmeyen tabakada ortaya çıkarılan 13 yapı kalıntısı, sağlam kil tabanlar ve duvar sıvaları yardımıyla saptanabilmiştir.

Bu tabakanın en alt evresine höyüğün yalnızca kuzey kesmine rastlanmış ve 3 yapı tespit edilmiştir. Ortalama 40-50 m² boyutlarında olan yapıların üçü de kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu olup, iki odalıdır. Duvar sıvalarından hareketle, taşıyıcı niteliği olmayan, 15-20 cm. kalınlığındaki duvarların varlığında söz edilebilir. Yapı içi ve dışında bulunan bazı direk delikleri, çatının bu direklerle desteklendiğini göstermektedir. Oldukça sağlam ve özenli yapılmış olan yapı tabanları kat kat sıvalı kil düzlemlerden oluşmaktadır. Bu tabakanın son evresinde ise yapım tekniği aynı kalmakla beraber hem evreler arasında hem de höyüğün güneyi ile kuzeyi arasında, yapı planları ve yerleşme düzeni açısından kimi farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu evredeki yapıların hepsi tek odalıdır. Ancak höyüğün güneyinde, güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan, birbirine yakın konumlanmış yapılar ortaya çıkarılmış, kuzeydekinden farklı bir yerleşme düzeninin mevcut olduğu anlaşılmıştır (Karul, 2000:132). Yapım tekniğinin bir alt evreyle benzeştiği bu evrenin yapılarında kuzey duvara yaslanmış birer ocak bulunmaktadır. Daha kuzeyde bulunan yapılar tek odalı olmakla beraber güneyden farklı olarak dağınık bir görünüm sergilemektedir.

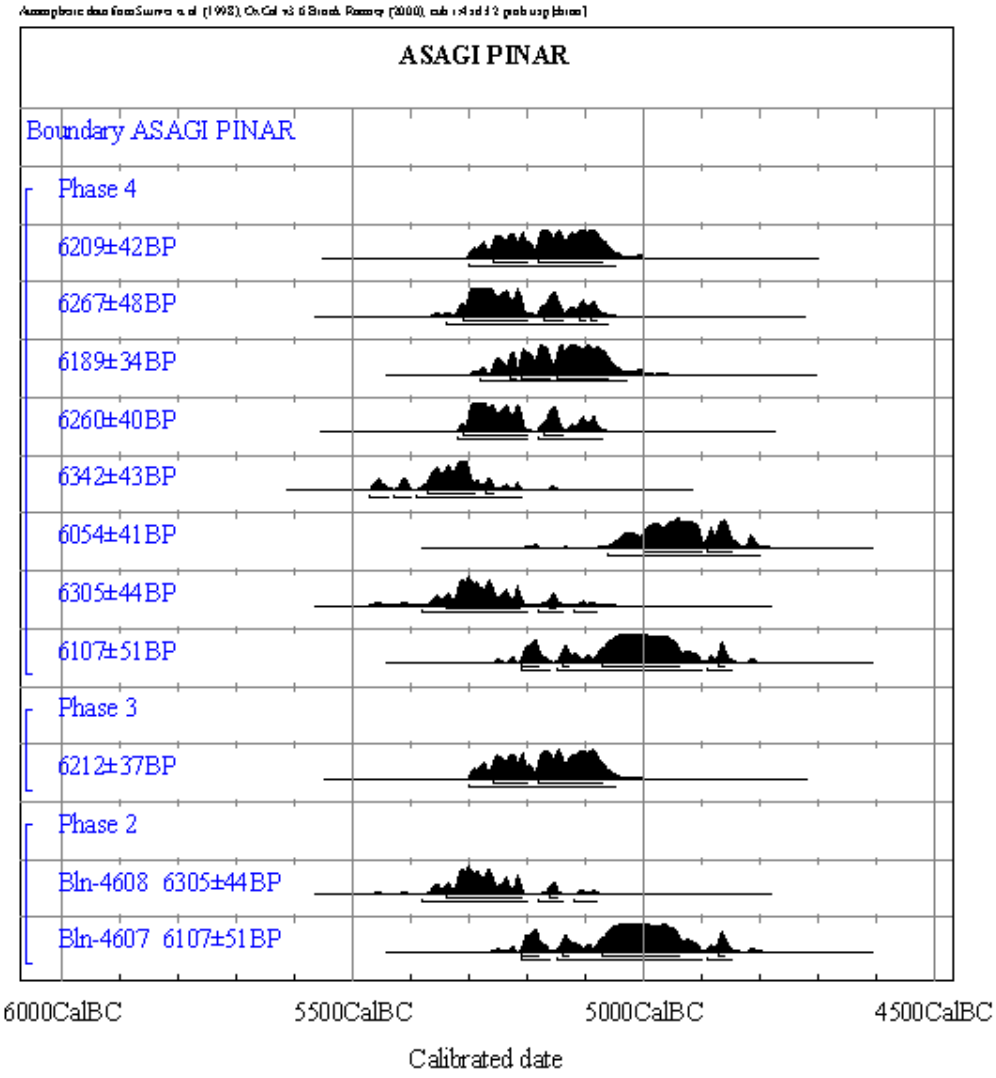
4-2. Tabakalar: Son Neolitik Dönem'e tarihlenen bu 3 tabaka süresince yerleşimin küçüldüğü görülmüştür. 4. tabakada, yapım geleneği ve plan tipinin önceki tabakadan farklı olduğu 7 yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Boyutları standart olmayan bu yapıların bir kısmı, yangın geçirdiğinden iyi korunagelmiştir. Bazıları iki odalı olup, ikinci katlarının olması muhtemeldir (Karul, 2003:117). Oldukça sağlam olan duvarların, sık direkler arası dal-örgü sistemiyle örülüp, kerpiçle sıvandığı anlaşılmaktadır. Yapı tabanlarının kil sıvalı olduğu, yapı içlerinde de ocak, silo ve tekne gibi öğeler bulunduğu görülmektedir. Bu tabakada da güney ve kuzey alanları arasında farklılıklar olduğu göze çarpmıştır. 5. tabakada olduğu gibi bu dönemde de kuzeydeki dağınık görünüm aksine güneyde düzgün sıra oluşturan yapılar dizisi mevcuttur.

3. tabakadaki yapılar yangın geçirmemiş olduğundan iyi korunagelmemiştir. 13 yapının tespit edilip, bir kısmı açılmıştır. Güneydeki yapılar tek odalı olup bir kısmı depo ya da ek yapı niteliğindeki küçük birimlerden oluşmaktadır. Buna karşın kuzeydeki yapıların bir kısmının üç odalı olduğu saptanmıştır (Karul, 2000a:241). Bu tabakanın dikkat çekici bir özelliği kuzey kazı alanında bulunan taş temelli bir çevirme sistemine ait kalıntılardır. Yerleşimi doğudan çeviren taş temellerin ahşap bir palisad sistemiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Karul, 2003:110).

2. tabakadaki yerleşim boyutları bir üst tabakayla nerdeyse aynı olsa da yapım tekniği ve yapı olanlarının değiştiği gözlenmiştir. Yapı duvarlarının yukarıya doğru birleşerek iğmeli bir yapı modeli oluşturduğu görülmüştür. İkisi güney üçü ise kuzey kazı alanında olmak üzere toplam 5 yapı tespit edilmiştir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu yapıların hepsi 2 odalı olup, içlerinde ocak, platform, işlik yeri ve silo gibi öğeler barındırmaktadır. Bu dönemde özellikle kuzey alanda yapıların doğu-batı doğrultusunda sıralandığı düzenli bir yerleşim planının olduğu anlaşılmaktadır. Bir önceki evreye ait palisad sisteminin bu dönemde de kullanımda olduğu düşünülmektedir (Karul,2003:110).

Figür 20: Aşağı Pınar C14 Tarihleri

Figür 21: Aşağı Pınar C14 Tarihleri

6-5 Geçiş Evresi Çanak Çömleği

Karanovo II-III evresine karşılık gelen bu tabakanın çanak çömlek topluluğu, İlk Neolitik Dönem'den Orta Neolitik Dönem'e geçişi yansıtan özellikler göstermektedir (Özdoğan vd., 2008:238). Bu tabakanın en alt evresinde az da olsa 6. tabaka ile benzerlik gösteren kırmızımsı, kızıl renkli astarlı parçalar bulunmakla birlikte mal grubunun giderek değiştiği görülmektedir. Bir sonraki evrede koyu renkli malların arttığı, nitelikli malların sayısında ise düşüş olduğu gözlenmiştir. Mal grubundaki bu değişime rağmen, İlk Neolitik Dönem'den bilinen bazı kap formlarının yanısıra oluk ve çizi bezeme teknikleri ise halen kullanımdadır. Lale ve kupa biçimli kap türlerinin ortadan kalktığı, kase ve tabakların daha baskın hale geldiği bu dönemde hem mal gruplarında hem de bezemelerdeki kabalaşma göze çarpmaktadır. Dönemin sonlarına doğru, bir sonraki 5. tabaka için tipik olacak bazı öğelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Dudakların kalınlaştığı, omurgaların belirginleşmeye ve kenarların daha kalın yapılmaya başladığı dönemde ayrıca yine daha sonraki dönemler için tipik olacak ağzı dışa doğru yayvan bir şekilde açılan kaselerin ön formları da orta çıkmıştır. Uzun silindirik biçimli ayaklar, İlk Neolitik Dönem'in silindirik veya yuvarlak biçimli küçük ayaklarının yerini almıştır. Yüzeydeki açkı niteliğinin giderek bozularak daha donuk bir görünüm aldığı, kabalaşmayla birlikte çentik, baski ve barbotin bezemenin yaygınlaştığı gözlenmiştir.

Buluntu Topluluğu

Yerleşmenin buluntu topluluğu içinde figürinler, kült kapları, kil, kemik ve taş aletlerin yanısıra, altar olarak nitelendirilebilecek buluntular, iki adet pintadera ve süs eşyaları yer almaktadır.

İlk Neolitik Dönem'e tarihlenen figürinlerin büyük çoğunluğu 7. tabakada bulunmuştur. Sadece iki tanesinin bütün halde korunduğu bu dönemin figürinleri ağırlıklı olarak steatopik özelliktedir. Orta ve Son Neolitik Dönem figürinlerinin ise oldukça farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu dönemde steatopik figürinlerin tedavülden kalktığı,

dik duran, yassı gövdeli ve uzun silindirik başlı örneklerin ortaya çıktığı anlaşılmıştır (Hansen, 2004: Fig.1-5).

Altarlarla birlikte yerleşmede kült ile ilişkilendirilebilecek diğer buluntu grubu da kült kaplarıdır. Büyük bir kısmı üçgen biçimli olan altarlarların arasında, dönemlerine bağlı olarak, bir takım farklar bulunmaktadır (Schwarzberg, 2005). Üzerlerine genellikle derin kazıma tekniği ile üçgen ya da dörtgen bezekler yapılmıştır (Schwarzberg, 2005: Lev.1-25).

İlk Neolitik Dönem'e tarihlenen kil buluntuların çoğu 6. tabakadaki yapı dizisinin içinde bulunmuştur. Sapan taneleri, kapama ve kil bileziklere, yapının hemen hemen bütün bölümlerinde ve yoğun olarak rastlanmıştır. Orta ve Son Neolitik Dönem tabakalarında ise ağırlık, ağırşak, yuvarlatılmış çanak parçaları ve sayıları önceki döneme göre azalsa da kapama, sapan tanesi ve kil bileziklerin olduğu saptanmıştır.

Kemik buluntular arasında, İlk Neolitik Dönem'e tarihlenen 6. tabakada ortaya çıkarılan kemik kaşıklar, işlenmiş kemik objeler, sap kısmı işlenmiş ya da düz bırakılmış iğneler, spatüller ve bızlar sayılabilir. Orta ve Son Neolitik tabakalarında ise mablak ve boynuz saplar ile üzeri işlemeli ya da kenarları kıvrımlı kemik obje ve pendantların ortaya çıktığı görülmektedir.

Yerleşmede süs eşyası olarak tanımlanabilecek çok sayıda buluntunun arasında, mermer veya beyaz taştan yapılmış boncuklar, çeşitli taşlardan ve yumuşakça kabuklarından yapılmış pendantlar, kil bilezikler ile kemik ve taştan yapılmış yüzükler sayılabilir.

Tabakaların tümünde yassı baltalar keskiler ve çok sayıda öğütme taşına rastlanmıştır. Farklı bir buluntu grubu olan taş kaplara ait iki örneğe İlk Neolitik Dönem'e tarihlenen 6. tabakada rastlanmıştır.
Yerleşmenin yontmataş aletleri arasında, tek vurma düzlemli çekirdekler ile mikro çekirdeklerin yanısıra yonga ve dilgi üzerine yapılmış çeşitli aletler ile mikrolit aletler bulunmaktadır.

IV. AKTOPRAKLIK

IV.A Genel Tanıtım

Aktopraklık Höyük kazıları İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Doç. Dr. Necmi Karul'un danışmanlığında, Bursa Arkeoloji Müzesi ile ortak yürütülen bir kurtarma projesi kapsamında 2004 yılında başlatılmıştır. İlk yıllarda elde edilen verilerin niteliğine bağlı olarak 2007 yılında kurtarma kazısı statüsünden çıkarılançalışmalara aynı ekip tarafından halen devam edilmektedir. Aktopraklık Höyük B alanından bilinen ve bu çalışmanın esas konusunu oluşturan mimari verilerin tanıtımından önce yerleşme hakkında genel bilgilerin verilmesi mimari kalıntıların da daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

IV.A.1 Konumu ve Çevresel Özellikleri

Aktopraklık Höyüğü, Bursa İlinin 25 km. kadar batısında, Akçalar Beldesi'nin doğusunda, Ulubat Gölü'nün dğusunda yer almaktadır. Aktopraklık, Orta Anadolu'nun coğrafi sınırını oluşturan Eskişehir Platosu'nun Marmara Bölgesi'ne açıldığı, Sündiken ve Uludağ'ın arasından geçerek Bozüyük üzerinden geçit veren koridorun ucunda yer almaktadır (Karul 2007). Bölgenin ana drenaj sistemini Nilüfer Çayı oluştururken, bugün çoğu kurumuş olmakla birlikte Ulubat Gölü'nün besleyen çok sayıda küçük akarsu bulunmaktadır. Günümüzde Aktopraklık yerleşmesine 10 km kadar uzakta bulunan Ulubat Gölü'nün tarihöncesi dönemdeki durumu ile ilgili veri bulunmamaktadır. Buna karşın pleistosenin sonlarında bugünkü halini almaya başlayan Marmara Denizi ile Ulubat Gölü'nün yakın zamana kadar deniz taşıtlarının geçebileceği bir bağlantıya sahip olduğu bilinmektedir. Zamanla gölü besleyen kaynakların azalması ve denizle bağlantısının kesilmesiyle Ulubat bugünkü halini almıştır. Bununla birlikte yerleşmeyle gölün ilişkisini daha sağlıklı bir çerçeveye oturtabilmek için Ulubat'ın gelişim süreciyle ilgili yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Yerleşim yeri olarak seçilen bölge Ulubat Gölü'nün doğusunda, göle doğru kademeli olarak alçalan teraslardan birinin üzerinde bulunmaktadır. İkinci çalışma sezonunun

Beslenme Ekonomisi

İlk Neolitik Dönem tabakalarında, sonraki dönemlere göre daha fazla bitki kalıntısına rastlanmıştır. 6. tabakadaki yapı dizisinin içinde bulunan bitki kalıntıları, burada tahıl ve baklagil türü bitkilerin depolandığına işaret etmektedir. İlk analizler bu tabakada, ağırlıklı olarak emmer buğdayının tarımının yapıldığını, bunun yanısıra arpa, fiğ, mercimek, bezelye ve burçağın da yetiştirildiğini göstermiştir. Tüketilen yabani yemişler arasında ise badem ve meşe palamudu vardır (Neef, 1998:2-3).

Orta ve Son Neolitik Dönem tabakalarından gelen arkeozoolojik veriler, yerleşmede ağırlıklı olarak hayvancılık yapıldığını, avcılığın zaman içinde önemini yitirdiğini göstermiştir. Başlıca evcil hayvan türleri arasında koyun, keçi, sığır, domuz ve köpek bulunmaktadır (Benecke, 1998: 177-178). En çok avlanan yabani hayvanlar ise sırasıyla alageyik , karaca, kızılgeyik, yabani sığır ve domuzlardır. Bunun yanısıra sayıca az da olsa tilki, kurt, vaşak ve aslan gibi yırtıcı türlerin varlığı saptanmıştır.

ardından Aktopraklık'daki yerleşmenin tek bir noktada süregelmediği, birbirine çok yakın mesafede ardarda yerleşilen üç ayrı alandan oluştuğu anlaşılmıştır (Karul ve Özeren 2005). Buna göre höyük en güneyde, bir yatağının kenarında bulunan A alanı; A alanının hemen kuzeyinde, göle doğru uzanan iki dere yatağının arasındaki doğal bir yükseltinin üzerindeki bulunan ve B alanı ve en kuzeydeki sırtta yer alan C alanından oluşmaktadır.

Figür 22: Aktopraklık B alanı genel görünümü.

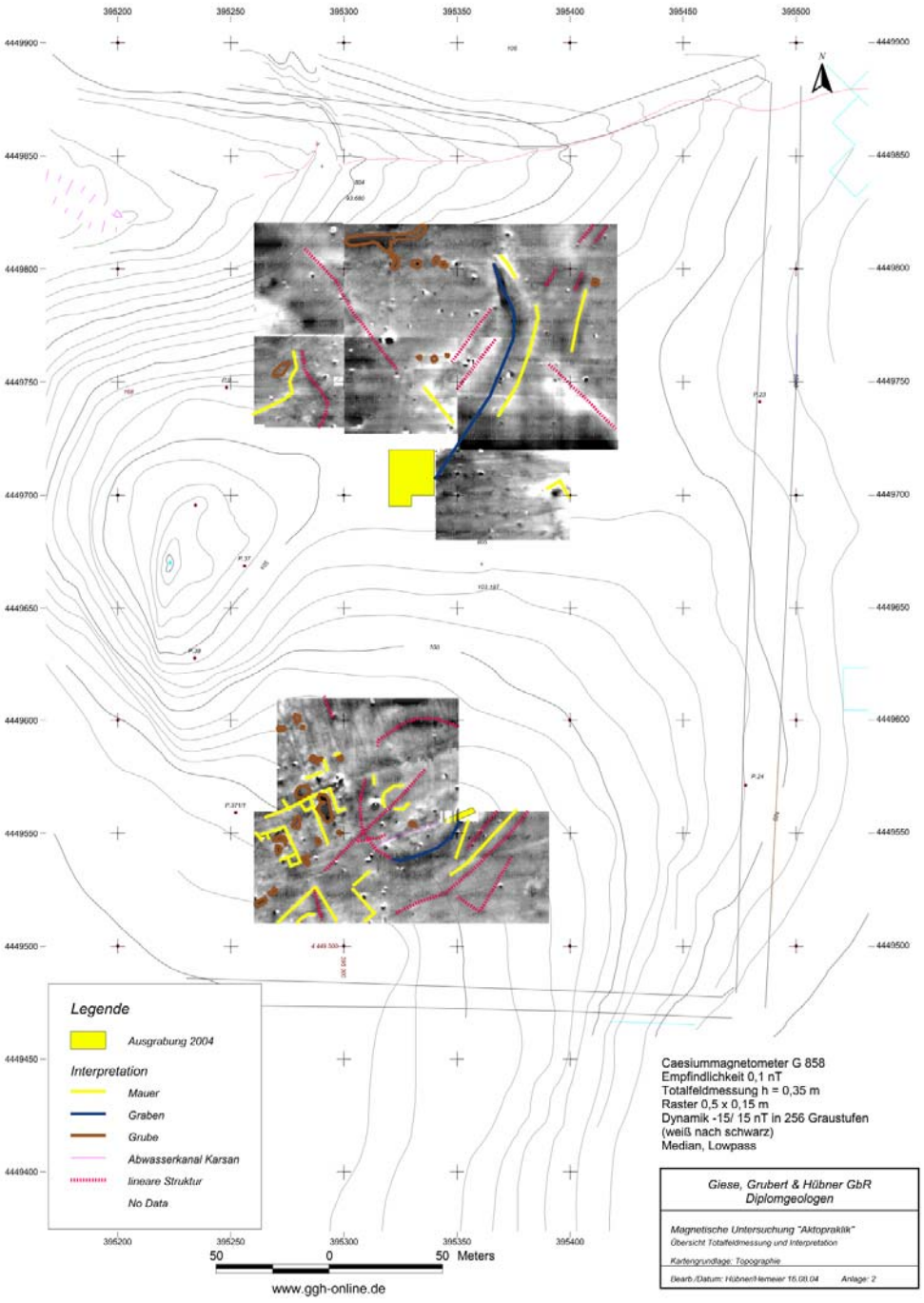
IV.A.2 Kazı ve Belgeleme Yöntemleri

Aktopraklık Höyük'te 2004 yılında başlayan ve halen devam eden çalışmaların ana hedefleri arasında bölgedeki tarihöncesi kültürlerin ve kültürel sürekliliğin anlaşılmasına bulunmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi yerleşmenin kısa mesafelerde yer değiştimesi bu sürekliliğin takip edilmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle kazı stratejisi olarak geniş alanların kazılması yoluna gidilmiş ve açma birimlerinin 10x10 m.' gibi büyük boyutlarda olmasına özen gösterilmiştir. Açmalar kuzey-güney dorultusunda arap rakamları, batı-doğu ekseninde de harflerle tanımlanmıştır. Açmaların kenarlarında

50’şer cm.lik araba yolu payı bırakılan açmaların gerçek ölçüleri 9x9 m.dir. Gerekli görüldüğü yerlerde, profil çizimi yapıldıktan sonra, araba yolu kaldırılmış ve daha geniş alanda çalışma fırsatı yakalanmıştır. Bunun dışında tabakalanma ve yerleşme sınırları hakkında fikir edinebilmek amacıyla çeşitli sondajlar açılmıştır.

Kazı adlandırma ve numaralandırmalarında, sırasıyla açma adı, sonrasında birim numarası ve en sonda da varsa buluntu numarası kullanılmıştır. Örneğin, 8I 2.5, 8I açmasındaki 2. birimin 5 numaralı buluntusunu ifade etmektedir. Açmalardaki birimler belirlenirken, yapı izlerinin belirgin olmadığı durumlarda her bir toprak lekesi *feature* olarak adlandırılan ayrı birimler altında toplanmıştır. Bunun yanısıra ocak, çukur, olası çukur, duvar içleri, kısaca konteksinin kendi başına önem arzettiği her alan, toprakta herhangi bir değişimin takip edilemediği durumlarda ise her bir çapa ağzı dolgu ayrı bir feature olarak toplanmıştır.

Mimari kalıntılar 1/50 ölçekli günlük plan ve 1/20 ölçekli nihai planların yanısıra fotoğrafla belgelenmiştir. Gerekli görülen yerlerde kesit ve görünüş çizimleri yapılmıştır. Her bir feature için düzenlenen bilgi fişlerinde yapı ögeleri ve çevresindeki birimler tarif edilirken her dönem sonunda açma biriminden elde edilen veriler bir raporda biraraya getirilmiştir.

Figür 23: Aktopraklık A ve B alanı jeomanyetik planı.

IV.B Tabakalanma ve Mimari

A, B ve C alanı olarak adlandırılan yerleşim birimlerinden C ve B alanında kapsamlı kazılar gerçekleştirilirken A alanındaki çalışmalar sınırlı ölçülerde kalmıştır. Her birimdeki tabakalanma henüz net olarak anlaşılamamış olmasına karşın gerek sondaj, gerekse yüzey buluntularından da yararlanılarak bu birimlerin birbiri ile ilişkili; başka bir deyiş ile kronolojik bir süreklilik gösterdikleri öngörülmektedir. Yine de henüz tüm yerleşmedeki tabakalanmayı kapsayan bir adlandırma/numaralandırma henüz yapılmamıştır. Bunun yerine her yerleşim birimindeki katmanlar kendi içinde tanımlanması yoluna gidilmiştir.

A Alanı

A alanı olarak adlandırılan kesim Ulubat Gölü'ne uzanan küçük bir vadide, kurumuş bir dere yatağının kenarında kurulmuştur. Kazı öncesinde yapılan jeomanyetik ölçümler doğrultusunda Aktopraklık A'da yerleşimin 150x150 metrelik bir alana yayıldığı söylenebilir. Şimdiye kadar sınırlı bir ölçekte çalışılan bu alanda bir hendek ve onun dışında birbirine paralel uzanan iki masif duvar ortaya çıkarılmıştır (Karul 2008). Jeomanyetik veriler gerek hendeğin çevrelediği alan gerekse çevresinde geniş bir alana yayılan duvar kalıntılarına işaret etmektedir.

Jeomanyetik ölçümler ile yaklaşık olarak 65m. çapında olduğu anlaşılan hendeğin niteliği hakkında bilgi edinmek için hendeği kesen bir noktada sondaj yapılmıştır. Buradan gelen verilere göre hendeğin kenarları 30 derece açıyla derinleşmekte, tabana doğru ise düzleşerek birleşmektedir. 6 metre üst açıklığa sahip hendek ana kayaya kadar devam ederken derinliği yaklaşık olarak 2 metredir. Hendek içerdiği dolgu dikkat çekicidir. En üstte ufalanmış yanık kerpiç, alttaysa büyük, yanık kerpiç bloklarından oluşan dolgudaki kerpiç blokların çoğunda dal izlerine rastlanması bunların yanmış yapı duvarlarına ait olduğunu,yangını müteakiben de molozun hendek içine döküldüğünü göstermektedir. Hendekle ilgili çalışma sadece bir sondajla sınırlı olduğundan bu uygulamanın münferit

mi yoksa köyün genelini mi kapsadığı konusunda kesin birşey söylenememektedir. Gelecekte bu alanda yapılması düşünülen çalışmaların bu konuyu aydınlatması beklenmektedir. Hendeğin iç kenarında, hendeğe paralel uzanan bir taş duvar bulunur. Hendek ile birlikte inşa edildiği düşünülen duvar olasılıkla buradaki çevirme sistemini destekleyici bir işleve sahiptir.

Hendeğin dışında, biri hendeğe teğet geçen ve birbirine paralel olan iki masif taş duvar mevcuttur. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda oldukça düzenli bir hat izleyen duvarlarların güneye bakan yüzlerinde boyutları 1.5-2 metreye ulaşan taşlar dikey şekilde oturtulmuş, arka kısımlarsa genişliği yer yer 2 metreye ulaşan taşlarla oluşturulmuş bir tür kaplamayla desteklenmiştir. Dikey olarak oturtulan taşların doğuya bakan dış yüzleri olasılıkla su ile aşınarak düzleşmiştir. İki duvar arasındaki 10 metrelik alandan gelen dolgu oldukça homojen bir niteliğe sahip olup hızla dolmuş bir çamur izlenimi vermektedir. Dolgunun yer yer duvarların üstüne çıkıyor olması ve bulunan çanak çömleğin aşınmamış olması bu dolgunun sudan kaynaklı olduğunu ve hızla meydana geldiğine işaret eder. Bütün bu verilerle birlikte, topografyanın bu kesimde Ulubat Gölü'ne doğru dik bir eğimle alçaldığı düşünüldüğünde bu duvarların taşkınlara karşı kademeli bir engel oluşturmak amacıyla yapılmış sedde duvarları oldukları düşünülmektedir. Bu duvarların dışında açılan sondajlarda arkeolojik malzemeye rastlanmazken yerleşmenin duvarlarla sınırlandığı söylenebilir. Bu alandan analiz edilen tek C14 örneği M.Ö. 5500 tarihini vermektedir.

Figür 24: Aktopraklık A alanı genel görünümü.

B Alanı

A alanının 100 metre kadar kuzeyinde, günümüzde meşelerle kaplı bir korunun eteğinde bulunan B alanında, yüzey buluntularının dağılımına bakılırsa yerleşim yaklaşık olarak 150x150 metrelik bir alana yayılmaktadır. Bu kesimde açılan sondaj ile arkeolojik dolgunun en az 2.5 metre olduğu saptanmıştır.

Şimdiye kadar yapılan kazılar bu alanda en az 2 hendek bulunduğunu göstermiştir. Bunların çağdaş olup olmadıkları ise henüz net değildir. Jeomanyetik ölçümler daha güneyde bulunan ve ana hendek olarak adlandırabileceğimiz hendeğin 100-130 metre çapında olduğunu göstermiştir. Üst açıklığı 11-13 metreyi bulan hendeğin derinliği 4 metreyi bulmaktadır. Birçok kez yenileme gören hendeğin kenarlarının birkaç cm kalınlıkta kalker ardından da yeşil renkli kalın bir sıva ile sıvandığı anlaşılmıştır. Kimi yerlerde yenileme evrelerinin arasına kalın bir toprak tabakası serildiği görülmektedir

(Karul 2008). Yenileme veya rutin tadilatlar sırasında gerekli görülen, düzeltilmesi gereken yerler için bu toprağın serilmiş olması muhtemeldir.

Hendeğin üst seviyelerinde tespit edilen yapı izleri ve ocaklar buranın işlevi bittikten sonra farklı amaçlar için kullanıldığına işaret etmektedir. Bahsedilen ocakların seviyesinin altında hendek kenarlarına paralel giden yanık kerpiç içerikli dolgu, hendeğin en azından belli bir seviyeye kadar doldurulduğunu göstermektedir.

Hendek dolgusu içinde bazı çukur ve gömülere de rastlanmıştır. Çapları 60 cm.'ye varan çukurlarda çok sayıda kırık öğütme taşı ve özenli işçilik gösteren tümlenebilir kaplar bulunmuştur. Adak çukuru olabilecek bu çukurların yanısıra hendeğin içinde, bu alandaki yerleşmenin hiçbir yerinde rastlanmayan 6 adet hocker biçiminde yatırılmış gömü bulunması hendeğin fonksiyonu hakkında fikir yürütebilmek adına elimizde olan sınırlı verilerdendir. Hendek ile çevresindeki yapılar arasındaki ilişki henüz net olmamakla birlikte hendeğin ikinci yenileme evresine ait sıvanın buradaki yapılardan birinin altından devam ettiği saptanmıştır.

Hendeğin iç kenarına bitişik yapılardan meydana gelen yerleşme düzeninin hendekle birlikte planlandığı açıktır. Yapılar dörtgen planlı olup yaklaşık olarak 30-35 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Ortaya çıkarılan tüm yapıların hendeğe bakan duvarları dışarıya doğru çıkıntı yapmaktadır. Duvarların içe bakan yüzlerinde ise olasılıkla çatıyı taşıma ve iç mekanı bölümleme amacı taşıyan payandalar bulunmaktadır. Burada ortaya çıkarılan her yapının kuzeydoğu köşesinde payandalar arasına yerleştirilmiş bir adet kubbeli fırın yer almaktadır. Evlerin yerleşme içine bakan ön kısımları avlu olarak düzenlenmiştir.

Figür 25: Aktopraklık B alanı genel görünümü.

M.Ö. 5700 lü yıllara tarihlenen Ilıpınar VI tabakası ile tanımlanan bu evrede yapıların planlanarak inşa edildiği göze çarpmaktadır (Cookson 2008:54). Evlerin duvarları kerpiç tuğlalarla örülmüştür. Duvarların kalınlığı ve payandaların varlığı yapıların iki katlı olabileceklerini düşündürmektedir.

C Alanı

Bu alan B alanının hemen kuzeyindeki sırtın üzerinde yer almaktadır. 2005'te Bursa Müzesi'nin SİT alanını tespit etmek adına burada yaptığı sondajlarda çok sayıda gömü ve arkeolojik malzemeye rastlanmasıyla birlikte sözkonusu yerde sistematik kazılara başlanmıştır. Gerek açılan çok sayıda sondaj, gerekse üzerinde bulunan zeytinlik ve yoğun tarımın sonucu olarak kültür tabakalarının oldukça tahrip olduğu alanda yapılan çalışmalar yaklaşık olarak M.Ö. 6350'ye tarihlenen, Fikirtepe kültürüne ait bir yerleşime işaret etmektedir. Yerleşmede yuvarlak planlı basit kulübeler açığa çıkarılırken tabanlarının hafifçe çukurlaştırılmış yapıların içlerinde basit ocaklara rastlanmaktadır.

Dal-örgü tekniğiyle inşa edilmiş duvarlar sahip bu kulübelerin etraflarında işlik yerleri bulunmaktadır ve yapılar dağınık olarak serpiştirilmiştir.

Figür 26: Aktopraklık C alanı genel görünümü.

Figür 27: Aktopraklık C Neolitik dönem kulübe.

Neolitik dönem yerleşimin aradından alanın terk edildiği ve büyük bir olasılıkla yerleşmenin B alanında devam ettiği anlaşılmaktadır. C alanı bri süre sonra, MÖ 6. Binyılın ortalarında bu kez mezarlık olarak kullanılmıştır. İlk Kalkolitik Dönem'e tarihlenen mezarlıkda bugüne kadar 40

Yerleşme yeri olarak Ulubat Gölü'ne uzanan küçük bir vadi kenarının, bir yamacın tercih edilmesi kalıntıların aşınmaya bağlı tahrip olamasındaki en önemli faktördür. Aşınmanın yanısıra sözkonusu tabakanın bu kesimindeki son yerleşim evresi olması; dolayısı ile yüzeye yakın olması da zaman içinde tahrip olmasında etkendir. Bütün bunların yanısıra yapıların hafif malzemelerle inşa edilmesi, çukru tabanlı olmaları ya da yanmamış olmaları korunması kadar kazı sırasında ayırd edilmelerini de güçleştirmiştir.

Sıraladığımız olumsuzluklara karşın Aktopraklık Höyük 2004 – 2009 kazı sezonları boyunca sözkonusu alanda 3 sezon çalışılmış ve bu süre içerisinde 13 yapı kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Ortak özelliklere sahip bu yapıların kiminde duvarlara ait direk yerleri, kiminde taban ya da ocakları gibi farklı kısımları daha iyi korunagelmiş, ancak yine de 13 yapının varlığı kesin olarak saptanbilmiştir.

Bu bölümde her bir yapı kalıntısı, aynı sıralamadaki sorular ile tanımlanmaya çalışılmış, ardından yerleşme düzeni hakkında genel bir yoruma gidilmiştir.

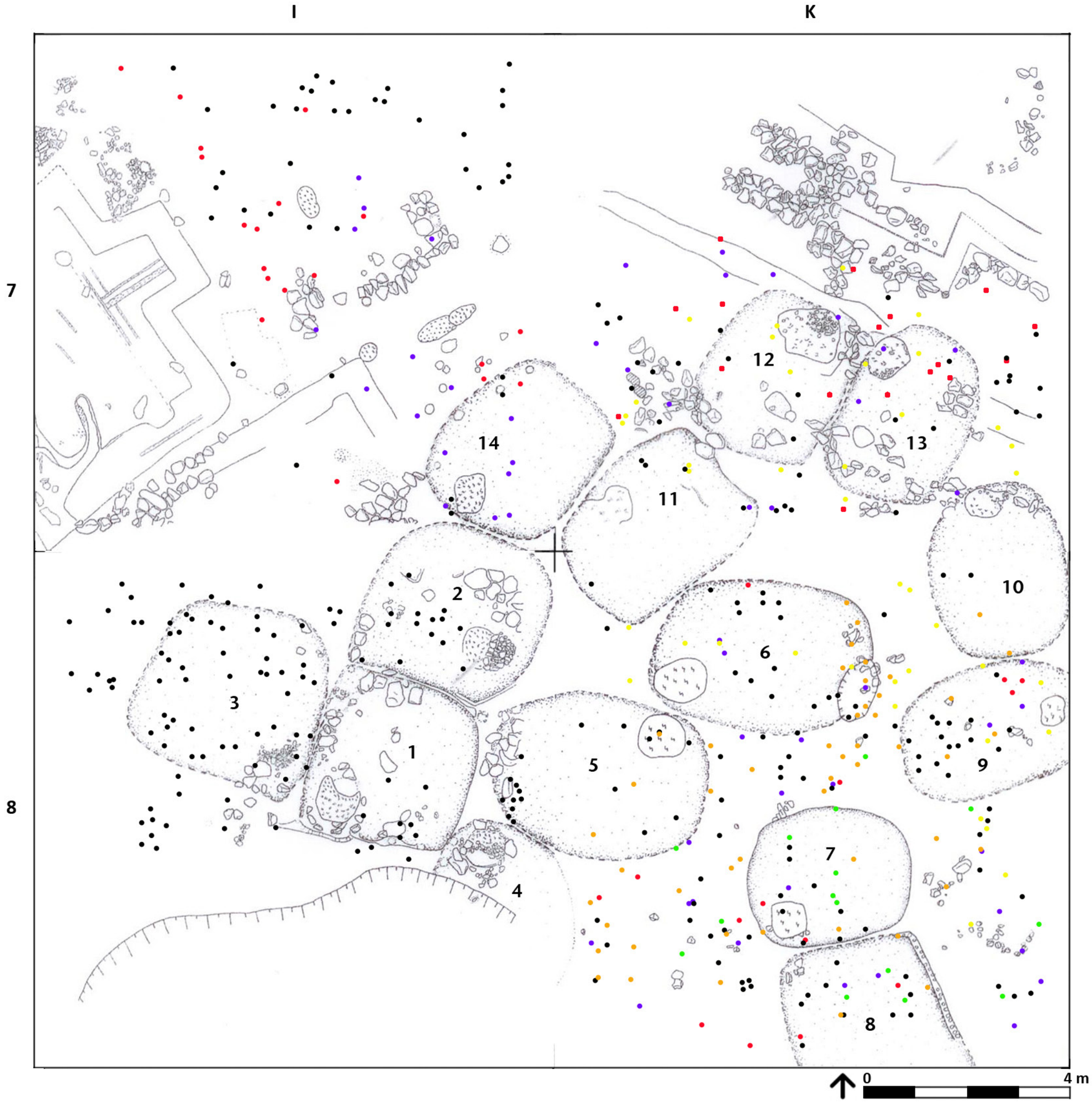

Figür 28: Aktopraklık C alanı mezarlık kesimi.

civarında mezar açığa çıkarılmıştır. Mezarlığın ardından C alanı geç Roma- Erken Bizans döenminde yeniden iskan edilir. Bu dönem, tarihöncesi yerleşme ve mezarlığı da önemli ölçüde tahrip eden taş temelli yapılar ile karşılaşılır.

IV.C AKTOPRAKLIK İLK–ORTA KALKOLİTİK GEÇİŞ DÖNEMİ MİMARİSİ

Bu çalışmanın ana konusunu oluşuran mimari kalıntılar Aktopraklık B alanı kuzey yamacında yer almaktadır. Toplam 4 açma biriminde yaklaşık 400 m^2'lik bir alana yayılan kalıntılar alanın doğusunda hemen yüzey toprağının altında ulaşılmakta; batıya doğru kalıntıların yüzeyden yer yer 1 metre kadar dernde oldukları gözlenmektedir. Yamaç eğimine bağlı olarak kalıntıların kuzeyde büyük ölçüde tahrip oldukları, güneyde ise göreli olarak daha iyi korunageldikleri göülmektedir. Mevcut yapı kalıntılarının oturduğu düzlem gözönüne alındığında yaklaşık 400 m^2'lik bir alanda yapıların düze yakın bir zeminde inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Batıda yerleşmenin sınırı gözelenebilirken, tabakanın kuzeyde tahrip olduğu görülmekte; doğu ve güneyde ise mevcut kazı alanının dışında devam ettiği anlaşılmaktadır.

Figür 29: Aktopraklık Höyük yamaç kesiminde açığa çıkarılan dalörgü kulübeler. Çapları yaklaşık 3-3,5 m civarında bitişik düzende inşa edilen kulübelerin içlerinde standart olarak bir fırın bulunmaktadır

IV.C. 1 Yapı Tarifleri

Yapı no: 1
Doğrultu: KKD-GGB
Açma Birimi: 8 I
Plan: Oval
Kapladığı Alan: 9,5 m²

2006 kazı sezonunda, 8 I açma biriminde açığa çıkarılan yapı kalıntısı, 2010 yılına kadar kazısı tamamlanan, bu döneme ait, en iyi durumda korunagelen örneği oluşturmaktadır. Bu döneme ilişkin açığa çıkarılan diğer yapılar gibi, Aktopraklık B alanının kuzey kesiminde, kuzeydeki dere yatağına doğru eğimin başladığı sırtın hemen hemen en yüksek kesiminde bulunmaktadır. Yapıya ait ilk izlere yüzey toprağının yaklaşık 1 metre kadar aşağısında raslanmış, bu sayede diğer örneklere oranla özellikle tarımsal uğraşı ve diğer etmenlerden göreceli olarak daha az etkilenmiş, dolayısı ile daha iyi durumda korunmuştur. Bu özelliği ile söz konusu yapı diğerlerinin tanımlanmasında da bir anlamda yönlendirici olmuştur. 1 no.' lu yapının sınırları yer yer kısa kesintiler olmakla birlikte tümüyle takip edilebilmektedir. Kapı açıklığı tespit edilemeyen yapının uzun aksı kuzey-kuzeydoğu, güney-güneybatı yönünde olup yaklaşık olarak 3.20 m, diğer aks ise 3m. uzunluğundadır. Korunagelen yapı kalıntıları ve özellikle yapı tabanının izlenebildiği alan yaklaşık 9,5 metrekareyi kaplamaktadır.

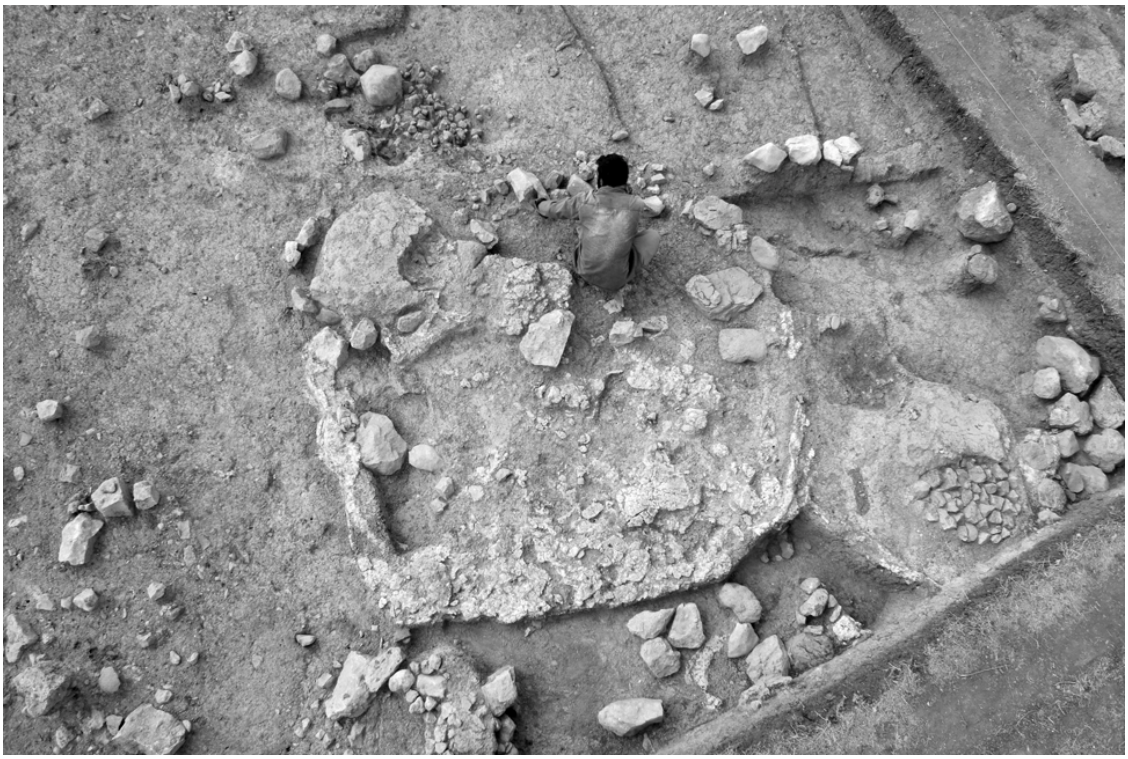
Yapı henüz kaldırılmadığı için nasıl bir zemin hazırlığı yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte bu kesimdeki kesit, yapının yamaç eğimin düzleştirilerek hazırlandığını ve en azından yamacın daha yüksek olduğu güneyde zeminin yaklaşık 20 cm kadar çukurlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Yapı içerisinde, sıvalı tabanın daha alt seviyesinde irili ufaklı taşlara rastlanırken, daha önce belirtildiği gibi yapı tabanı kaldırılmadığı için bu taşların taban altında ne sıklıkta olduğu, ya da bir düzen içerip içermedikleri anlaşılamamıştır. Bununla birlikte, özelikle yapının batı kenarında dikine, yapı içine doğru hafif eğimli yassı taşların varlığı bu taşların yapı hazırlığı için

çukurlaştırılan zeminin kenarlarına dizildiği izlenimi vermektedir. Yapı tabanının birçok kez yenilendiği anlaşılan kalker içerikli bir harç ile sıvandığı anlaşılmaktadır. Sıva kalınlığı 1,5 cm kadardır. Aynı sıvanın duvarlarda da kulanılmış ve parçalar halinde mekan içine düşmüş olmaları yenileme evrelerini, dolayısı ile yer yer taban ve duvar sıvalarının ayırt edilmesini güçleştirmiştir. Taban sıvası sert ve düzgün bir yüzey oluşturmaktadır. Yapının güneybatı köşesinde bulunan fırın kaldırılmamış olmakla birlikte gerek bozuk olduğu yerlerde, gerekse kesitte gözlenen kalker sıva izleri fırının taban tümüyle sıvandıktan sonra inşa edildiğini düşündürmektedir.

Yapı duvarları kalker sıva içleri ve yapının güney duvarında tespit edilen kazık delikleri ile ayırt edilebilmektedir. Çapları 7-8 ve 14-15 cm'ye ulaşan direklerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Direklerin yerleştirilmesinde çaplarına göre bir düzenin varlığı kesin olarak ayırd edilememekle birlikte direklerin aralarında 5-10 cm kadar boşluk kalacak şekilde, birkaç küçük çaplı direkten sonra daha büyüklerin yerleştirildiği gözlenmektedir. Yapının 2 no.' lu yapı ile birleştiği, kuzeydoğu köşesinde ise bir direk yerinin küçük taşlarla çevrelenerek, olasılıkla güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Direk yerleri, dolayısı ile yapı çevresi boyunca genişliği yer yer 15 cm'ye ulaşan yeşil renkli kil dolgu bulunmaktadır. Özellikle yapının güneyinde yaklaşık 1,5 metre kadar kesintisiz ve 5 cm kadar derinliğe sahip kil dolgunun varlığı bir temel çukurluğunu akla getirse de, geri kalan kesimlerde bu tür bir ize rastlanmaması yapı boyunca içerisi kille doldurulmuş bir temel çukurluğundan bahsetmemizi engellemektedir. Söz konusu kil olasılıkla ahşap direkleri sabitlemek ve zamana dayanıklı hale getirmek için kullanıldığı öngörülebilir. Nitekim yerleşmenin daha eski evrelerinde de benzeri kilin duvar ve hendek sıvalarında kullanıldığı, B alanın hemen kuzeyinden geçen kuru dere yatağının kesitlerinde bulunan kil ile aynı nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda söz ettiğimiz yapı çevresine dikine yerleştirilmiş taşların yanı sıra, yapı içerisinde, yine duvar boyunca aralıklı olarak yerleştirilmiş yassı büyükçe taşlar da olasılıkla duvarı desteklemektedir. Bununla birlikte sözkonusu taşların duvar sıvandıktan sonra yerleştirilmiş olmaları başka bir işleve sahip olabileceklerini de akla getirir. Gerek direk yerlerinin duvarlarda bıraktığı yarım daire biçimli negatif izler, gerekse duvar kenarındaki taşların üzerine kadar yükselen sıva izleri ile korunagelen duvar yüksekliği yer yer 25-30 cm'ye ulaşmaktadır.

Kuzey ve batı duvarı diğerlerine göre hafif dışbükey olan yapının planı köşeleri yuvarlatılmış kareye yakındır. Yapının yanık olmaması duvarlarda ne tür bir malzeme kullanıldığının anlaşılmasını güçleştirmekle birlikte, kazık delikleri ve taban üstünde rastlanan kalker içerikli kerpiç topanları duvarların dalörgü tekniği ile inşa edildiğini ve bu ahşap iskeletin kerpiçle kaplandığına işaret etmektedir. Söz konusu kerpiç döküntülerinin yumrular halinde ahşap iskeletin boşluklarını dolduracak biçimlere sahip olması bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Yapının içerisinde taşıyıcı bir direk yeri olmamasına rağmen merkeze yakın bir yerdeki yassı bir taşın varlığı direk altlığı olabileceğini düşündürse de merkezde taşıyıcı bir direk olmaksızın duvarları oluşturan direklerin üst merkezde birleştirildiği ve böylelikle duvarların aynı zamanda konik çatıyı da oluşturduğu öngörülebilir. Yapının girişi ile ilgili ise herhangi bir veriye rastlanmamakla birlikte çevresindeki yapıların dizilişi gözönüne alındığında en uygun açıklığın kuzey batı yönünde olduğu görülmektedir.

Yapı içi öge olarak en tanımlı kalıntıyı yapının güneybatı köşesinde bulunan fırın oluşturur. 80 cm. çapında, yuvarlağa yakın planlı fırın en son yenileme tabanı gözönüne alındığında zeminden 30 cm kadar yükseltildiği anlaşılmaktadır. Fırının çevresinde direk yeri izine rastlanmamıştır. Ancak taban sıvasını kenarlarda yukarıya dönük olmaları kubbeli bir üst yapıya işaret eder. Fırın ile yuvarlak köşeyi oluşturan duvar arsına yerleştirilen 4 adet yassı dikey taş ise, yukarıda sözü edilen yapıyı sınırlayan taşlar olabileceği gibi fırnın duvar ile ilişkisini kesmek için yerleştirimiş olabilir. Taban kaldırılmış olmamakla birlikte, gerek kesitte gözlenen, gerekse aynı döneme ait diğer kalıntılardan yola çıkarak fırın zemini birbirine iliştirilmiş küçük taşlardan oluştuğu ve bu taşların üzerinin kerpiç çamuru ile sıvanarak açkılandığı anlaşılmaktır. Taban sıvasının en az 2 kez yenilendiği görülmektedir. Fırın dışında yapı içi öge olarak tanımlanabilecek iki yassı taşın varlığı dikkat çeker. Yapının kuzeyin duvara bitişik, paralel olarak yerleştirilmiş taşların altlık ya da işlik yeri olarak kullanıldığı düşünülebilir.

Figür 30: 1 no.lu yapı

Yapı no: 2
Doğrultu: KKD-GGB
Açma Birimi: 8 I
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 8 m²

2006 sezonunda, 8 I açmasının kuzeydoğu köşesinde ortaya çıkarılan yapının küçük bir kısmının da açmanın kuzey profili içinde kaldığı düşünülmektedir. 3.30 x 2.5 m. ebatlarında, oval plana sahip yapıya ait ilk izleri oluşturan fırın tabanına yüzey toprağının 30 cm. altında rastlanmıştır. Sınırları kesin olarak tespit edilememiş olmakla beraber, yapıya ait bazı öğeler yapının sınırlarına dair fikir yürütmemize olanak vermektedir. Yapının güneydoğu köşesinde, doğu profilden açmaya girip kuzeydoğu- güneybatı

doğrultusunda dairesel olarak ilerleyen, yapı duvarına ait sıva izi, 1 no.'lu yapının kuzeydoğu köşesine neredeyse teğet geçerek buradan kuzeybatı yönüne dönmektedir. Yaklaşık olarak 1 m. takip edilebilen bu sıvanın yanısıra, yapının batı kenarında, 1 no.'lu yapının batı duvarındakine benzer görüntü veren, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu taş sırasının duvara ait olup, yapıyı batıdan sınırladığı görülmektedir. Fırının hemen kuzeyinde bulunan, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan taş temelli kerpiç duvar, bu tabaka yapılarından ziyade, bu alandaki bir alt tabaka yapılarının duvarlarına benzemektedir. Konumu ve seviyesinden hareketle, bu duvarın, 2 no.'lu yapı yapılırken kısmen de olsa ayakta olabileceği, bu nedenle de yeni yapının kuzey duvarı olarak işlev kazandığı düşünülmektedir. Kesin olmamakla beraber, kapı girişi için en uygun yer yapının batı duvarının ortası olarak görülmektedir.

Figür 31: 2 no.lu yapı

Üç kez yenilendiği ve bir platform üstüne oturtulduğu anlaşılan, yaklaşık olarak 1 m. çapındaki fırının taban düzlemi küçük taşlarla, oldukça düzgün bir şekilde yapılıp sıvanmış olup, tabanın yapı içine bakacak şekilde eğimli olduğu görülmektedir. Yapı tabanı olması muhtemel kireç ve organik madde katkılı düzlem kuzeydoğudan güneybatıya hafifçe alçalmaktadır. Sözü edilen bu düzlemin üzerinde başka bir fırına ait kalıntıların bulunması bu tabanın yapının erken evresine ait olduğunu düşündürmektedir.

Yapı no: 3
Doğrultu: KKD-GGB
Açma Birimi: 8 I
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 12 m²

2006 kazı sezonunda ortaya çıkarılan yapı kalıntısı yoğun tahribat gördüğünden bu döneme ait yapılar arasında tanımlanması en güç olanlardan biridir. 1 no.'lu yapının hemen kuzeybatısında bulunan yapıya ait ilk izleri, taban olduğu anlaşılan alanı neredeyse tümüyle kaplayan yeşil killi bir dolgu oluşturmaktadır. Bu alanda derinleştikçe sözü edilen yeşil killi dolgunun kapladığı alanın dairesel bir form alarak küçüldüğü saptanmıştır. Başka bir deyiş ile yapı tabanınn yeşil renkli bir kille kaplandığı anlaşılmaktadır. Kesin olmamakla beraber yapının boyutları 3.30 x 4 m. olup yaklaşık olarak 12 m²' lik bir alanı kaplamaktadır. Yapının güneydoğu köşesinde bulunan fırın büyük ölçüde tahrip olmuşsa da, yapım tekniği itibarı ile 1 no'lu yapının fırınıyla oldukça benzer olduğu görülmektedir. Ocak çevresine yerleştirilen dört adet büyük taş ve ocak yıkıldıktan sonra kuzeye doğru devrilen taban altı taş örtüsü bu benzerlikleri oluşturmaktadır. Bu ocağın içinde çok sayıda hayvan kemiğine rastlanmıştır.

Yapı no: 4
Doğrultu: G - K
Açma Birimi: 8 I – 8 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ?

Alanın güneybatısındaki büyük bir çukur tarafından tahrip edildiği anlaşılan yapı kalıntısından geriye göreceli olarak korunagelmiş bir fırın kalıntısı ile tabana ait olabilecek kalker ve yeşil killi toprak lekeleri kalmıştır. Yukarıdaki örneklerde bahsedilen fırınlarla aynı teknikte yapıla fırının tabanı yine küçük taşlardan hazırlanmıştır. Bir kenarı 1 no'lu yapıya bitişik olan yapıya ait fırın mekanın kuzeybatı köşesinde yer almaktadr. Yapıyla ilişkili tüm mekana yayılan tanımlı bir taban ve direk delikleri tespit edilememiş olmakla birlikte, taban varlığı kalker ve yeşil killi lekeleriyle ayırd edilebilmektedir.

Yapı no: 5
Doğrultu: D - B
Açma Birimi: 8 I – 8 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 13 m²

8I-K açma birimlerini ayıran araba yolunun altında kalan 5 nolu yapı batıda 1 ve 4; kuzeydoğuda 6 nolu yapıya bitişik olarak inşaa edilmiştir. Fırını ve yer yer korunmuş taban parçaları sayesinde sınır ayırd edilebilen yapı ovale yakın planlıdır ve yaklaşık 13 m^2'lik bir alanı kaplamaktadır. Yapının güneydoğu köşesinde, 4 nolu yapının fırınına bitişik durumdaki fırının zemini yine küçük taşlarla yükseltilerek sıvanmıştır. Yaklaşık 80 cm çapındaki fırının çevresindeki büyükçe taşlar yapının sınırını yer alır. Yapı tabanında yine kalker ve yeşil renkli kilden yararlanıldığı analaşılmaktadır.

Yapı no: 6

Doğrultu: D - B

Açma Birimi: 8 K

Plan: Oval

Kapladığı Alan: ~ 12 m²

Doğu-batı doğrultulu olan yapının dörtgene yakın oval bir planı vardır. Zemini hafif çukurlaştırılmış yapının tabanı yeşil renkli kil lekeleri ile rahatlıkla ayırd edilebilmektedir. Diğer çağdaş yapılarda olduğu gibi yapının güneydoğu köşesinde bir fırın yer almaktadır. Yaklaşık 70 cm çapındaki fırının zemin küçük taşlarla yükseltilmiş ve sıvanmıştır. Fırın, 5 no.lu yapının fırını ile bitişik olacak şekilde inşa edilmesine özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Yapının kuzeydoğu köşesindeki ufak taşlarla çevrilmiş olan bir direk deliği yapının dalörgü tekniği ile örtüldüğüne işaret etmektedir.

Figür 32: 6 no.lu yapı

8K Açması (kuzeybatıdan)

Yapı no: 7
Doğrultu: D - B
Açma Birimi: 8 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 9 m²

Göreceli olarak tanımlı sayılabilecek yapı oval veya köşeleri yuvarlatılmış kareye yakın plana sahiptir. Güneydoğu köşede bir platform üstünde yükseltildiği anlaşılan fırının tabanı yapı içine doğru eğimli yapılmıştır. Yapı içinde büyük olasılıkla tabana ait olan ve bol miktarda organik kalıntı içeren kalker içerikli düzlemler ve yeşil kil lekeleri ile karşılaşılmıştır.

Figür 33: 7 no.lu yapı.

Yapı no: 8
Doğrultu: KKB - GGD
Açma Birimi: 8 K – 9 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ?

Yapının doğu duvarına ait olduğu düşünülen ve yaklaşık 2 m. korunagelmiş durumda ortaya çıkarılan kalker sıvayla en azından bir kenarda sınırı ayıd edilebilen yapının kapladığı alan tam olarak belirlenememekle birlite kazı alanı içinde takip edilebilen bölümü 9 m^2 lik bir bölümü oluşturmaktadır. Açmanın güney profilinden itibaren yapı kenarını 2 m. kadar sınırlayarak devam eden sıva, 1,5 cm kadar kalınlıktaki kalker içerikli sıva yapının bir köşesini tamamlar. Güneyindeki 7 no.lu yapı ile neredeyse bitişik olan yapının kuzeydoğu köşesindeki bir direk deliğini sınırladığı düşünülen taşlarl yine dalörgü bir üst yapının varlığına işaret eder. Fırına dair herhangi bir ize rastlanılmamakla birlikte yapının bir kısmının henüz açılmayan 9K açmasında kaldığı vurgulanmalıdır.

Yapı no: 9
Doğrultu: DKD - BGB
Açma Birimi: 8 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 12 m²

Doğu kenarı kazı alanı dışında kalan ve doğu batı doğrultusunda oval planlı yapı yakalşık 12m^2'lik bir alanı kaplar. Yaıpının doğu kenarıda bulunan fırın, yaklşık 50 cm çapında bir alanda korunmuştur ve diğer çadaşları gibi küçük taşlardan hazırlanmış bir zemin üzerinde yükselkmektedir. Yapının sınırları göreceli olarak ayırd edilebilmekle birlikte yer kalker taban parçaları takip edilebilmektedir.

Yapı no: 10
Doğrultu: K - G
Açma Birimi: 8 K – 7 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 8,5 m²

8K açmasının kuzeydoğu köşesi, 7K açmasının da güneydoğu köşesinde yer alan yapının kuzey kısmında duvara bitişik durumda bir fırın bulunmaktadır. Fırın tabanını çevreleyen alanda yer yer korunagelmiş kalker sıva ortaya çıkarılmıştır. Kuzey-güney doğrultulu yapının sınırları direk deliklerine ait olduğu düşünülen taş öbekleriyle tanımlanmaktadır.

Yapı no: 11
Doğrultu: KD - GB
Açma Birimi: 8 K – 7 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 9 m²

8K açmasının kuzeybatı, 7K açmasının da güneybatı köşesinde yer alan yapının yuvarlatılmış dörtgen planlı olduğu düşünülmektedir. 8K açmasının kuzey profilinden çıkan ve kuzeybatı yönünde yaklaşık olarak 2m. devam ettikten sonra güneybatıya doğru dönen kalker sıvanın yapı duvarına ait olduğu düşünülmektedir. Sıvanın dışında kalan duvar toprağın renk ve doku farklılığıyla ayırt edilebilmektedir.7K açmasının güneybatı köşesinde bir kısmı profilin içinde kalan bir fırın bulunmaktadır. Tabanı oldukça tahrip olan fırının kalker sıvaları ise yer yer takip edilebilmektedir. Yapının güney köşesinde direk yuvasına ait 4 adet taştan oluşan bir öbek bulunmaktadır.

Figür 34: 11 no.lu yapı.

Yapı no: 12
Doğrultu: KD - GB
Açma Birimi: 7 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 8,5 m²

Alt tabakaya ait hendeğin dış kenarından başlayan çukurluğa oturtulduğu anlaşılan yapının sınırları net değildir. Kuzey kenarda bulunan fırın yüzey toprağının hemen altında bulunduğundan oldukça tahrip olmuştur. Buna rağmen fırın tabanının alışılageldik biçimde küçük taşlarla örülüp çamurla sıvandığı görülmektedir. Başlangıçta taban olduğu düşünülen kalker sıvalı eğimli tabanın hendeğe ait olduğu anlaşılmıştır.

Figür 35: 12 ve 13 no.lu yapılar (kuzeyden)

Yapı no: 13
Doğrultu: KD - GB
Açma Birimi: 7 K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 8,5 m²

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu yapı 12 no.lu yapı ile bitişik olup aynı daha önceki bir döneme ait hendeğin üzerinde yer almaktadır. Kuzeybatı köşesinde tabanının altı küçük taşlarla döşenmiş bir fırın bulunmaktadır. Yüzey toprağının hemen altında bulunduğundan tarım faaliyetlerinden oldukça tahrip olduğu gözlenen fırın tabanının çevresinde yer yer kalker sıva parçalarına rastlanmıştır. Giriş yeri tespit edilememiştir.

Yapı no: 14
Doğrultu: KD - GB
Açma Birimi: 7 I-K
Plan: Oval
Kapladığı Alan: ~ 12 m²

2 ve 11 nolu yapılara bitişik olarak inşa edilen yapı, tabana yayılan kalker ve yeşil renkli kil lekelerinden ayırd edilebilmektedir. Yaklaşık 12 m2'lik bir alanı kaplayan yapının batı kenarında yer alan yuvarlak planlı yapı yaklaşık 80 cm çapında bir lanı kaplamaktadır.

Figür 36: Yamaç Açmaları Genel Görünümü

SONUÇ

Farklı kültür bölgelerinin temas noktası olarak tanımlanabilecek bir bölge niteliğinde olan Doğu ve Güney Marmara, bu konumuna rağmen tarihöncesi dönem araştırmalarının ancak yakın zaman önce başladığı bölgelerden biridir. Bununla birlikte, farklı doğal çevre ortamları içerisinde gerçekleşen uzun süreli ve geniş ölçekli kazı çalışmaları, az sayıdaki kazıya ve birçok soruna rağmen, bölgenin kronolojik bir sıradüzen içinde detaylı olarak tanımlanmasını sağlayacak sonuçlar vermiştir. Elimizdeki sonuçlar konumuzla da ilişkili olarak, bölgedeki Neolitik dönem toplumlarının MÖ 7. binyılın başlarından MÖ 6. binyılın ortalarına kadar kesintisiz bir gelişim süreci içerisinde olduklarını işaret etmektedir.

Bölgedeki ilk kazılar 1952-54 yılları arasında Fikirtepe yerleşiminde başlamış, tarihlemesiyle ilgili birçok soruna rağmen, bölgedeki Neolitik dönem toplumlarının başlangıcının oldukça eskiye gittiği ve Anadolu Platosu'nun genelinden bazı farklı özellikleriyle ayrıldığı anlaşılmıştır (Özdoğan, 1970). Fikirtepe kazılarını izleyen dönemde gerçekleşen Pendik ve dolaylı olmakla birlikte Yarımburgaz kazıları İstanbul ve özellikle de kentin doğu kıyılarında "Fikirtepe Kültürü" olarak anılan bir kültür grubunun varlığını desteklemiştir. 1980'li yılların sonunda yapılan Ilıpınar ve Demircihöyük kazıları ise kültürün tarihlenmesi ve sınırlarının yeniden tanımlanmasını sağlamıştır. 1990'lı yıllarda Eskişehir Bölgesi'nde gerçekleşen yüzey araştırmalarıyla Kuzeybatı Anadolu'da kendine özgü bir çanak çömlek topluluğuyla ayırt edilen kültürel bütünlüğü destekleyen sonuçlar vermiştir.

Bugüne gelindiğinde kapsamlı bir şekilde sürdürülen Ilıpınar ve daha küçük ölçekli olmakla birlikte Menteşe Höyük kazılarının tamamlandığı, Yenikapı, Barçın ve Aktopraklık höyüklerindeki kazı çalışmalarının önemli bir aşama kaydettiği görülmektedir. Yeni kazılarla birlikte bölgedeki (Orta) Son Neolitik-İlk Kalkolitik dönem toplumlarının bölgedeki başlangıcı ve gelişim sürecine ait temel sorular cevaplanmaya başlanmış, artan bilgi birikimi henüz cevaplanmayı bekleyen yeni soruların da şekillenmesini sağlamıştır.

Kültürler sorunu bağlamında, kendi içinde ve diğer bölgelerle karşılaştırmalı olarak farklı girdi ve parametreler bakımından ele alınabilecek bölgedeki tarihöncesi dönem toplumları, gerek mekan gerekse zaman ölçeğinde, tek düze olmayan bir yapı sergilemektedir. Özellikle Neolitik yaşam biçiminin başlangıcına ilişkin değerlendirme ve yorumlar, bölgedeki Mezolitik-Epipaleolitik altlık kadar, sözkonusu yaşam modelinin yayılım biçimlerindeki çeşitlilik nedeni ile de oldukça tartışmalıdır. Bu sebeple bölgedeki Neolitik dönem toplumlarının ortaya çıkışı ve gelişimi burada ağırlıklı olarak mimari bakımdan ele alınmış ve süreç bu yönüyle izlenmeye çalışılarak, tez kapsamında irdelenen sorun tanımlanmaya çalışılmıştır.

Neolitik dönemin erken safhaları Fikirtepe, Pendik, Ilıpınar, Menteşe, Barçın ve Aktopraklık yerleşimlerinde izlenebilmektedir. MÖ 7. binyılın ortalarından MÖ 6. binyılın ortalarına kadar uzanan bu süreçte yer seçimi, höyükleşme ve mimari bakımından üç başlık altında değerlendirilebilecek bir yapının olduğu gözlenmektedir (Karul, 2009). Fikirtepe ve Pendik gibi kıyıya yakın yerler daha çok düz yerleşme niteliğinde, dal örgü, oval planlı, çukur tabanlı ve dağınık bir biçimde konumlandırılan kulübelerin olduğu yerleşmelerdir. Ova olarak tanımlanabilecek ortamlarda bulunan ve bölgenin iç kesimlerinde yer alan Ilıpınar, Menteşe ve Barçın yerleşimlerinde ise höyükleşmenin ve hemen hemen aynı yerde devam eden uzun süreli bir iskanın olduğu görülmektedir. Bu yerleşmelerdeki mimari kalıntılar benzeri bir şekilde dörtgen planlı kalıcı kontlardan oluşmakta, yapıların ise dal örgü ve kerpiç gibi farklı yapım teknikleri ve malzemelerinin kullanıldığı geniş bir çeşitlemeyi yansıtmaktadır (Roodenberg 1995). Yer seçimi bakımından da her iki gruptan farklı bir ortamı yansıtan Aktopraklık, dağ eşiği olarak adlandırılabilecek bir konumda bulunmaktadır. Ancak buradaki yerleşim geleneği ve mimari kıyıdakiler ile yakın paralellikler göstermektedir. Burada da Fikirtepe ve Pendik yerleşimlerinde olduğu gibi, yuvarlak ya da oval planlı çukur tabanlı dal örgü kulübeler dağınık bir düzen oluşturmaktadır. Kronolojik açıdan uzun bir zaman dilimini yansıtmasına karşın, höyük olarak tanımlanan alan birbirinden farklı üç noktada, ardışık olarak tabakalanan bir süreci yansıtmaktadır.

Neolitik dönemin ilerleyen aşamaları, MÖ 6. binyılın başından ikinci çeyreğine kadar uzanan zaman dilimi ise en iyi Ilıpınar ve Aktopraklık höyüklerinde izlenmektedir. Her iki yerleşmede de bu sürecin iyi tabakalanmış, kalıcı konutlardan oluşan organize bir köy yaşantısını yansıttığı gözlenmektedir. Tümüyle kerpiç mimariye dönüşen yapılar, dörtgen planlıdır (Roodenberg et al. 2003; Karul 2008). Yapıların standart bir boyut ve plan dahilinde inşa edildiği, yapı içi düzenlemelerin niş, payanda ve ocakların yine yerleşme bazında tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Planlanmış bu görünüm yerleşme düzenine de yansımakta, yapıların özellikle Ilıpınar VI-VB ve Aktopraklık B alanında birbirine bitişik olarak, dairesel bir plan dahilinde düzenlendiği ve yerleşim birimlerinin hendeklerle sırlandırıldığı bilinmektedir. Dal örgü ya da kerpiç ile birlikte dal örgü bir geleneğin tümüyle kerpiç yapılara dönüşümünün net olarak izlenebildiği her iki yerleşme de, buluntu topluluğunun bakımından da süreklilik gösteren bir süreci işaret etmektedir. Bu süreç bir gelişim/değişim mantığı içerisinde devam etmekte, mimarinin yanı sıra çanak çömlek topluluğu ve küçük buluntularda farklı bölgelerle yaşanan etkileşim izlenebilmektedir. Etkileşim ile birlikte bölgede kültürel bir kesintiden, boşluktan, ani bir kırılma ya da değişimden bahsetmek güçtür.

Özellikle mimari ve yerleşim düzeni bakımından giderek karmaşıklaşan ve "gelişen" süreç, her iki yerleşmede yaşayan toplumların sosyal yapısındaki karmaşıklığı da yansıtacak niteliktedir. Yapıların ve hendeklerin inşaası için gösterilen ısrar ve iş gücünün organizasyonu, yapıların boyut, plan ve biçimsel açıdan sahip olduğu standart görünüm, özellikle Aktopraklık B alanında görülen ortak kullanım alanları, mahalleler olarak da tanımlanabilecek yapı birimleri iyi organize olan toplumsal uyumu ve bunu düzenleyen bir sosyal yapıyı da gözler önüne sermektedir (Karul 2008).

Doğu ve Güney Marmara'da yaşanan bu süreçte Trakya Bölgesi'nde dal örgü mimarinin kullanıldığı bilinmektedir. Hocaçeşme II. evre ve Aşağı Pınar 6-7. tabakaları gibi Balkanlarda da çağdaş birçok yerleşimin bazı farklılılarla birkte ahşap direkli, dalörgü yöntemi ile inşa edildiği anlaşılmaktadır (Lichter 1993).

Doğu ve Güney Marmara'da kendi içinde belirli bir mantık dahilinde ilerleyen sistemin, MÖ 5500'lerde kesintiye uğradığı görülür. Kalıcı konutlardan oluşan köyler, yuvarlak-oval planlı, dal örgü basit kulübelerin bulunduğu küçük yerleşimlere dönüşür. Her iki höyükteki kültürel kesinti, mimari ve yerleşim düzeninin yanı sıra çanak çömlek ve küçük buluntularda da gözlenir. Aynı dönemde Anadolu Platosu'ndaki yerleşmelerin hemen hemen tümünde de benzer nitelikte bir kırılma yaşanır. Yerleşmeler terk edilir ve Neolitik dönem boyunca gerek maddi kalıntılar gerekse de kültürel üst yapı bakımından tanımlı olan Ege Bölgesi, Göller Bölgesi ve Orta Anadolu'nun büyük bir kesiminde kültürel bir kesintinin olduğu anlaşılır. Söz konusu bölgelerin tümünde, yerleşimlerin ancak Son Neolitik dönemde başka bir değiş ile MÖ 6. binyılın sonlarında yeniden ortaya çıktığı görülür. Benzeri bir kırılma sürecinin, Balkanlar'da da yaşandığı bilinmektedir. Burada da kırmızı astarlı, küresel gövdeli bir çanak çömlek topluluğu ile temsil edilen İlk Neolitik dönem toplumlarının, özellikle çanak çömlek topluluğunda gözlenen önemli bir değişim geçirdiği ve bunun diğer buluntularda da izlenebildiği görülür.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Aktopraklık B alanı kuzey yamaç açmaları mimarlık kalıntıları, yukarıda sözünü ettiğimiz, kültürel ve kronolojik sorunların tanımlanmasına yönelik nihai sonuçlara ulaşılmasında yeterli olmamakla birlikte, bu soruların cevaplanmasına katkı sağlayacak niteliktedir. Bununla birlikte mimarlık tarihi açısından bakıldığında, geleneklerin diğer kültürel ögelere oranla daha yavaş bir değişim gösterdiği göz önüne alınarak, sadece mimarlık verilerinden yola çıkarak toplumdaki sosyal ve ekonomik değişikliklerin gerçekçi bir tanımını yapmak mümkün olmadığı gibi birçok sakınca da içermektedir. Buna rağmen Aktopraklık örneğinde olduğu gibi mimaride gözlenen köklü değişikliklerin başka buluntularda da izlenebilmesi değişimin net olarak ortaya konmasında nitelikli bir veri oluşturmaktadır.

Bu çalışmada karşılaşılan sorunların başında açığa çıkarılan mimari kalıntıların, gerek kullanılan yapı malzemesinin dayanıksız ve ayırt edilmesi güç çukur tabanlı bir strükture sahip olması, gerekse yüzeye çok yakın olmalarından kaynaklı olarak yoğun bir tahribata maruz kalmış olmasıdır. Yapı kalıntılarının detaylı tanımlarının bulunduğu IV.C bölümünde görülebileceği gibi tüm sınırları ile ayırt edilebilen yapı sayısı oldukça

sınırlıdır. Yine sıraladığımız nedenler bir yapının veya çevresindeki diğer yapı ögelerinin tanımlanmasında ipucu oluşturacak, kazık deliği, organik yapı malzemeleri, işlik alanları vs. gibi olası verilere de ulaşılmasını güçleştirmiştir. Bütün bu sorunlar az sayıda verinin her yapı ya da yapı öğesinde tekrarlanmış olabileceği esasından yola çıkarak değerlendirilmiş olmaları dolayısıyla yoruma açıktır. Bununla birlikte 'bütüne' ilişkin çıkarsamaların bizi doğruya yaklaştırabileceği ya da eleştiriyi teşvik edeceği esası benimsenmiştir. Ayrıca bu çıkarsamalarda sadece Aktopraklık verilerinden yola çıkılarak ulaşılmamış, aynı coğrafi bölgede çagdaşı olan Ilıpınar VB tabakası verilerinden de yararlanılmaya çalışılmıştır. Nitekim Ilıpınar'daki yapıların Aktopraklık'daki kalıntıların aksine yanmış ve iyi korunmuş durumda olduğu ve benzeri nedenlerle buluntu topluluğunun da daha iyi tanımlanabildiği görülmektedir. Ilıpınar yerleşmesinin arkeobotanik ve arkozoolojik verilerle birlikte iyi yayınlanmış olması, Aktopraklık için yapılan değerlendirmelere önemli bir katkı sağlamıştır. Bununla birlikte devam etmekte olan Aktopraklık höyük kazılarına ilişkin analiz çalışmalarının henüz sonuçlanmamış olması yorum ve değerlendirmelerimizi kısıtladığı gibi, sonuçlarının bu çalışmada yeterince yer bulamamasına da neden olmuştur.

Ele alınan mimari kalıntıların ortak özellikleri ve yerleşme düzeni açısından değerlendirilmesi

Değişim ya da kültürel bir kırılmanın yaşandığı söz konusu süreçte, Aktopraklık höyükte açığa çıkarılan tüm yapılar ortak bir takım özellikler taşımaktadır. Yapıların tümünde taban zeminin hafif kazılmasıyla/düzeltilmesi ile hazırlanmış ve olasılıkla izolasyon amaçlı zemin kalker içerikli bir harç ya da yeşil renkli bir kil ile kaplanmıştır. Tabanın çukurlaştırılması sırasında kenarların eğimli olmasına dikkat edildiği ve kenarların da sıvandığı anlaşılmaktadır. Bazı yapılarda yapı sınırına düzensiz dizilen taşların duvarları desteklemek amacı ile yerleştirildikleri düşünülmektedir.

Yapı duvarları çapları 7 ile 15 cm arasında değişen ahşap bir iskelet dal örgü tekniği ile örülmekte ardından kerpiç ile kaplanmaktadır. Kerpiçin yumrular halinde özellikle iç

yüzeyden ahşap iskeletin içini dolduracak şekilde uygulandığı anlaşılmaktadır. Yeterince veri olmamasına rağmen yapı çeperini sınırlayan ahşap direklerin üstte birleştiği ve dolayısı ile duvarların aynı zamanda çatıyı da oluşturduğu öngörülmektedir. Nitekim etnoğrafik örnekler de bu görüşü destekler niteliktedir. Yapıların hiçbirinde kapı açıklığına rastlanmamış olmasına rağmen evlerin konumlandırılmasından yola çıkarak fırının karşısındaki çeperin herhangi bir yerinde olduğu, ancak bunda kesin bir ölçü gözetilmediği söylenebilir.

Yapı içlerinde standart olarak fırınlar bulunmaktadır. Tümü benzer bir yöntem ile inşa edilen fırnların zemini birbirine iliştirilmiş küçük taşlarla kaplanmış, bu taş döşemenin içi ve üzeri kerpiç ile kaplandıktan sonra yine kerpiç çamurundan taban hazırlanmıştır. Yuvarlağa yakın planlı fırınlar ortalama 80 cm çapındadır ve üst yapısı dallardan oluşturulmuş kubbe yine kerpiç kaplanarak oluşturulmuştur. Fırınlar standart olarak mekanın bir köşesine ya da köşeye yakın bir konumda inşa edilmiştir. Ayrıca fırın ile en yakın olduğu duvar arasında bir boşuk bırakmaya özen gösterilmiştir. Fırınlar dışında yapı içlerinde tanımlı yapı ögelerine rastlanmazken orta boy yassı taşların varlığı bunların altlık olarak kullanıldıklarını düşündürmektedir.

Aktopraklık B alanı yamaç kesiminde açığa çıkarılan toplam yapı sayısı 14 adettir. Sık bir doku oluşturan yapıların kapladığı alanın güney kesimi dışında çevresi de kazılmış ancak bu bölgelerde benzer yapılara raslanmazken daha eski tabakalara ait dolgulara ulaşılmıştır. Yine de bütün bunlar yerleşmede bu döneme ait yapı sayısı hakkında kesin bir yargıya varmamız için yeterli değildir. Bugüne kadar açığa çıkarılan yapıların bir diğer özelliği ise tümünün yamaca kurulmuş olmalarıdır. Ilıpınar VB tabakasında açığa çıkarılan çağdaş yerleşmenin de yamaca kurulmuş olması bu topluluğun bilinçli bir tercihi olduğunu düşündürmektedir. Bu tercih ile ilgili bir çıkarsama yapmak istendiğinde, gerek yapıların çukur tabanlı olması, gerekse hafif malzemeden yapılmış olmaları yapı ve çevresinin yağmur suyundan yamaçta daha az etkileneceklerini akla getirmektedir. Yer seçimi kadar yapıların konumlandırılmasında, yine Ilıpınar örneğinde olduğu gibi ortak kaygıların olduğu anlaşılmaktadır. Bu döneme ait açığa çıkarılan yapıların tümünün bir ya da daha fazla yapıya temas ettiği, dolayısı ile karmaşık bir

düzende bitişik olarak inşa edildikleri görülmektedir. Bu haliyle bir yapı kümesinden bahsedilebileceği gibi girişler, yapı çevresinin kullanımı ve yapılar arasında dolaşımın mümkün olması için yine bir düzen gerektiği ve olasılıkla tüm yapılar grubu içinde birkaç yapının sözkonusu kullanım alanları açısından birbirini gözeterek inşa edildiği, dolayısı ile alt kümeler olduğu söylenebilir. Nitekim gerek yapıların dizilişleri, gerekse 1-3; 5-6; 12-13 nolu yapılarda fırınların yanyana gelecek şekilde inşa edilmiş olmaları ısıdan faydalanmanın yanı sıra yapı kümlerinin de olduğu görüşünü desteklemektedir. Bununla birlikte tüm yapıların eş zamanlı olmadıklarını, yapılar arasında henüz yeterince tanımlanmamış bir evre farkının da olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Yukarıda özetllendiği gibi Aktopraklık B alanı yamaç kesiminde açığa çıkarılan yuvarlak planlı yapılar topluluğu öncelikle aynı yerleşmede bir önceki dönemden tümüyle farklılaşmaktadır. Bu durum söz konusu evrenin Aktopraklık dışında en iyi izlendiği Ilıpınar yerleşmesi içinde geçerlidir. Her iki yerleşmede de bu dönemin ardından yerleşimde yine bir kesinti ile karşılaşılmaktadır. Marmara Bölgesi'nde bu döneme ait bir diğer buluntu yeri ise Aşağı Pınar'dır. Aşağı Pınar 5-6 geçiş evresi olarak adlandırılan döneminde de yuvarlak planlı, çukur tabanlı yapılar ile karşılaşılırken; Ilıpınar ve Aktopraklık yerleşmelerinde olduğu gibi sadece mimaride değil diğer buluntu topluluklarında da değişimlerin olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'da bu dönemin mimari kalıntıları ile izlenebildiği başka bir yerleşme henüz bilinmemektedir. Ancak Ilıpınar VB tabakası ve buradaki buluntu envanterinden yola çıkılarak yapılacak analojiler sözkonusu evrenin Anadolu'nun başka bölgelerinde de varlığını ortaya koymaktadır. Ilıpınar yerleşmesinde kalibre tarihlerle yaklaşık olarak MÖ 5565-5485 (Thissen, 2008:98) yılarına tarihlenen VB tabakası çanak çömlek buluntularının benzerlerine Yarımburgaz 3 (Özdoğan et. al. 1991), Orman Fidanlığı (Efe 2001) yerleşimlerinde de rastlanmıştır.

Bu döneme ilişkin benzerlikler Anadolu dışında, Balkanlarda, özellikle Bulgaristan'da Karanovo, Azmak, Kremenik ve Dobrinitse yerleşimleri ile yapılan karşılaştırmalar bir takım benzerlikleri ortaya koymakla birlikte mutlak tarihler açısından da uyum göstermektedir (Thissen 2008:99).

Bütün bu verilerden yola çıkarak Aktopraklık mimari buluntularının MÖ 6. binyılın ortalarında Doğu ve Güney Marmara Bölgesi'nde, önceki kültürlerden farklı mimari geleneğe sahip bir topluluğun ortaya çıktığını göstermektedir. Bu kültürün en azından aynı döneme tarihlenen Orta Anadolu kültürleri bazı farklılıklar içerdiği, Trakya ve Güney Balkanlar ile daha fazla benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Anadolu'da söz konusu dönemde bir değişim ya da kültürel kırılmanın yaşandığının ayırt edilmesini sağlayacak yeterince veri bulunmasına karşın, bu sürecin neden ve nasıl şekillenmiş olduğunu anlamamızı sağlayacak araştırmalar oldukça sınırlıdır. Yerleşim sayısındaki azlığın nedenlerini araştırma eksiklikleri, yer seçiminde yeterince araştırılmayan farklı ortamların tercih edilmiş olmasıyla ilişkilendirmek mümkün olmakla birlikte, eldeki veriler genel değerlendirmeleri güçleştirmektedir. Aktopraklık mimarlık buluntularından yola çıkarak söz konusu dönem kültürünün köken, yayılım alanı gibi konularda çıkarsamalar yapmak güç olmakla birlikte kültürün mimarlık açısından tanımlanmasına katkı yapacak verileri ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

ANDREOU, S., M. FOTİADİS, K. KOTSAKİS
1996: "Review of Aegean Prehistory V: The Neolithic and Bronze Age of Northern Greece", **American Journal of Archaeology** 100, s. 537-597.

ARSEBÜK, G. et al.
1990: "Yarımburgaz", XI. **Kazı Sonuçları Toplantısı**: s. 9-38.

BAILEY, D.W.
1993: "Chronotypic tension in Bulgarian prehistory: 6500-3500 BC", **World Archaeology** 25, s. 204-222.

1999b: "Pit-huts and surface-level structures: the built environment in the Balkan Neolithic", **Documenta Praehistorica** 25, s. 15-30.

2000: "**Balkan Prehistory: Exclusion, Incorporation and Identity"** Londra, Routledge.

BAILEY, D.W. *et al.*
1999a: **Southern Romania Archaeological Project. Preliminary Report 1998,** School of History and Archaeology, Cardiff University.

BAILEY, D.W. *et al*.
2004: **Landscape archaeology of Neolithic southcentral Romania: aims, methods and preliminary results of the Southern Romania Archaeological Project**, SCIVA, Bucureşti, 52, p. 3-40.

BÁNFFY, E.
2004: The 6th Millennium BC boundary in Western Transdanubia and its role in the Central European transition (The Szentgyörgyvölgy-Pityerdomb settlement). **Varia Archaeologica Hungaria** 15,

BAR-YOSEF, O.
1970: **The Epi-Palaeolithic Cultures of Palestine**. Yayımlanmamış doktora tezi, The Hebrew University of Jerusalem.

1991: "The Archaeology of the Natufian Layer at Hayonim Cave." **The Natufian Culture in the Levant**. O. Bar-Yosef, F. R. Valla (ed.), s. 81–92. Ann Arbor: International Monographs in Prehistory.

2002: "Natufian. A complex society of foragers." **In Beyond Foraging and Collecting. Evolutionary Change in Hunter-Gatherer Settlement Systems**. B. Fitzhugh and J. Habu (ed.), s. 91–149. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

BAR-YOSEF, O., A. GOPHER (ed.)
1997: **An Early Neolithic Village in the Jordan Valley.Part I: The Archaeology of Netiv Hagdud.** American School of Prehistoric Research Bulletin 43. Cambridge, MA: Peabody Museum of Archaeology and Ethnology.

BELFER-COHEN, A.
1988: **The Natufian Settlement at Hayonim Cave: A Hunter-gatherer Band on the Threshold of Agriculture**.Yayımlanmamış doktora tezi, The Hebrew University of Jerusalem.

BİTTEL, K.
1960: **Fikirtepe Kazısı**, V. TTK, Ankara.

BOGDANOVİCH, M.
1988: **"**Architecture and structural features at Divostin", McPherron, A. Srejovic, D. (ed.): **Divostin and the Neolithic of Central Serbia**, Pittsburgh.

BORIC D., MIRACLE P.
2004: "Mesolithic and Neolithic (dis)continuities in the Danube Gorges: new AMS dates from Padina and Hajdu$ka Vodenica (Serbia)". **Oxford Journal of Archaeology** 23(4): s. 341–71.

BORIC, D.
2003: "Deep Time Metaphor: Mnemonic and Apotropaic Practices atLepenski Vir", **Journal of Social Archaeology** 3(1), s. 46–74.

2005: "Deconstructing essentialisms: unsettling frontiers of the Mesolithic-Neolithic Balkans", D. Bailey, A. Whittle, V. Cummings (ed), **(un)settling the Neolithic**, s.16-31, Oxford, Oxbow.

2008: "First Households and 'House Societies' in European Prehistory", A. Jones (ed.), **Prehistoric Europe**: s. 109-142. Malden, MA: Blackwell Publishing.

BOYADZHİEV, Y.
2006: "The role of absolute chronology in clarifying the Neolithization of the eastern half of the Balkan Peninsula". Gatsov I, Schwarzberg H (ed.**) Aegean-Marmara-Black Sea: the present state of research on the early Neolithic. Schriften des Zentrums für Archaologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes,** s. 7-17.

BRİNKMANN, R.
1976: **Geology of Turkey**, New York.

BUCHLI, V.
1999: **An archaeology of socialism**, Oxford, Berg Publishers.

BUITENHUIS, H.
2008: “Faunal Remains” J. Roodenberg & S. Roodenberg-Alpaslan (eds), **Life and death in a prehistoric settlement in Northwest Anatolia. The Ilıpınar Excavations III**, Leiden (PIHANS 110).

CAPPERS, R.T.J.
2001: “Plant remains from phase VB. A preliminary report”, Roodenberg J, Thissen L. (ed.) **The Ilıpınar excavations II**. Nederland Instituut voor Nabije Oosten, Leiden, s. 236–237.

2008: “Plant remains from the Late Neolithic and Early Chalcolithic levels” J. Roodenberg & S. Roodenberg-Alpaslan (eds), **Life and death in a prehistoric settlement in Northwest Anatolia. The Ilıpınar Excavations, volume III**, Leiden (PIHANS 110). s. 117-148.

CHAPMAN, J.
1981: “The Vinča Culture of South-East Europe”, **BAR International Series**, n. 117.

2000**: Fragmentation in Archaeology: People, Places and Broken Objects in the Prehistory of South-Eastern Europe**. Londra/New York, Routledge.

COLLEDGE, S., CONOLLY J., SHENNAN, S.
2005: “The evolution of Neolithic farming from SW Asian origins to NW European limits”. **European Journal of Archaeology** 8, s.137-156.

CRESSIDA, R., K.A. WARDLE
1979: “Rescue excavations at Servia 1971-73” **Annual of the British School at Athens**, 75, 185- 230

CRESSIDA, R., K.A. WARDLE, C.A. MOULD
2000: "Servia I: The Stratigraphy, Structures, Small Finds, and Plant Remains" **BSA Supplementary Volume**.

CRIBB, R.
1991: **Nomads in Archaeology.** Cambridge, Cambridge University Press.

DANILENKO, V.N.
1969: **Neolit Ukrainy**, Kiev.

DARKOT, B., TUNCEL, M.
1981: **Marmara Bölgesi Coğrafyası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları NO.118.

DEMANGEL, R.
1926: **Le Tumulus dit de Protesials**, Paris.

DOLUKHANOV, P. M., A. SHUKUROV
2004: "Modelling the Neolithic dispersal in northern Eurasia". **Documenta Praehistorica** 31, s. 35–47.

DUMITRESCU, V., BOLOMEY, A., MOGOSANU, F.
1982: "The prehistory of Romania from the earliest times to 1000 BC.", **Cambridge Ancient History** III, part 1, s. 1-74, Cambridge, Cambridge University Press.

EDWARDS, P. C.
1991: "Wadi Hammeh 27: An Early Natufian Site at Pella, Jordan." **The Natufian Culture in the Levant, Archaeological Series** *1*. O. Bar-Yosef,F. R. Valla (ed.), s. 123–148. Ann Arbor: International Monographs in Prehistory.

EFE, T.
1989-1990: “Three Early Sites in the Vicinity of Eskişehir: Asmainler, Kanlıtaş and Kes Kaya”, **Anatolica** 16, s. 31-50.

1990: “1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İlleri’nde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, Antalya, s. 405:424.

1995: “1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları,” ***XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı.***Ankara. s. 245-266

2000:“Recent Investigation in Inland Northwest Anatolia and Its Contribution to Early Balkan-Anatolian Connections,” S. Hiller and V. Nikolov (ed.) **Das Neolitikum in Südosteuropa**. s.171-184.

EFE, T., TÜRKTEKİ, M.
2007 Kecicayırı (Seyitgazi-Eskişehir) 2007 Yılı Kurtarma Kazıları**. Colloquium Anatolicum VI** (2007), 75-84.

EFSTRATİOU, N. et. al,
1998: “Excavations at the Neolithic settlement of Makri, Thrace, Greece (1988-1996)” A preliminary report, **Saguntum** 31 (1998), 11-62.

EHRİCH, R., BANKOFF, H.A.
1991: “East-Central Europe”. R. Ehrich (Ed.), **Chronologies in Old World Archaeology**, 3rd ed. Volume 1, s. 375–394), Chicago: University of Chicago Press.

ERDOĞU, B.
1999: “Pattern and mobility in the prehistoric settlements of the Edirne region, Eastern Thrace”, **Documenta Praehistorica** 26, s. 143-151.

FINLAYSON, B., S. MITHEN (ed.)
2007: **The Early Prehistory of Wadi Faynan, Southern Jordan**. Oxford: CBRL & Oxbow Books.

FINLAYSON, B. *et al*.
2003: "Dhra excavation project 2002, interim report". **Levant** 35:1–38.

FLANNERY, K.V.
1972: 'The Origins of the Village as a Settlement Type in Mesoamerica and the Near East: A Comparative Study', P.J. Ucko, R. Tringham ve G.W. Dimbleby (ed.) **Man, Settlement and Urbanism**, Londra, Duckworth, s. 23-53.

FRENCH, D.
1967: "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia I: The Iznik Area", **Anatolian Studies** 17, s. 49-100.

1969: "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, II: The Balikesir and Akhisar/Manisa Areas", **Anatolian Studies** 19, s. 41-98.

GERRITSEN, F.
2010: "Excavation campaign Barcın HoÅNyük 2010", **Netherlands Institute in Turkey - Newsletter 2010 / 2, s.1-2.**

GATSOV, I., ÖZDOĞAN, M.
1994: "Some Epi-Paleolithic Sites From NW Turkey: Ağaçlı, Domalı and Gümüşdere", **Anatolica** XX, s. 97-120.

GOPHER, A.
1995: "Ain Darat. A PPNA site in the Judean desert" **Neo-Lithics** 1/95,s.:7–8.

GORING-MORRIS, A. N.
1998: “Mobiliary Art from the Late Epipalaeolithic of the Negev”, Israel. **Rock Art Research** 15(2)s.:81–88.

GORING-MORRIS, A.N., A. BELFER-COHEN
2003: “Structures and Dwellings in the Upper and Epi-Palaeolithic (ca. 42–10K BP) Levant: Profane and Symbolic Uses.” **Perceived Landscapes and Built Environments.** O. Soffer, S. Vasil’ev, J. Kozlowski (ed.), s. 65–81. Oxford, BAR International Series 1122.

GORING-MORRIS, A.N., A. BELFER-COHEN
2008: “A Roof Over One’s Head: Developments in Near Eastern Residential Architecture Across the Epipalaeolithic–Neolithic Transition”, **The Neolithic Demographic Transition and its Consequences**, P. Bocquet-Appel, O. Bar-Yosef (ed.), s:239-285

GRAMMENOS D.B., KOTSOS S.,
2002: “Anaskafi ston proistoriko oikismo ‘Mesimeriani Toumba’”,
Trilofou Nomou Thessalonikis, **in Etaireia Makedonikon Spoudon**, Thessaloniki.

HABERMAS, J.
1987: **Knowledge and Human Interests**, Polity Press, Cambridge.

HALSTEAD, P.
1999: “Neighbours from Hell? The Household in Neolithic Greece”, P. Halstead (ed.) **Neolithic Society in Greece**, Sheffield, Sheffield Academic Press, s. 77-95.

HARMANKAYA, S.
1982: ”Pendik Kazısı, 1981”, **IV. Kazı Sonuçları Toplantısı**: s. 25-30.

HENRY, D. O.
1976. “Rosh Zin: A Natufian Settlement near Ein Avdat.” **Prehistory and Paleoenvironments in the Central Negev, Israel. The Avdat/Aqev Area, Part 1**. A. E. Marks (ed.), *s:*. 317–347. Dallas: SMU Press.

HODDER, I.
1988: “Material culture 'texts' and social change: a theoretical discussion and some archaeological examples**”, Proceedings of the Prehistoric Society** 54, s. 67-75.

1990: **The Domestication of Europe**, Oxford, Blackwell.

1998: ‘The Domus: Some Problems Reconsidered’, M. Edmonds ve C. Richards (ed.) **Understanding the Neolithic of North-Western Europe**. Glasgow, Cruithne Press, s. 84-101.

HODDER, I., CESSFORD, C.
2004: “Daily Practice and Social Memory at Çatalhöyük, **American Antiquity** 69(1), s. 17-40.

HUNTER-ANDERSON, R.L.
1977: “A theoretical approach to the study of house form”, L.R. Binford (ed.), **For Theory Building in Archaeology**, s. 287-315, London, Academic Press.

JOVANOVIC, B.
1969: “Chronological frames of the Iron Gate group of the early Neolithic period”, **Archaeologia Iugoslavica** 10, s. 23-28.

KANSU, Ş.A.
1963: “Recherches sur le Peuplement prehistorique dans la Region de Marmara et en Thrace Turque (1959-1962)”, **Belleten** 108, s. 672-705.

1972: ”Yarımburgaz Mağarası’nda TTK adına yapılan prehistorya araştırmaları ve Tuzla kalkolitiğinde yeni gözlemler”, VII. **TTK**, s. 31-32.

KARUL, N.
1994: “**Hoca Çeşme En Alt Evresinin Tarihleme Sorunları** (4. ve 3. Evre Çanak Çömleği Değerlendirmesinin Tarihlenme Sorununun Çözümüne Katkısı)”**,** Yayımlanmamış yüksek lisans tezi**,** İstanbul.

2003: **Aşağı Pınar I, Einführung, Forschungsgeschichte, Stratigraphie und Architektur.** Archaeologie in Eurasien 15. Studien im Thrakien-Marmara-Raum Band 1. DAI Eurasien Abteilung. Verlag Phillipp von Zabern, Mainz am Rhein, 2003.
2008: “Aktopraklık Höyük Kazı Çalışmaları 2007”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, **30. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu** 27 Mayıs2008 (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi).

2007: “Aktopraklık: Kuzeybatı Anadolu’da Gelişkin Bir Köy”, **Türkiye’de Neolitik Dönem**, ed. M. Özdoğan, N. Başgelen. 387-392, İstanbul, 2007.

2009: “Kuzeybatı Anadolu’da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler”, **Haberler** 29, İstanbul, 2009.

KAYAN, I.
1988: “Arkeolojik Jeomorfoloji Açısından Yenişehir ve İznik Havzaları’nın Çevre Özellikleri”, V. **AST II**, s. 211-219.

KENYON, K. M., T. A. HOLLAND (ed.)
1983. **Jericho V**. London: British School of Archaeology in Jerusalem.

KOUKOULİ-CHRSANTHAKİ H. et al.
1998: “Anaskafi neolithikou oikismou Promachona-Topolnica”, **AEMTh** 12, s.67-76.

KOZLOWSKI, S. K. (ed.)
2002: "Nemrik. An Aceramic Village in Northern Iraq". Vol. VIII. **SWIATOWIT Supplement Series** P: Prehistory and Middle Ages. Warsaw: Institute of Archaeology, Warsaw University.

KÖKTEN, I.K.
1952: "Anadolu'da prehistorik yerlerin dağılışı üzerine bir araştırma", **Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 10, s. 167-207.

KUBAN, D.
1990: **Mimarlık Kavramları,** İstanbul, YEM Yayınları.

LECHEVALLIER, M., A. RONEN.
1994: **Le Gisement de Hatoula en Jud´ee Occidentale, Israel**. Paris: Association Pal´eorient.

LİCHTER C.,
1993: "Untersuchungen zu den Bauten des südosteuropaischen Neolithikums und Chalkolithikums", **Interaat. Archaeologie** 18 (1993), Marie L. Leidorf, Munchen.

2006: Zum Forschungstand des Neolithicums und frühen Chalcolithicum in Westanatolien. In: Gatsov I, Schwarzberg H (ed.) **Aegean-Marmara-Black Sea: the present state of research on the early Neolithic. Schriften des Zentrums für Archaologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes,** s. 29-46.

MARCEVICH, V.I.
1974: **Bugo-Dnestrovskaya kultura na territorii Moldavii**, Kishinev.

MARTIN, G.
1978: "En Gev III", **Israel Exploration Journal** 28,s.:262–263.

Mc PHERSON A., SREJOVIC D.
1988: **Divostin and the Neolithic of Central Serbia**, Ethnology Monographs 10, Dept. of Anthropology, Univ. of Pittsburg (1988).

MELKI, E.
2004: "Jiita II; La cabane k´ebarienne." **From the River to the Sea. The Palaeolithic and the Neolithic on the Euphrates and in the Northern Levant. Studies in Honour of Lorraine Copeland**. O. Aurenche, M. Le Miere, and P. Sanlaville (ed.),s. 271–280. Oxford: BAR International Series1263.

MELLAART, J.
1955: "Some Prehistoric Sites in Northwestern Anatolia", **Istanbuller Mitteillungen** 8, s.82-92.

MINICHREITER, K.
2001: "The architecture of Early and Middle Neolithic settlements of the Starčevo culture in Northern Croatia", **Documenta Praehistorica** XXVIII, s. 199.-214.

NADEL, D.
1996: " The Organization of Space in a Fisher-Hunter-Gatherers Camp at Ohalo II, Israel." **Nature at Culture**. M. Otte (ed.),s. 373–388. Liege.

NADEL, D. (ed.)
2002: **Ohalo II. A 23,000-Year-Old Fisher-Hunter-Gatherer's Camp on the Shore of the Sea of Galilee**. Catalogue No. 20. Haifa: Reuben and Edith Hecht Museum, University of Haifa.

2003:" The Ohalo II brush huts and the dwelling structures of the Natufian and PPNA sites in the Jordan Valley" **Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia** 1(1): 34–48.

2006: “Residence Ownership and Continuity From the Early Epipalaeolithic into the Neolithic.” **Domesticating Space Construction, Community, and Cosmology in the Late Prehistoric Near East**, SENEPSE 6. E. B. Banning and M. Chazan (ed.),s. 25–34. Berlin:ex oriente.

NADEL, D., E. WERKER.
1999: “The Oldest Ever Brush Hut Plant Remains from Ohalo II, Jordan Valley, Israel (19,000 BP)”. **Antiquity** 73(282), s.:755–764.

NADEL, D. *et al*.
2004: “Stone Age hut in Israel yields world’s oldest evidence of bedding”. **Proceeding of the National Academy of Science** *(PNAS)* 101(17)s.: 6821–6826.

NANOGLU, S.
2001: ‘Social and Monumental Space in Neolithic Thessaly, Greece’, **European Journal of Archaeology** 4(3), s.303-322.

NIKOLOV, V.
1998: “The Circumpontic cultural zone during the 6th millennium BC”, **Documenta Praehistorica** 25, s. 81-89.

2003: “The Neolithic and the Chalcolithic Periods in northern Thrace”, **TÜBA-AR** 6, s. 21-83.

NIKOLOVA, L. 1998: “Neolithic sequence: the upper Stryama valley in western Thrace (with an appendix: radiocarbon dating of the Balkan Neolithic)”, **Documenta Praehistorica** 25, s. 99-131.

ÖZBAŞARAN, M.
1995: “The Historical Background of Researches at the Caves of Yarımburgaz”, **Halet Çambel için Prehistorya Yazıları**, Graphis Yayınları, İstanbul, s.27-39.

ÖZKAYA, V., O. SAN.
2007: "Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler", M. Özdoğan & N. Başgelen (ed.) **Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular**: 21-36. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ÖZDOĞAN, M.
1982: "Doğu Marmara ve Trakya Bölgesi Araştırmaları" **Türk Arkeoloji Dergisi** XXVI, s. 37-49.

1985: "A Surface Survey for Prehistoric and Early Historic Sites in Northwestern Turkey", **National Geographic Research Reports**, s.517-541.

1990: "Yarımburgaz Mağarası", X. **Türk Tarih Kurumu Kongresi** I, s. 373-388.

1993: "Vinca and Anatolia: a new look at a very old Problem", **Anatolica** 19, s. 173-193.

1997: "The beginning of Neolithic economies in Southeastern Europe? An Anatolian perspective". **Journal of European Archaeology** 5(2), s. 1-33.

1998: "Hoca Çeşme: an early Neolithic Anatolian colony in the Balkans?" P. Anreiter, L. Bartosiewicz, E. Jerem ve W. Meid (ed.), **Man and the Animal World. Studies in Archaeozoology, Anthropology and Palaeolinguistics in Memoriam Sandor Bökönyi**, Budapeşte, Archaeolingua, s. 435-451.

2000: "Northwestern Turkey: Neolithic cultures in between the Balkans and Anatolia". M. Özdogan ve N. Basgelen (ed.), **Neolithic in Turkey**, Istanbul, Arkeoloji ve Sanat, s. 203-224.

ÖZDOĞAN, M., H.PARZİNGER
1995: "Kırklareli Höyüğü 1993 Yılı Kazısı", **XVI.Kazı Sonuçları Toplantısı** I, s. 43-67.

ÖZDOĞAN,M., ÖZBAŞARAN-DEDE, N.
1990: "1989 Yılı Toptepe Kurtarma Kazısı", **Arkeoloji ve Sanat** 46/49, s. 2-23.

ÖZDOĞAN, M., A. ÖZDOĞAN.
1989: "Çayönü: a conspectus of recent work", **Paleorient** 15: 65-74.

PANTELİDOU-GOFA, I.
1991: **I neolithiki Nea Makri. Ta oikodomika**, Library of the Archaeological Society at Athens, Athens.

PAPPA, M. ve M. BESİOS
1999: 'The Neolithic Settlement at Makriyalos, Northern Greece: Preliminary Report on the 1993–1995 Excavations', **Journal of Field Archaeology** 26, s. 177-195.

PAPPA, M., F. ADAKTYLOU, S. NANOGLOU
2001: "Neolithikos oikismos Thermis 2000–2001 [Neolithic Settlement at Thermi, 2000–2001]", **To Archaiologiko Ergosti Makedonia kai Thraki** 15, s. 271–7.

PARKER-PEARSON, M., RICHARDS, C.
1994: **Architecture and Order**, London, Routledge.

PARZİNGER, H.
1993: **Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und mittlerem Taurus**, RGF 52, Mainz.

PASİNLİ, A., E. UZUNOĞLU, N. ATAKAN, Ç. GİRGİN, M. SOYSAL,
1993: "Pendik Kurtarma Kazısı", **IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, Ankara, 147-163.

PERLÈS, C.
2001: **The Early Neolithic in Greece: the First Farming Communities in Europe**. Cambridge, Cambridge University Press.

PERROT, J.
1966: "Le Gisement Natoufien de Mallaha (Eynan), Israel". **L'Anthropologie** 70, s:437–483.

POPOVA, T., MARİNOVA E.
2007: "Paleoethnobotanical data in southwestern region of Bulgaria", Todorova H., Stefanovich M. (ed.) **Struma/Strymon river valley in prehistory. In the steps of J.H. Gaul 2**, Sofia, s. 523–532.

RADOVANOVIC, I.
1996: "The Iron Gates Mesolithic". **InternationalMonographs in Prehistory. Archaeological Series11**, Ann Arbor, Michigan.

RADOVANOVIC, I., VOYTEK, B.
1997: "Hunters, fishers or farmers: sedentism, subsistence and social complexity in the Djerdap Mesolithic, **Analecta Praehistorica Leidensia** 29, s. 19-32.

RAPOPORT, A.
1969: **House form and culture**, New Jersey.

REİNGRUBER, A., THİSSEN, L.
2005: 14C database for the Aegean catchment (eastern Greece, southern Balkans and western Turkey) 10,000–5500 cal BC. Lichter C. (ed.) "How did farming reach Europe? Anatolian-European relations from the second half of the seventh through the first half of the sixth millennium cal BC, vol 2. International workshop, Istanbul, 20–22 May 2004". **Byzas,** s.295-323.

ROODENBERG, J.
1995: **Ilıpınar Excavations I**, Istanbul, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul.

2000: "Ilıpınar: an Early Farming Village in the İznik Lake Basin", **The Neolithic of Turkey**, M. Özdoğan ve N. Başgelen (ed.), Istanbul, Arkeoloji ve Sanat.

2001: **Ilıpınar Excavations II**, J. J. Roodenberg ve L. Thissen (ed.), Leiden-İstanbul.
2008: **Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III**, J. J. Roodenberg ve S. A. Roodenberg (ed.), Leiden-İstanbul.

ROODENBERG, J., A. van AS, L. JACOBS, M., H. WIJNEN
2003: "Early settlement in the plain of Yenişehir (NW Anatolia). The basal occupation layers at Menteşe", **Anatolica** XXIX, 2003.

ROSENBERG, M.
1994: "Hallan Çemi Tepesi: some further observations concerning stratigraphy on material culture". **Anatolica** XX. s. 121-40.

ROSENBERG, M., R. W. REDDING
2000: "Hallan Cemi and Early Village Organization in Eastern Anatolia." **Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation.** I. Kuijt (ed.), s. 39–62. New York: Kluwer Academic/Plenum.

SAIDEL, B.A.
1993: "Round House or Square? Architectural Form and Socioeconomic Organization in the PPNB", **Journal of Mediterranean Archaeology** Vol 6 No 1.

SAMUELIAN, N., H. KHALAILY, F. VALLA
2006: "Final Natufian architecture at 'Eynan ('Ain Mallaha).Approaching the diversity behind the uniformity." **Domesticating Space. Construction,Community, and**

Cosmology in the Late Prehistoric Near East. SENEPSE 6. E. B.Banning, M. Chazan (ed.) s. 35–42. Berlin: ex oriente.

SAXON, E. C., G. MARTIN, O. BAR-YOSEF.
1978: "Nahal Hadera V: An open-air site on the Israeli littoral". **Paleorient** 4, s:253–265.

SEEHER, J.
1987: **Demircihüyük III**, 1, Mainz am Rhein.

SHERRATT, A.G.
1984: 'Social Evolution: Europe in the Later Neolithic and Copper Ages', J. Bintliff (ed.) **European Social Evolution: Archaeological Perspectives**, Bradford, University of Bradford, s. 123-134.

2005: "Settling the Neolithic: a digestif", D. Bailey, A. Whittle, V. Cummings (ed.), **(Un)settling the Neolithic**, s. 140-146, Oxford, Oxbow Books.

SHIMELMITZ, R.
2002: **Technological Aspects of the Flint Industry from the Kebaran Site Nahal Hadera V**. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Tel Aviv University.

SOUVATZİ, S.,
2008: **A Social Archaeology of Households in Neolithic Greece. An Anthropological Approach**. New York / Cambridge,Cambridge University Press.

SREJOVIC, D.
1972: **Lepenski Vir,** London, Thames and Hudson.

SREJOVIC, D., TASIC, N. (ed.)
1990: **Vinca and its world**, Belgrade, Serbian Academy of Sciences and Arts.

STEFANOVA, T.
1998: “On the problem of the Anatolian-Balkan relations during the Early Neolithic in Thrace”. **Documenta Praehistorica** 25, s. 91-97.

STEKELİS, M., T. YISRAELY
1963: “Excavations at Nahal Oren – Preliminary Report” **Israel Exploration Journal** 13,s:1–12.

STEKELİS, M., O. BAR-YOSEF
1965: “Un Habitat du Pal´eolithique Sup´erieur `a Ein Guev (Israel).Note Preliminaire”. **L’Anthropologie** 69(1–2)s.:176–183.

STEVANOVİĆ, M.
1997: ‘The Age of Clay: The Social Dynamics of House Destruction’, **Journal of Anthropological Archaeology** 16, s. 334-395.

STORDEUR, D., *et al*.
2001: “Les batiments communautaires de Jerf el-Ahmar et Mureybet Horizon PPNA (Syrie)”. **Paleorient** 26(1)s.:29–44.

THEOKHARİS, D.
1973: **Neolithic Greece**, Athens, National Bank of Greece.

THISSEN, L.
2000a: “Early village communities in Anatolia and the Balkans, 6500–5500 cal. BC. Studies in chronology and culture contact”, University of Leiden, Yayınlanmamış doktora tezi.

2000b: “Thessaly, Franchthi and Western Turkey: Clues to the Neolithisation of Greece?” **Documenta Praehistorica** 27, s.141-154.

2000c: “A Chronological Framework for the Neolithisation of the Southern Balkans”, HILLER, S., NIKOLOV, V. (ed.) **Karanovo III. Beiträge zum Neolithikums in Südosteuropa**, s. 193-212. Phoibos Verlag, Wien.

2001: **Ilıpınar Excavations II**, J. J. Roodenberg ve L. Thissen (ed.), Leiden-İstanbul.

TODOROVA, H.
1995: “The Neolithic, Eneolithic and Transitional Period in Bulgarian Prehistory”, **Prehistoric Bulgaria**, D.W. Bailey ve I. Panayotov (ed.), Madison, Wisc. Prehistory Press, s.79-98.

TOUFEXİS,
2009: “Neolithikos oikismos sti thesi Profitis Ilias tou dimotikou diamerismatos Mandras”, **Archaiologiko Deltio** 55, s.

VALAMOTİ, S.
1998: "Archaeovotanikes erevnes ston proistoriko oikismo Makriyalou:' **To Archaeologiho elzo sti Mahedunia kai Trakhi** 10 (1996), s. 270-272.

Van ANDEL, T.H. ve C.N. RUNNELS
1995: “The Earliest Farmers in Europe”, **Antiquity** 69, s. 481-500.

VLASSA, N.
1972: “Cea nai veche fazã a complexului cultural Starèevo-Criº în România”, **Acta Musei Napocensis** IX, s. 7-28. Cluj-Napoca.

WACE, A.J.B., THOMPSON, M.S.
1912: **Prehistoric Thessaly**, Cambridge, Cambridge University Press.

WATKINS, T., K. DOBNEY, M. NESBITT
1995: **Qermez Dere, Tel Afar: Interim report No. 3**. Edinburgh: Department of Archaeology, University of Edinburgh.

WHITELAW, T.
1994: "Order without architecture: functional, social and symbolic factors in hunter-gatherer settlement organization, M. Parker Pearson, C. Richards (ed.), **Architecture and Order**, s. 217-243, London, Routledge.

WHITTLE, A.
1996: **Europe in the Neolithic: The Creation of New Worlds**, Cambridge, Cambridge University Press.

WILLIS, K.
1995: "The Pollen-Sedimentological Evidence for the Beginning of Agriculture in Southeastern Europe and Anatolia", **Porocilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Sloveniji,** s. 9-24, Neolitske studije XXII, Ljubljana, Universa v Ljubljani Filozofska Fakulteta Oddelek Za Arheologijo.

WINN, S., SHIMABUKU, D.
1989: "Architecture and sequence of building remains", M. Gimbutas, Winn, S., Shimabuku, D. (ed.), **Achilleion: A Neolithic Settlement in Thessaly, Greece**, s.32-68, Los Angeles, UCLA.

YAKAR, J.
1985: "The later prehistory of Anatolia. the Late Chalcolithic and Early Bronze Age". Oxford, **BAR International Series** 268.

1991: **Prehistoric Anatolia: The Neolithic Transformation and The Early Chalcolithic Period,** Monograph Series, No. 9, Tel-Aviv, Tel Aviv University.

1994: **Prehistoric Anatolia: The Neolithic Transformation and The Early Chalcolithic Period**, Supplement No.1. Monograph Series 9A, Tel-Aviv, Tel Aviv University.

YARTAH, T.
2005: "Les batiments communautaires de Tell 'Abr 3 (PPNA, Syrie). **Neo-Lithics** 1/05,s.:3–9.